

مناره‌ی ونبو

وهرگپانی

کاروان ره‌شید

منتدای اقرا الثقافي

للكتب (کوردی - عربي - فارسي)

www.iqra.ahlamontada.com

منتدى اقرأ الثقافي

www.iqra.ahlamontada.com

مناره‌ی ونبوو

نووسینی : دکتور عبدالله عزام

ومرگیږانی

کاروان رهشید محی الدین

پیشکش بیت

بہ برای خوشہ ویستم: دکتور عبدالرحمن، ئہو ہیمای برایہ تی و سوژ و خوشہ ویستہ، یادخہرہوی پوژانی پابردوی ژمانی زانکوہ، دان بہو راستیہ دا دہنیم ئہم کتیبہ بہرہمی ہول و ماندوو بوونی بہرزیانہ و لہ کوکردنہویدا زور ماندوو بوو، لہخوای پەرہردگار داواکارم ئہم کتیبہ سودبہخش بیت بوہموان، ہمانگیریت لہ بہندہ چاکہکانی خوئی، لہ پوژی دوایی دا لہگہل پیغہمبہران و راستگوئیان و شہیدان و پیاوچاکاندا حہشرمان بکات.

بہندہی ہہژار: د.عبداللہ عزام

صدا- سنوری پاکستان

(ذیلقعدہ - ۱۴۰۷ / ۲۶-یونیو-۱۹۸۷)

ناوی کتیب: منارہی ونبوو

نووسینی: دکتور عبداللہ عزام

وہرگیرانی: کاروان پەشید محی الدین

تایپ: ریاز مہمود کاکہ

پیت چین: بہیان پەشید

دیزاینی ناوہوہ: وریا عہلی

نورہ و سالی چاپ: یہکەم، ۲۰۱۳

تیراژ: ۱۰۰۰ دانہ: چاپ ﴿چاپخانہی شارستان﴾ ﴿سلیمانی﴾

ژمارہی سپاردن: لہ بہرپیوہ بہرایہ تی گشتی کتیبخانہ گشتیہکان ژمارہی

(۱۶۱۰) ی سالی (۲۰۱۳) ی پی دراوہ.

پیشہ کی

إِنَّ الْحَمْدَ لِلَّهِ نَحْمَدُهُ وَنُسْتَغْفِرُهُ وَنَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ شَرِّهِ أَنْفُسَنَا
وَمِنْ سَيِّئَاتِ أَعْمَالِنَا، مَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَلَا مَضِلَّ لَهُ، وَمَنْ يَضِلَّ فَلَا هَادِيَ لَهُ،
وَأَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ،
صَلَوَاتُ اللَّهِ وَسَلَامُهُ عَلَيْهِ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ وَسَلَّمَ، أَمَّا بَعْدُ.

بیرم دیئت له کتیبی میژووی شہشی سہرہ تایی باسی دہولہ تی
عوسمانیمان دہ خویند، وەک ئیمپراتۆرییتیکی داگیرکەر باسی دہکراو
دەیانناساند وەک داگیرکەری ولاتە عەرەبییەکان!! بو؟ چونکہ بەعسە
ئەفلەقییەکان میژووہەکیان داڕشتبوو.

خۆ گومانیشی تیدا نییە سەدامی لەناچوو جگە لەوہی بەعسییەکی عیلمانی
بوو، جیبەجێکاری پیلانەکانی ماسۆنیەتیش بوو، یەکیک لە کارەکانیان
ناشیرینکردنی ئیسلام و میژووی مسوڵمانان بوو، نموونە یەکی تری
ناشیرینکردنی میژووہەکیان ئەوہ بوو زۆربەیی سەربازگە و دەرگاکیان بەناوی
کەسایەتی و رووداوہ ئیسلامییەکانەوہ ناوناوو وەک: معسكر خالد بن وليد و
منظمة حطين و ... هتد. تا کابرای بەندکراو و ستەملیکراو کە ئەو ناوانە
خویندەوہ بیژنی بیتەوہ و رق لەو میژووہە لێگری کە ئەم ناوانە
دروستکردوہ..

بەلام لە پاش چاوەکرانەوہمان و ئاشنابوونمان بە کەسایەتی و رابوونی
ئیسلامی ئینجا زانیمان دہولہ تی عوسمانی کییە!!؟؟

دہولہ تی عوسمانی قەلایەکی پتەوو بەھیز بوو بو مسوڵمانان و پاراستنی
یەکییتی خاکی مسوڵمانان، گەرچی لە ساتەکانی کۆتایی تەمەنیدا لاواز بوو
بوو، وە زۆربەیی ئەمیرەکانی روویان کردبووہ دنیا، بەلام ہەر جولەکە و ولاتانی
خۆرئاوا چاویان تیپریبوو وەک گورگیک لەمەری دوور لە پان.

نازناوى (الرجل المريض) یش جولهکه بۆيان دروت کردبوو.

ئیتەر هەرچی پیلان بوو خستیانه گەر بۆ له ناوبردنی ئەم دەولەتە،
جولهکەش لەمەدا پشکی شیرى هەبوو.

عبدالله عەززامیش . رەحمەتی خۆای لى بى . زۆر بە باشى باسى
پیلانەکانى جولهکه و هاوپەیمانی کردوو و بە تايبەتیش کەمال
ئەتاتورکى گۆر بە گۆر کە جیبەجیکاری پیلانەکان بوو، وە دامەزینەرى
عیلمانیەتى و لەرەگ هەلکێشەرى دەولەتى عوسمانیش بوو.

بەندەش بە باشمزانى بۆ زیاتر ئاشنا بوون بە کورتەیهك له میژووى
جولهکه پاشکۆیهك لەسەر جولهکه بۆ کتیبەکه زیاد بکەم.

خوایە ئیمە بەندەى تۆین و دڵسۆزى دینەکەت و مسوڵمانان و
میژوووەکەین، ئەم هەولەکەمەمان بۆ بەرکەتدار بکە و بیکە مایەى
شارەزابوونى زیاترى مسوڵمانانى کورد زوبان بە ناحەزانیان و
ئەلقەلەگۆیکانیان، یارمەتیدەریشمان بە بۆ کارى گەورەتر و خزمەتى زیاتر
و دروستکردنەوهى قەلایەکی پتەوتر.

داواکارم لە ئێوهى مسوڵمانیش لە دوای خیرتان بیبەشمان مەکەن، سا
بەلکو خۆای گەرە دوای کەسیکتان گیرا بکات و بە رەحمى خۆى قەترە
ئاویکی سازگارى ئەم کوردستانەمان بۆ بکات بەشیفای تەواو کۆتایی بە
نەخۆشى و ناپەرەحتییەکانى لاشەم بهێنئ.

سەردار عبدالرحمن

پروژەى باشتەین هاوێ

٢١ شعبان ١٤٣٤

٢٠١٣/٦/٢٩

بسم الله الرحمن الرحيم

إن الحمد لله نحمده ونستعينه ونستغفره ونعوذ بالله من شرور أنفسنا
ومن سيئات أعمالنا، من يهده الله فلا مضل له ومن يضلل فلا هادي له،
وأشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شريك له وأشهد أن محمدا عبده ورسوله،
ألهم لا سهل إلا ما جعلته سهلا وأنت تجعل الحزن إذا شئت سهلا.

له ناوردنی خه لافهت

گومانی تیډا نییه که له ماوهی پابردوودا تورکیا مه ترسییه کی گه وره ی
دروست کړدبوو بو ولا تانی پوژئاوا، به شیوه یه که نه وروپای ته او شه که ت و
ماندو کړدبوو، تا نه و نه دازه یه ی دوو جار له به رده م دهر وازه کانی (قیه ننا)
وه ستا و له دهرگا کانی (لنین غراد) ی دا، که نه و کات به (بطرس بیرغ)
به ناوبانگ بوو.

که واته روخاندنی تورکیا له پیشه نگی کار و قالی نه وروپادا بوو
به تایبته جوله که کان، که له هه موو که له بهر و سوچی کی فه رمانگه کانی
جیهاندا دهسته شار او هکانیان ده جولاند، به تایبته له ناو ونده
سیاسیه کانی پوژئاو ادا نه ویش به هو ی نه و دهسکه وت و سامانه ی که له
بانکه کانیان که له که کرابوو، یان خه رجه تایبه تیه کانیان به تایبته له
ناو خانه واده ی "پوتشلید" دا.

که و ابو دهسکه وته کانی تورکیا نیچیریک بوو، به رده وام چاوه
جیا وازه کانی روژ ناوای له سه ربوو،! سه باره ت به ئاینی ئیسلامیش نه وان
کینه یه کی میژوویی دلی ژه هر او ی کړدبوون، به رده وام نه و پق و کینه یان له

ئىسلام و مۇسلمانان زياتر دەبوو، دۆڭمىنانى ئىسلام بەردەوام چاۋەپرى
 بوون و لە دوى ھەلىكى گونجاو دەگەرەن ھەتا زال بن بەسەرىدا و لەناوى
 ببەن! پوژئاوا بە باشى لەو راستەقىنەيە گەيشتېبوو كە گونجاوترىن پرىگە بو
 لەناو بردن و ويران كوردنى ئەو دەولەتە ئەوھەيە، بە دەستى پوئلە بەناو
 مۇسلمانەكانى خوى زەرپەيەكى پولاين لە دەولەتەكە بوەشىنىت؟! ئىدى
 لىرەو پوژئاوايىەكان مستەفا كەمالىان ھىنايە پىشەو، بەمەبەستى ھىناە
 دى ئەو ئاۋاتانەيان، بى گومان پوژئاوايىەكان پوژىك لە پوژان بە خەونىش
 نەيان دەتوانى ئەو ئامانجانە بەيننە دى كە ئەو بوى فەراھەم كەردن.

بى گومان كەسايەتەكى وەك مستەفا كەمال ئەتاتورك خەونىك بوو لە
 ئەندىشەي ئەوروپايىەكاندا، پاشان خەونەكە لە راستى نرىك بوويەو و بوو
 بە واقع، لەبەر ئەو پوژئاوايىەكان بېارىياندا ئەم كەسايەتە لە ئاستى
 مروۋ بەرز بكنەو، مەبەستيان بوو بو جى بەجى كوردنى پىلانەكانيان وەك
 پەرستراوىك بىخەنە پىش چاۋى خەك؟ ھەرچى بويت ئەنجامى بدات، لە
 بەرامبەردا پەخنەلىگرتنى بە تاوانىك دادەنرا، خاۋەنەكەي لىخوشبوونى بو
 نەبوو ..

پاشان پوژئاوا كارى كەرد لەسەر پاراستنى دەستكەوتە لەناو بەرەكانى
 ئەتاتورك بو توركيا، بو ئەمەش ھەولياندا ئەو ئەزمونە بەم سەر كەردە بىۋىنە
 تاقي بكنەو، ئەويش لەپرىگەي ئەنجامدانى چەند ھەلگەرەنەوھەيەكى
 سەربازىيەو بە سەر كەردايەتى كەمال ئەتاتورك، لەبەر ئەو پىۋىستە
 لەبەردەم ئەم دياردە نامۆيە بوەستىن و تويزىنەوھى لەسەر بكنەن، ھەتا
 بەجوانى ئەو راستەقىنەيەمان بو پون بىيتەوھەكە چوون كەمال ئەتاتورك
 گەيشتە لوتكەي بالاي بەكرى گىراۋى لەپىناو بەرژەوھندى داگىر كەراندا؟!.

مستهفا کهمال ئەتاتورك^۱ (۱۸۸۰-۱۹۳۸)

لەدايکبوونی

مستهفا کهمال ئەتاتورك لە ساڵی "۱۸۸۰" لە شاری سلانیک که (شاریکی جولەکهیه) لەدايک بوو، لەو شارەدا سەدو چل هەزار کەس نیشتەجی بوون، هەشتا هەزار کەسیان لە جولەکهکانی ئیسپان پیک هاتبوون و، بیست هەزار (جولەکهی دۆنمه)^۲ شی تیادا دەژیا، ئەمانە لە پارتیکی سیاسی جولەکه پیکهاتبون، هەرچەندە خویان وەک کۆمەڵەیهکی ئایینی جولەکه دەناساند، سەرکردهکیان ناوی (شتبای زیفی) بوو، ئامانجیان بریتی بوو لە بەرهنگاربوونەوهی خەلافەتی ئیسلامی لە تورکیادا^۳، کاریان دەکرد بۆ کوکردنەوهی هەموو جولەکهکان لەناو خاکی قودسدا، وەک ئامادەکارییهک بۆ دروست کردنی دەولەتیکی جولەکه.

پەڕچەلەکی^۴ مستهفا کهمال ئەتاتورك

پەڕچەلەکی مستهفا کهمال بەشیوهیهکی فەرمی دەدریته پال (عەلی پەزا)، هەروەها دایکی ناوی (زوبەیدە) یە، هەروەک گومانیکی زۆر هەیه سەبارەت

---

^۱ - زۆر جار لە بری ناوی موستهفا کهمال، کهمال ئەتاتورك، ئەتاتورك و.... بەکار هێناوه. وەرگێڕ
^۲ جولەکهی دۆنمه بەو جولەکانە دەوتریت که دەچوونە تورکیا و بەسەر زارەکی و رووکەش
مسولمان دەبوون. (وەرگێڕ).

بەلگەنامەیهکی بانیۆزی بەریتانی، که لە (۲۹-۵-۱۹۱۰، دەرچوو، گوڤاری (المجتمع) له ژماره ۲-
۴۲۵-۴۲۹-بلاوی کردووەتەرە لەساڵی ۱۹۷۸دا

^۴ -پروانە: (الذئب الاغیر لارمسترنج، ص "۱۲-۱۳")، هەروەها پروانە: (الرجل الصنم
لضابط ترکی، ص "۴۶-۵۲").

به ره چه له کی ئەم پیاوه؟ چونکه مستهفا که مال ئەتاتورك، به هیچ شیوهیهک (عهلی رهزا) ی به باوکی خوێ نه ده زانی، ده شگوتریت باوک و دایکی خه لکی ئەلبانیان، بو ئەم مه بهسته که مال ئەتاتورك سهر دانی فه رمانگه ی باری شارستانی "نفوس" ی له (سلانیک) کردووه له سهر تومار ناوی باوکی کوژاندووه ته بوه.!

ههروه ها ده گوتریت (زوبیده) ی دایکی به کاری زینا (مستهفا که مال) ی هه لگرتوه که له یانه یه کی شه وانه دا کاری کردووه، له که سیکه وه ناوی (ابدو مسن اغا) بوه، له بهر ئەمه ش (مستهفا) به حه رام له دایک بووه.

بی گومان هاوسه رگیری نیوان (عهلی رهزا) و (زوبیده) سه رکه وتوو نه بووه، ئەمه ش ده گه پرتیه وه بو هه بونی جیاوازی ته مه نیان که ده گاته بیست سال؟ چونکه (زوبه یده) که سیکی جوان بوه و سه قام گیر نه بووه، هه مان کات (عهلی رهزا) ش که سیکی ئایندار نه بووه و کاریگه ر بووه به فیکری رۆژئاوایی. ناوبراو به نه خووشی سیل له سالی "١٨٨٦" دا کوچی دوا یی کردووه، له پاش خوێ کوپ و کچیکی به جیه یشتوو، که مال ئەتاتورك کوپه که ی بووه.

که سایه تی مستهفا که مال

که مال ئەتاتورك له لایه ن هاوپی نزیکه کانیه وه به که سایه تییه کی دوره په ریزی داخ له دلی قیزه ون و ئاژاوه چی ناسراوه، وه ک هاوپیکانی ده یگپرنه وه به رده وام ئەتاتورك کیشه ی هه بووه له گه ل ماموستا کانیداو ئەو

ساتانه دلی خوش بووه که دهستدریژی کردو ته سهر که سانی دی! ئه و
 بهرده وام حهزی له سته م و زۆرداری بوه وهك: عیرفان ئۆركا^۶ باسی دهكات.
 که مال ئه تاتورك زۆربهی ناكوکی و دوبه ره ککیه کانی له گه ل بهرپرسیانی
 کو مه لهی "ئیتیحاد و ته ره قی" دا بوو؟ چونکه حهزی نه ده کرد که س
 بهرپرسییته به سه رییه وه، که که سانیکی وهك: ئه نوهر پاشاو ته له عت
 پاشاو جاوید و... تیدا بوو.

جاریکیان ئه ندامانی کو مه لهی "ئیتیحاد و ته ره قی" خه ریکی گفتوگو
 بوون سه باره ت به بهر زکردنه وهی پلهی مسته فا که مال، له و کاته دا ئه نوهر
 پاشا دیته وه لام و ده لیته: زۆر چاک بزائن ئه گهر پلهی پاشای بدهینی،
 دواتر حهز دهكات بکریته سولتان، ئه گهر ئه و پلهیه یشی پیدرا، ئارهزو و
 حهزه کانی په ره دهستیئن و داوای خوایه تی دهكات^۷.؟!

ئه تاتورك له ژیا نی خویندن و سه ربازیدا

سه ره تا که مال ئه تاتورك په یوه ندی کرد به قوتا بخانه ی ئاینیه وه، پاشان
 دایکی له و قوتا بخانه یه ده ری هی ناو خسته ی بهر خویندن ی هاوچه ر خه وه و،
 پاش مردنی باوکی، دایکی له گه ل خویدا بردی بو گیلگه ی برا که ی "حسین
 ئاغا"، ئه و گیلگه یه ده که وته نزیک "سلانیک"، ئیدی له و ی ئه تاتورك
 سه رگه رمی پا کو خاوین کردنه وه ی ته ویله کان و ئالیک دان به ئاژ له کان و
 چاودی ری کردنی گیلگه که بوو^۸.!؟

^۶ - بروهانه (الصراع بين الفكره الاسلاميه والفكره الغربيه، ص ۵۳).

^۷ - بروهانه: (الرجل الصنم، ص ۹۰).

^۸ - بروهانه: (ارمسترنج، ص ۱۵)، الرجل الصنم ص ۵۳).

پاشان له "سلانیک" دایکی خستیه وه بهر خویندن، له بهر نه وهی
 بهر دهوام خه ریکی پیکدادان بوو له گه ل قوتابیه کاندو شه پری له گه ل
 ده کردن؟! ماموستاکه ی لییده دات و پاشان له قوتابخانه هه ل هات، ئیدی
 لیروه به یه کجاری وازی له قوتابخانه هی ناو نه گه پرایه وه.

دواتر سالی "۱۸۹۳" له "سلانیک" په یوه ندی کرد به قوتابخانه ی
 سه ربازییه وه، دوا ی چوار سال خویندن له و قوتابخانه یه دا، قوناغی
 سه ره تای ته و او کرد، پاشان بو ته و او کردنی قوناغه کانی خویندن
 ناو هندی، پووی کرده ناوچه ی (مونا ستر) له به لقان، له و کاته دا فیتنه و
 ئاژاوه سه باره ت به خه لافه ت په ره ی سه ند بوو، له سالی "۱۸۹۹" دا له
 (مونا ستر) یش خویندن ته و او کرد، پاشان په یوه ندی کرد به کولیتزی
 سه ربازی له نه سه ته نبول، له سالی "۱۹۰۲" شدا کولیتزی سه ربازی
 نه سه ته نبولیشی ته و او کرد، دواتر بو دریزه دان به خویندن په یوه ندی کرد به
 کولیتزی (ارکان الحرب) هوه و سالی "۱۹۰۵" ته و او ی کرد، پاشی نه وه وهک
 نه فسه ریک به پله ی پائید، په یوه ندی کرد به سوپای پیئجه مه وه له
 دیمه شق^۱، نه و کات ته مه نی بیست و پیئج سال بوو، دواتر له شام و له
 لیوای (الفرسان الثلاثین) دامه زرا.

له ولاتی شام بو ماوه ی دوو سال مایه وه و پاش ته و او کردنی مه شقه
 سه ربازییه که ی له لیوای (الفرسان الثلاثین) دا، پله ی (اغاس) ی وه رگرت،
 نه م پله یه ده که ویتته نیوان پائیدو موقه دده مه وه، دواتر به هه ول و کوششی
 هاوړیکانی له هاوینی سالی "۱۹۰۷" دا گوینزایه وه بو "سلانیک" و له

^۱ - پروانه: (ارمسترنج، ص ۱۸).

^{۱۰} - پروانه: (ارمسترنج، ص ۲۴۶).

فەرمانگەى ئەرکانى سوپاى سېيەم دەستبەكاربوو^{۱۱}، ئىدى لىرەو كەمال ئەتاتورك پەيۋەندى كىرد بە كۆمەلەى "ئىتىجادو تەرەقى" يەو كە پىكابەرى بەھىزى تىدابوو، نمونەى ئەنۋەر پاشاۋ تەلەت پاشا، كە ئەمانە زور پىگەيان بەھىزبوو لەناۋ پارتەكەدا، سەرئەنجام كېشەو دۈبەرەكى لەنيۋانىندا سەرى ھەلدا، لە سالى "۱۹۰۸" كۆدەتاي عوسمانى بەسەر سولتان عبدالحميد دا ئەنجام درا لەپىناۋ دانانى دەستورىكى نوى، كە يەكسانى لەنيۋان موسلمانان و جولەكە و مەسىحىيەتدا بىرلىت، كۆمەلەى "ئىتىجادو تەرەقى" لەم كۆدەتايە سەرکەوتنى بەدەست ھىناۋ بەلام كەمال ئەتاتورك بەشدارى تىدا نەكرد.

ھەر لەھەمان سالدا واتە سالى "۱۹۰۸"، بەمەبەستى دور خستەوھى، ئەتاتورك نىردرا بو تەپابلوسى لىبىيا، پاشان گەپايەوھو لەگەل مەحمود شەۋكەتدا لە سالى "۱۹۰۹" دا بەشدارى كىرد لەپروخاندنى سولتان عبدالحميد دا، ئەو كات ئەتاتورك يەكك بوو لە ئەفسەرەكانى ئەرکان، نەك سەرۆك ئەرکانى سوپا^{۱۲}.

بەمەبەستى ئامادە بونى لە چەند مانۇپرىكى سەربازىداۋ، لەسالى "۱۹۱۰" نىردرا بو فەپەنسە، پاش گەپانەوھى لە فەپەنسە ۋەك سەپەرشتىارى قوتابخانەى سەربازى دەست بەكار بوو، ئەۋكات پىق و كىنەى بو دروست بوو بەرانبەر بە ئىتىجادىيەكان، پاشان گوازيەوھو بو فېرقەى سى و ھەشتى ھىزى پىادە لە "سلانېك".

۱۰- بىروانە: (ارمسترنج، ص ۳۲، الرجل الصنم).

۱۲- بىروانە: (الرجل الصنم، ص ۷۰).

پاش ئوھى ئىتالىا ھېرشى كرده سەر لىبىيا، ئەتاتورك پەوانەى لىبىيا كرا، دواتر پەلەى (بىكباش) ى بەدەستەئىناو، پاشان جەنگى بەلقان دەستى پى كىرد، ئەنۇەر پاشا نەخشەىەكى دارشت بو لەناوبردنى بولغار.

بەلام ئەتاتورك فەرمانەكەى ئەنۇەر پاشاى جىبەجىنەكرد، بەم شىواوزە پىلانەكەى پاشا شىكستى ھىنا، بەمەش توركەكان پووبەپووى كارەسات بونەو، ئەمەش دەگەپرايەو بو رقى ئەتاتورك بەرانبەر ئەنۇەر پاشا، ئەتا تورك مەبەستى بوو شانازى سەرکەوتن بەسەر ناوبراودا نەبىردىت و بەوھش لە "ئورنە" تىك شكان بەھوکارى خىانەتى ئەتاتوركەو.

پاشان ئەتاتورك پەكەى بو قائىمقام بەرز كرايەو، بەلام لىرەو لە شانوى سىياسەت دور خرايەو؟ چونكە ئەو زور رقى لە ئىتىحادىەكان دەبويەو، ئەتاتورك تەنھا پەيوەندى لەگەل جەمال پاشادا ھەبوو! ئەمەش دەگەپرايەو بو بەرژەوئەندىيەكى ھاوبەش كە دژايەتى كىردنى ئالمان ئەم دوو دوزمەنى كو كىردبويەو^{۱۳}، بەھوى ئوھى زور پەخنەى لە ئىتىحادىەكان دەگرت، دوررخرايەو بو سوفا.

لەگەل بەرپابونى جەنگى جىھانى يەكەمدا، ئەتاتورك داواى لە ئەنۇەر پاشا كىرد كە سەرکردايەتى يەك لەبەرەكانى جەنگ لە ئەستو بگىرىت، پاش ئوھى چەندىن جار داواكارىەكەى ئاراستەى ئەنۇەر كىردەو، دواتر سەرکردايەتى كىردنى بەرەى باشورى لە ئەستو گىرت كە لە شىوھى جەزىرەى "غالىبولى"^{۱۴} بوو، ناوبراو ئازايەتتىيەكى زور بى وىنەى نواندو چەندىن سەرکەوتنى بەدەستەئىنا، پاش ئوھى ھاوپەيمانەكان لە "غالىبولى" پاشەكشەيان كىرد، ئەتا تورك بەچەندىن سەرکەوتنەو

^{۱۳} - بىروانە: (ارمىستىنج، ص ۵۴).

^{۱۴} - بىروانە: (ارمىستىنج، ص ۵۶، ۵۷).

گه پرايه وهو بهو هوپه وه دوچارى لوتبه رزى و له خو بايى بوون هات؟ ئيدى ليروهه پهناى بو پيلانگيران و كوڊه تا كردن برد به سهر ئيتيحاديه كاندا، پاشان بريارى دهستگير كردن بو ئه تاتورك و هه موو ئه وان هه رچوو كه دهستيان له پيلانه كه دا هه بوو، دواتر ئه نوهر پاشا جگه له كه مال ئه تاتورك هه موو ئه و كه سانهى له سيډاره دا كه دهستيان له پيلانه كه دا هه بوو، دواى ئه و بوداوه ئه تاتوركى دور خسته وه بو ناوچه كانى ژيڙ دهسه لآتى سوپاى شه شه م له ناوچه ي قه وقان، دواتر نيڙدرا بو ناوچه كانى ژيڙ دهسه لآتى سوپاى دووهم له ديار به كر، پاش ئه مهش مسته فا كه مال هيچ پيگه و پولتيكى نه بوو كه شياوى ئاماژه پي كردن بيت له بهر پاشه كشه ي هيزه كانى روسيا به هوى شوڤشى شيوعيه كانه وه له سالى "١٩١٧" دا.

پاشان له سالى "١٩١٧" دا نيڙدرا بو شام و هه ر ئه و كات پله ي ليوا^{١٥} ياخود پاشاى وه رگرت و ئيدى كرا به ياريد هه رى سه ركرده ي سوپاى دوو.

دهستبه كار بوونى وهك سه روگى به ره ي فه له ستين

له فه له ستيندا ريكه وتنك له نيوان سه ركرده ي ئينگليزه كان ژه نه رال ليئبى و مسته فا ئه تاتورك ئه نجام درا^{١٦}، له ريكه وتنه كه دا ئه تاتورك بريارى كشان ههيدا، هه تا ليئبى له و ده روازه وه به بي هيچ كي شه يه ك بجي ته ناوه وه و گورزيكى به هيز بووه شيئي ت له هه ر چوار به شه كه ي سوپاى توركي ا، ئه مهش پاش ئه وه هات كه ليئبى له (ابواب السلط) به نا ئوميڊى

^{١٥} - بېروانه: (الرجل الصنم، ص ٨٤).

^{١٦} - بېروانه: (تاريخ الدولة العلية العثمانية - محمد فريد بك - تعليقات احسان حقى).

گهرايهوه، شياوى ئاماژيه له ماوهى رابردودا لهسهر دهستى جهمال پاشاى فرماندهى سوپاي چواري دهولتهى عوسمانى دوچارى شكست بونهوه.^{۱۷}

له ئهنجامى ئهم خيانهته گهورهيدا توركييا بو ههتا ههتايه دوچارى تيك شكاندنيكى گهوره بويهوه، ههمان كات بهرهمى ئهم شكسته بو توركييا زور كارساتبار بوو، لهو شهپهدا ژمارهى ديلهكانى توركييا نزيك دهبونهوه له سهد ههزار ديل، جگه له ههموو ئهو سهربازانهى كه لهلايهن ئهرمه و دروزهكانهوه به فيشهك دهكوژان.^{۱۸}

به لگه كان سه بارهت به خيانهتى ئهتاتورك و

پيکهوتنى له گهل ئینگليزدا

بى گومان به لگهيهكى زور له بهر دهستدايه سه بارهت به خيانهت و ناپاكيهكانى ئهتاتورك و پيکهوتنى له گهل ئینگليزهکاندا، به ئاراستهى پاشهکشه کردن به هيزهكانى توركييا له فهلهستين و تيكشکاندنى سوپاي ئيسلام، لهو به لگانهش وهك:

۱- پاشهکشه کردنى مستهفا كه مال ئهتاتورك له ناوچهيهكى زور گرنگ و ستراتيژى كه بریتى بوو له پوژهلاتى نابلس و وهعره، ههر ههمان ئهو شهوهى كه هيزهكانى ئینگليز هاتنه شارهكهوه، ئهتاتورك پاشهکشهى به سوپاي توركييا كرد، ئهمهش له شهوى "۱۹-۹-۱۹۱۷" دا بوو، ههروهها پروسهى پاشهکشه کردن له نابلسهوه بو پوژهلاتى ئهردهن و ديمهشق و

^{۱۷}- بېروانه: (اعمدة الحکمة السبعة للورانس، ص ۳۵۵).

^{۱۸}- بېروانه: (الرجل الصنم، ص ۱۰۳).

حه‌لب و شاخه‌کانی تورۆس کو‌تایی هات، بی گومان کشاندنه‌وه‌ی سوپای تورکیا له‌و ناچانه‌دا به‌شیوه‌یه‌کی زۆر کتوپرو به‌بروسکه‌یه‌کی نه‌ینی و خیرا بووه.^{۱۹}

۲- ئەگەر ناپاکی ئەتاتۆرک نه‌بوایه، هه‌رگیز لێنبی و هیزه‌کانی له‌و کاته‌دا له‌ ئاست ئەو سه‌رکه‌وتنه‌دا نه‌بوون که به‌ده‌ستیان هینا.

سه‌باره‌ت به‌توانای هیزه‌کانی ئینگلیز له‌و کاته‌دا، لۆرانس ده‌لیت: ژهنه‌رال لێنبی له " ۵ ی ئایاری ۱۹۱۷" دا پێی گوتم: ئیمه له‌ مانه‌وه‌دا زۆر له‌ خو‌مان ده‌که‌ین و توانایه‌کی ئەوتۆمان نییه، پێویسته به‌هه‌ر جوړیک بووه به‌رگری له‌مانه‌وه‌مان بکه‌ین!^{۲۰}، هه‌روه‌ها ده‌لیت: (چاره‌نووسمان په‌یوه‌سته به‌ عفریته‌وه).^{۲۱}

هه‌ر له‌م باره‌وه ژهنه‌رالی تورکی دانهری کتیبی (الرجل الصنم) ده‌لیت: مسته‌فا که‌مال ئەتاتۆرک و فه‌رمانه‌ی هیزه‌کانی ئینگلیز له‌سه‌ر پاشه‌کشه پیکردنی نه‌ینیا نه‌ی هیزه‌کان پیکه‌وتن! پاشه‌کشه‌که‌ش به‌شیوه‌یه‌کی زۆر خیرا جی به‌جی کراو، سه‌ره‌نجام سوپای تورکیای بی به‌ش کردله دوو بانی سه‌ره‌کی پالپشتی کردنی، ئەمه‌ش بووه هوکاری که‌وتن و گلانی سوپای تورکیا به‌ده‌ستی دوژمنان.^{۲۲}

هه‌ر له‌م باره‌وه یه‌ک له ئەفسه‌ره هاوچه‌رخه‌کانی تورکیا ده‌لیت^{۲۳}: هاوړیکانمان له‌به‌ره‌ی فه‌له‌ستین ئەوه‌یان ده‌گیرایه‌وه که ئەسه‌په‌کانی

^{۱۹} - بېروانه: (الرجل الصنم، ص ۴۷۴، تاریخ الدولة العثمانية، د: حسن، ص ۲۶۵).

^{۲۰} - بېروانه: (اعمدة الحكم السبعة لورانس، ص ۳۳۲).

^{۲۱} - بېروانه: (اعمدة الحكم).

^{۲۲} - بېروانه: (الرجل الصنم، ص ۹۸).

^{۲۳} - بېروانه: (الرجل الصنم، ص ۴۷۴).

ئىنگلىز تۋانىيان ئەو بەرھىيە بېرن كە لەژىر دەسلەتاتى ئەتاتورك دا بوو، بەو شىۋە تۋانىيان لە پشتەو دەست لە چوار بەرھى سوپاي توركييا بوەشىنن، ئىدى ئەنجامەكەى ئەو كارەساتەى ئى كەوتەو كە مىشك و ژىرى مروڤ لە ئاستىدا تۋاناي خۇراگرتنى نىيە.

(جەمال پاشا) ى فەرماندەى سەربازى سوپاي چوارەمىش، بوچوونى وەھابو ئەتاتورك بەرپرسى يەكەمى ئەو شكستەيە كە پوو بەرپووى سوپاي توركييا بويەو^{۲۴}.

ھەرۋەھا دكتور عەلى حەسون دەلىت: لە سالى "۱۳۳۷" ى كۇچىدا، مستەفا كەمال وەك يەكك لە فەرماندە سەربازىەكانى سوپا دەست بەكاربوو لە فەلەستىن، راستەوخۇ كۆتايى بەجەنگ ھىنا لەگەل ئىنگلىزەكاندا؟! بەشىۋەيەكى فەرمى رىڭاي بەدوژمنان دا كە لە قولى باكورەو پىشپەوى بكن بەئاراستەى ناو فەلەستىن، بەبى ئەوەى ھىچ بەرگرييەك پوو بدات، ھەمان كات ھەر لەو قوئەو ھەموو ھىزەكانى سوپاكەى كشاندەو بەرەو باكور بەپيى ئەو نەخشەيەى كە پىشۋەخت پىكەوتبوون لەسەرى.

۳- ئەو پوژەى ئەتا تورك وەك فەرماندەى سەربازى فەلەستىن دەست بەكار بوو، ئىنگلىزەكان پەيوەندىيان پىۋە كرد، داوايان لىكرد شوپشيك بەرپاكات بەسەر دەولەتى ئىسلامى و سولتان عبدالحمىددا، بەلىنى ئەوەشيان پىدا كە لەو بارەو ھاوكارى بكن، پاشان كەمال ئەتا تورك پەيوەندى كرد بەدوو لەو فەرماندە سەربازىانەى دەولەتى عوسمانىيەو كە نزىكى خوى بوون و بە دوستى دەزانين و جىگەى متمانەى بوون، لەو

^{۲۴} - بىروانە: (تارىخ الدولة العثمانية، د: حسون، ص ۲۶۵).

بارهوه داوای هاوکاری لی کردن، له گهل بیستنی ههواله که دا به ئه تاتورکیان ووت: تو بیر له یاخی بوون مه که ره وه؟ چونکه ئه وه کاره له سیداره دانی ئیمه ی تیدایه! ئاموزگاریت ده که یه به وه ی ئه وه کاره بیر خوت به به یته وه.^{۲۵}

۴- پاش ئه وه شکسته ی له سه ر دهستی جه مال پاشا پووبه پووی ژنه رال لیبی بویه وه، جه مال پاشا یاداشتیک ی نارد بو ئه میر (فیصل بن الحسین) که ناوبراو فره مانده ی هیژه عه ره بیه کان بو، له یاداشته که دا داوای ئه وه ی کرد بو، پیکه وتنی که له نیوان عه ره ب و تورکه کانداییمزا بکریت، بی گومان ئه گه ر ئه م پیکه وتنه جی به جی بکرا بایه، زور ئه سته م بوو لیبی بتوانیت سه رکه وتن به ده ست به ییت.

له م باره وه لورانس ده لیّت: مه لیک فه یسه ل له وه لامی یاداشته که دا، داوای کاتیکی گونجاوی کرد بو به ستنی ئه وه په یمان نامه یه، هه روه ک داوای گرینتی کرد بوو سه باره ت به وه لائی سوپاکه ی جه مال پاشا، له حاله تی چولکردنی عه ممان له لایه ن تورکه کانه وه، بو ئه وه حکومه ته عه ره بیه ی که له ناینده دا دروست ده ییت، به کورتی: (فه یسه ل مه به ستنی بوو سوپاکه ی جه مال پاشا له داهاتوودا پشتگیر و پشتیوانی ئه وه حکومه ته بکات که له ناینده دا له ئه نجامی ئه وه په یمان نامه یه وه له دایک ده ییت).^{۲۶}

لورانس ده لیّت: له گهل گه یشتنی ئه م ههواله به که مال ئه تا تورک، ناوبراو ته واهه لچوو، له ناو دام وده زگاکانی ده وله تدا دهستی کرد به نانه وه ی گیره شیوینی، هه مان کات ئه تاتورک داوای له فه یسه ل کرد که مل نه دات بو داواکاریه کانی جه مال پاشا، له وه باره وه ئه تاتورک چه ندین ره خنه و توانجی ئاراسته ی مه لیک فه یسه ل کرد، له به رامبه ر پشتکردنی له داواکاریه کانی

^{۲۵} - بېروانه: (الدولة العثمانية العليا "محمد فرید"، تعلیق: احسان حق، ص ۷۵).

^{۲۶} - وه رگنېر.

جه مال پاشا، ئەتاتورك پشتیوانی خوئی دوپات كرده وه بو دروستبوونی دهوله تیکی عهره بی سهر به خو له دیمه شق دا، هه مان کات به لینی ئەوهی پێدا ئەگەر له پیلانه کهیدا سهر که وتنی به دهستهینا، دیمه شق رادهستی مهلیک فهیسهل بکات به مه بهستی دامه زانندی دهوله تیکی عهره بی سهر به خو^{۲۷}.

لیڤه دا پرسیاریک دیته ئاراوه: ئایا جگه له ئینگلیزه کان، کی بووه ئەو وتووێژه نهینییهی گه یاندوه ته که مال ئەتاتورك؟! ئەی له بهر چی ئەتا تورك هه ولی له بار بردنی ئەو ئاشته واییه ده دات، که سهر که وتنی په یماننامه که به پلهی یه کهم له بهر ژه وهندی تورکیادا بووه؟! یا خود ئەمه ئەوه ده کات پێشتر ئینگلیزه کان په یمانیکیان به ئەتا تورك داوه، که له حاله تی سهر که وتنیدا بوی جی به جی بکه ن؟ ئەمه چ واتایه ک ده به خشیئت؟ ئایا بو سهر خستنی ئەو پیلانه، پێشوهخت ئەتا تورك و ئینگلیزه کان پیک نه که وتبون؟ ئایا پیکه وتنه که بریتی نه بوو له پرماندنی خه لافه تی عوسمانی؟ ئایا له بهرام بهر ئەمه دا ئینگلیزه کان کو مه له به لینیکی شهیتانیان نه دا به ئەتا تورك.!!؟

بی گومان قسه کانی لینی و که مال ئەتا تورك له یه ک شوینه وه سهر چاوه یان گرتبوو، هه ردو کشیان یه ک ئامانج و مه به ستیان هه بوو! به دنیاییه وه ئەمانه وتهی سهر کرده یه کی تورکی نیه که جهنگ له دژی ئینگلیزه کان ده کات، به لکو ئەمه وتهی سهر کرده یه کی پارێزه ی به ره ی به ریتانیه کانه و له لیواری مه رگ و پوو خان سوپا که یان ده گیرێته وه، موسلمانانیش له سهر که وتن بی بهش ده کات، بی گومان ئەمه ش ئەوه بوو که پوویدا.

^{۲۷} - پڕوانه: (اعمدة الحکمة، لورانس، ھ/ ۳۵۵).

۵- پاش ئه وهى ژه نه پال لىنبى سه ركه وتنى به ده ست هينا، هاته ئه سته نبول به فهرمى داواى له ده ولته تى توركيای شكست خواردوو كرد، ئه تا تورك بكه نه فهرماندهى سه ربازى سوپای شه شه م، ئه و كات ئه م سوپایه له نزيكى شارى موسل بوو، ئامانجى له م داواكاريه ش پاراستنى به رژه وهندى ئینگليزه كان بوو له و ناوچه يه دا، به تايبه ت كه موسل نه وتيكي زورى تيدابوو، هه مان كات مه به ستیان بوو ئه تا تورك بكه نه نوينه رو پاريزه رى به رژه وهنديه كانيان له ناوچه كه دا.^{۲۸}

۶- مسته فا كه مال پاش ئه و شكسته ي به ده ستى خو ي به سه ر توركيایدا هيناو، پاش گه رانه وه شى بو توركيای، په يوه ندييه كى به هي زى له گه ل قه شه ي به ناو بانگ قه شه (FRID) دروست كرد، كه به رپرسى هه والگري ئینگليزه كان بووله توركيای.^{۲۹}

۷- مسته فا كه مال په يوه ندييه كى به هي زى هه بوو به سولتان (وحيد الدين) كه به موحه ممه دى شه شه ميش ناو ده برا، ئه مه ش بو ئه وه ده گه رايه وه كه له به هارى سالى "۱۹۱۸" ئه تا توركى وهك يا وه رى سه ربازى خو ي دامه زراند بوو، هه مان كات ئه و وهلى عه هد بوو، هه روه ها كه مال ئه تا تورك ئه وهى بو موحه ممه دى شه شه م باس كرد بوو كه زور رقى له ئيتيحاديه كان ده بيته وه، بى گومان هه ردو كيان ئه وه يان باس كرد كه بو به رژه وهندى توركيای هه ول ده دن، ئيدى ليژه وه دوو ها وړپى گيانى به گيانى له پيناو به دى هيناى ئامانجى كدا يه كيان گرت و، به زووترين كاتيش ئه تا تورك بووبه سه ربازيكي سولتان (وحيد الدين) و پاريزه ي نه ينيه كانى.

^{۲۸} - بېروانه: (الرجل الصنم، ص ۱۰۵).

^{۲۹} - بېروانه: (الرجل الصنم، ص ۱۲۲).

پښوېسته ټماژه به وه بکھين که له ماوه ي جهنگدا سولتان (محمد رشاد) که به سولتان موحه ممه دي پينجه م ناسرا بوو، کوچي دوايي کرد، دواتر سولتان (وحيد الدين) جيگه ي گرته وهو بوو به خليفه! هاوکات نه مېش پله ي نه تاتورکي به رز کرده وهو ناردي بو نه نادول، پله ي فەرمانده ي پوو به پوو بونه وه ي داگير که راني له ناوچه ي نه نادول پي سپيردرا، هه روه ها ريزه يه کي زور زيري به ديار ي پي به خشي که بيست هه زار ليره ي ئالتوني بوو.^{۳۰}

شيخ مسته فا سه بري ده لیت^{۳۱}: نه و ته باو و ناسراوهم له سهر زماني يه کيک له ئينگليزه کانه وه بيست که وتي: سولتان ده يوېست به که مال نه تا تورک فيل له ئينگليزه کان بکات، به لام ئينگليزه کان به نه تا تورک فيليان له سولتان کرد.^{۱۹}

له نه نادول که مال نه تا تورک و (کاظم قرة بك) له سهر نه وه ريکه وتن که نه تا تورک به رپرسياريه تي ناوچه کاني پوژئاواي نه نادول بگريته نه ستو، له به رامبه ردا نه وېش به رپرسياريه تي ناوچه کاني پوژه لاتي نه نادول وه بگريت.

به لام کاظم ده لیت: پاش تيپه ر بوني هه ژده پوژ به سهر جي به جي کردني نه و نه خشه يه دا و به ديار ي کراوي له "۳ ي شوباتي ۱۹۲۰" دا نامه يه کم له که مال نه تاتورکه وه پي گه يشت، که له نامه که دا وتبوي: هيچ بواړيک بو به رگري کردني سه ربازي نه ماوه ته وه که له درثي مه رجه خراپه کاني ريکه وتن بگريت، ته نها له ناوچه ي قه فقاسدا نه بيټ... به لام له ناوچه کاني تر دا له توانا دا نييه هيچ کاريک نه نجام بدریت، نه گهر تورکيا

^{۳۰}- بېروانه: (تعليق: د. احسان حق، على التاريخ الدولة العثمانية).

^{۳۱}- بېروانه: (تعليق: د. احسان حق، على التاريخ الدولة العثمانية، ص ۷۵۰).

هاوکاری بکات له دهست به سهرداگرتنی قهققاسداو لهو بارهوه له گهلیدا
یه کههلویست بوون، بهو شیواز نه نادول له پوژه لات و پوژئاواوه، ههروهه
له عیراق و ئیران و دهروازهکانی هیندهوه، هه موو ئه مانه له بهرده میاندا
کراوه دهبن.^{۳۲}

بو ئه مه بهسته خهلیل پاشای مامهی ئه نوهر پاشا هات بو ئازهر بایجان
"قهققاسیا" و پیی راگه یاندن: تورکیا ده خوازیست ئیوه پیگه به سوپای
پووسی بدهن که لیروهه تیپه ربیست، به مه بهستی گه یاندنی هاوکاری به
سوپای تورکیا.

له وه لامدا ئه وانیش گوتیان: پیشتیش سوپای پووسه کان بهو جوړه
قسانه فریویان داین! پاشان هاتنه ولاتمانه وه بهی ئه وهی بتوانین هیچ
جوړه بهرگریه کهین! له گهل ئه وهی ئیمه خاوهنی سوپایه کی به هیژین و
توانای بهرگری کردنمان هه بوو، به لام پیی پی نه داین بهرگری له خو مان
کهین، ئا بهم شیوازه جاریکی تر که وتینه ژیر دهسه لاتی پووسه کان.^{۳۳}

بی گومان ئه مهش پیلانیکی ئینگلیزه کان بوو، مه بهستیان بوو وهای
دهربخن که مال ئه تا تورک دوژمنی بهریتانیا یه! ههروهه له کاتی کدا
(پاولنسوڼ) ی وهزیری دهروهی بهریتانیا له گهل "کاظم" کوو ده بیته وهو
هه مان ئه پیلانه ی بو ده خاته پوو؟ "کاظم" سه ری سوپما لهو لی کچوونه ی
له نیوان ویستی ئه تا تورک که خو ی وهک دوژمنی ئینگلیزه کان ده رده بریت؟
چونکه ئه تا تورک له پوکه شدا وهک دوژمنی ئینگلیزه کان خو ی نیشان ددها،
هه مان کات ئه م پیاوه "کاظم" سه ری سوپما بوو له ئاره زوی

^{۳۲} - پروهانه: (الرجل الصنم، ص ۱۱۰).

^{۳۳} - پروهانه: (الرجل الصنم، ص ۴۰۹).

ئینگلیزەکانیش لەو بارەوہ؟ چونکہ بەریتانیەکانیش ئەتا تورکیان بە دوژمنی سەر سەختی خۆیان دادەنا.^{۲۴}

(پاولنسون) لەگەڵ پوسیا لەسەر سەر بڕینی گەلی قەفقاسی موسلمان پێکەوتبون، بێ گومان ئەم پیلانەش ھەر خۆی دایرشتبوو! پاشان بە ئاراستەیی جی بەجی کردنی ئەو کردووە قیزەونە، کارنامەی پیلانەکیان بە کەمال ئەتا تورک سپارد، پیلانەکەش لە لایەن خەلیل پاشاوە ئەنجام درا، بەو شیوەیە گەلی موسلمان قەفقاس کەوتنە ژێر چنگی دڕندانەیی شیوعیەکان و گەورەترین قەسەبخانەیان لە دژ ئەنجام درا، تا ئیستاش کاریگەری ئەو کردووە دڕندانەیان بەسەرەوہ ماوە، ئەوان دەیان ویست بە یەکجاری ئیسلام لەناو گەلی قەفقاسدا بکوژێننەو، دواتر ئەو راستەقینەییە ئاشکرا بوو، کە (پاولنسون) و کەمال ئەتا تورک بەنھێنی لە خاکی ئەرزپوم کوێوونەتەو، گرنگی بابەتەکە وەھای کردبوو کە کوێوونەتەو کەیان تا بەرە بەیان درێژە بکێشێت.^{۲۵}

۸- لێدوانی بەرپرسیانی ئینگلیز سەبارەت بە پێویستی بەستنی پەیماننامەی لێک تێگەیشتن لەگەڵ کەمال ئەتا تورکدا.

لەم بارەوہ "لورد کیرزون" ی وەزیری دەرەوہی بەریتانیا دەلیت: پاش ئەوہی ئەزمیر بەو شیوازە لەلایەن یونانەوہ داگیر کرا، لەسەر ھەموو تاکیکی تورکی پێویستە دواي ئەم پوداوە دلسوزی خۆی لەگەڵ کێشەیی نیشتمانەکیدە دەر بپریت، کە لە ئیستادا ئەتا تورک لەو بارەوہ پیشەرەوہ لەسەر ئەو رێبازە بەردەوامە.^{۲۶}

^{۲۴} - پروانە: (الرجل الصنم، ص ۱۱۳).

^{۲۵} - پروانە: (الرجل الصنم، ص ۱۴۸).

^{۲۶} - پروانە: (الرجل الصنم، ص ۱۵۵).

ههروهه "سیر هنری ولسون" سهروك ئهركانی سوپا دهلیت: هیچ
 ریگهیهك له بهردهم دیبلوماسیهتی ئینگلیزهکاندا نیه، جگه لهوهی که
 پیویسته پهیماننامهی لیکتیگهیشتن لهگهڵ کهمال ئەتا تورکدا ببهستن.

۹- ئەو شانویانهی که بهبۆنه‌ی سه‌رکه‌وتنه‌کانه‌وه ئەنجام دهدان، به
 تایبەت له ناوچه‌کانی سه‌قاریا و ئەزمیر، له سه‌رجه‌م بۆنه‌کاندا کهمال ئەتا
 تورک و هک داھینه‌رو پێشپه‌روی ئەو سه‌رکه‌وتنه‌ و هس‌ف ده‌کراو، و هک پیا
 هه‌لدانی‌ش گۆرانی به‌سه‌ردا ده‌وترا، کار گه‌یشته ئەوه‌ی شاعیرانی‌ش
 شیعریان به‌سه‌ر دا ده‌گوت و ته‌نانه‌ت ئەحمەد شه‌وقیش له وه‌سفی ئەتا
 تورکدا ده‌لیت:

الله اکبر کم فی الفتح من عجب   یا خالد الترك جدد خالد العرب
 به‌ئێ سات له دوا‌ی سات شانۆ ده‌سکرده‌که‌ی ده‌ستی ئینگلیز که خو‌یان
 به‌شیوه‌یه‌کی ژیرانه کاری ده‌ره‌ینانیان بو‌ کردبوو به‌ره‌و سه‌رکه‌وتن و دوا
 ساته‌کانی کو‌تایی هه‌نگاوی ده‌نا، به‌ ئا‌راسته‌ی پماندن‌ی خه‌لافه‌تی
 ئیسلامی، تا ده‌هات به‌ریتانیه‌کان مه‌رجی قورستریان به‌سه‌ر سو‌لتانی
 مو‌س‌لماناندا ده‌سه‌پاند، هه‌تا لاوازی بکه‌ن و به‌ره‌و بچوک بونه‌وه‌ی زیاتری
 ببه‌ن، هه‌مان کات کارئاسانی زیاتریان پێشکه‌شی ئەتا تورک ده‌کرد، هه‌تا
 و هک که‌سیکی ئازاو بی‌ هاوتا وینای بکه‌ن.

مسته‌فا سه‌بری ده‌لیت^{۳۷}: داواکاریمان پێ‌ گه‌یشته له لیژنه‌ی بال‌ای
 هاوبه‌شی هاوپه‌یمانه‌کانه‌وه له پارێس، که له گه‌وره به‌رپرسیانی هه‌ریه‌که له
 ئینگلته‌راو فه‌ره‌نس‌او ئیتالی‌او یونان پیکه‌اتبون، لیژنه‌که له ئیواره‌ی "۱۲
 ی مایۆ ۱۹۱۹" دا بریاری دابه‌زینی سوپای یونانی بو‌ ناوچه‌کانی ئەزمیر

^{۳۷} - ب‌روانه: (تعليق د. احسان حقى، على التاريخ الدولة العثمانية، ص ۷۴۸).

و مهكدونىاي دهرکرد، ههروهه لىژنهكه هوښداريدا له مهر ههه جوړه بهرنگاربوونهوهيهك و كاريكى لهو شيوهيهو، به پيچهوانهه شهه راگرتن دادهنريت، راستهوخو پاش پوژيكت له دهرچونى بريارهكه، سوپاي يونان دابهزيه ناو خاكى نهزمير.

جهنگى سهقاريا

هاوپهيمانهكان به بهردهوامى فشارهكانيان لهسهر سولتان عبدالحميد زياتر دهکرد، ههمان كات سهرقالي ئهوه بوون كه بوار بو ئهتا تورك برهخسينن، ههتا له جهنگى سهقاريدا بههه نرخى بووه سهركهوتنى بهبالادا بكهه، ههروهه هاوپهيمانهكان گلويى سهوزيان بو هيژهكانى يونان داگيرساندو فهزمانيان پى كردن كه بهرهو قولايى خاكى نهنادول پيشهروى بكهه! سوپاي يونان لهنيوهى ريگهه دا بوو فهزمانى له هاوپهيمانهكانهوه^{٣٨} بو هات بهوهى كه سوپاكه لهناو شاخهكاندا بوهستينن، بهشيوهيهك لهناو شاخهكاندا هيچ ريگهيهك نهبوو لهپيشيانهوه ههتا ناوچهكان بهيهكهوه ببهستتهوه، بهو شيوازه نهيان دهتوانى له ناو شاخهكاندا هيليكى بهرگرى بههيز دروست بكهه.

بهشيوهيهكى كتوپرو چاوهپروان نهكراو له كاتزمير ههشتى بهيانى هيرشى يونان وهستينرا؟! پاشان پرؤسهى كشاندهوهى سوپاي يونان دهستى پى كرد و ئيدى توركهكان دهستيان كرد بههيرش كردن؟! ادواچار ليروهه سوپاي يونان شكستى هيناو سهركهوتنيكى فيلاويشيان كرد به بهرى سوپاي توركدا، ئامانج لهمهش ئهوهبوو كه كهسيكى وهك نهتا تورك

^{٣٨} - بروانة: (ارمسترنج، ص١٤٧).

له جهنگى سه قاريادا به براوه بناسيئن^{٣٩}! پاش ئه وهى له شانوكه دا يونان پوئى شكستى به سهردا درا، ئيدى خهلكى ئه نكه ره پژانه سهر شه قامه كان و خوشحالى خويان بو ئه و سهر كه وتنه مه زنهى توركه كان دهرده بپرى و شانازييان به سهر كرده سهر كه وتوه كه يانه وه ده كرد كه كه مال ئه تا توركه، ليروه نازناوى "غازى"^{٤٠} يان له ئه تا تورك نا، له و باره وه بروسكهى پيروزيابى له ولاتانى پروسيا و ئه فغانستان و هيند و ئه مريكا و فهره نسا و ئيتاليا وه ئاراستهى ئه تا تورك دهكران.^{٤١}

پاش ئه وهى ئه تا تورك له سه قارياو به و سهر كه وتنه وه گه پرايه وه، ئيدى داوا له ئه نجومه نى نوينه ران كرا نازناوى "غازى" و چوار مليون ليره وهك پاداشت بده نه ئه تا تورك، ليروه ئه نجومه نى نوينه ران نازناوى "غازى" يان پى به خشى، به بى ئه وهى هيچ بره پاره يه كى بده نى.^{٤٢}

جهنگى ئه فيون

سه باره ت به جهنگى ئه فيون، ههر شانوكه ريه كى ديكهى هاوپه يمانه كان بوو، ئه و يش پاش ئه وه ديئت كه فرمانده هيژه كانى سوپاي يونان (هاجيانستس) سهربازه كانى به بى خواردن و خواردنه وه به جى هيشت؟ به و شيوه يه گيانى به رگرى له نيو سهربازه كانى يوناندا نه ما، كه مال ئه تا توركيش له ماوه يه كى زور كه مدا هيژشى كرده سهر يان و، وهك بروسكه له به رهى ئاسيادا سهر كه وت به سه رياندا؟

^{٣٩} - بروهانه: (تاريخ الدولة العثمانية، على حسونص ٢٤٣).

^{٤٠} - غازى به واتاي موجهيد ديئت.

^{٤١} - بروهانه: (ارمسترنج، ص ٦٧).

^{٤٢} - بروهانه: (الرجل الصنم، ص ٢٤٢).

جه نگی نه زمير

له بهرې ئاسيادا ناوچه که به دهست هيژه کاني يونانه وه، نه مه جگه له وهی ناوچه که ی ژير دهستيان گه ليک ستراتيژي و گرنګ بوو، له گه له وه شداو به پي پيلانيکي نه خشه بو کي شراو ليکي کشانه وه، به بي نه وهی ته نها گولله يه کيش بته قيندرت، شوينه که بو نه تاتورك چول کرا^{۴۳}!

شانوگه ريه کان به دواي يه کدا دهاتن و هاوپه يمانه کانيش مه به ستيان بوو به نامانجه کانيان بگه ن و جي گوږګي به سه رکه وتنه کان بگه ن، هاوپه يمانان به ئاره زوی خويان و چوښان بويستايه و فه رمانيان به سوپاي يونان ده کرد، بو نه و مه به سته سه رته داواي پيشه روي سوپاو دواتر داواي وه ستان و پاشان داواي کشانه وه يان لي کردن؟!، به و شيويه که مال نه تا تورك که و ته پيشه روي و له بهر چاويانداو به ئاشکرا ده ستي کرد به ده رپه راندني يونانيه کان، نه وانيش وا خويان نيشان ده دا که تواناي جووله يان نه ماوه.

پاشان که مال نه تاتورك چووه ناو خاکی نه زميره وه، زور به بي ده نگی به ناوچه کاندا تيپه ر ده بوو، ته نانه ت "ارمسترنج" ده گيرته وه ده ليک: نه گه ر به و پيلانه ی هاوپه يمانه کان نه بوايه هه رگيز نه تا تورك نه يده تواني بجي ته خاکی نه زميره وه.^{۴۴}

هه روه ها که مال نه تاتورك چووه ناوچه ی بسفورو ده رده نيلي، نه مه نه و ناوچه يه بوو که سوپاي به ريتاني تي دا کوکرا بويه وه هيژه کاني نينگليزي تيادا بالا ده ست بوون! به و شيويه به ئازادي چييان بويستايه له

^{۴۳} - بېروانه: (تاريخ الدولة العثمانية، ص ۲۸۳).

^{۴۴} - بېروانه: (ارمسترنج، ص ۱۷۵).

دهوروبهري بنكه سهريازيه كانى بهريتانىا دهيانكرد، بهبى ئه وهى بهريتانىه كان يهك گوللهش به ئاراستهى سوپاكهى ئه تا تورك بته قينن، ياخود به پيچه وانه وه توركه كانيش يهك گوللهيان به ئاراستهى هيژه كانى ئينگليز نه ده ته قاند ^{٤٥}!

له وهش سهيرتر ئه وه بوو، زوربهى ئه و چه كانهى هيژه كانى ئه تا تورك شهريان پيى ده كرد، به ليشاو له روسيا وه به ده ستيان ده گه يشت، ئه و هه موو چه كه به ناوچهى بسفوپو دهرياي رهشدا ^{٤٦}، تيپه ر ده بون، بى گومان ئه و ناوچانه له ژيړ قه له م ره وى هيژه كانى ئينگليزدا بوون. ^{٤٧}

١٠- هاوپه يمانه كان وه ها خويان نيشان ده دا، كه به زه ييان به سولتان عبدالحميد دا ديته وه و رقيان له ئه تا توركه؟! هه روهك ئينگليزه كان له "١٦"ى مارسى ١٩٢٠" دا شارى قوسته نتيه يان داگير كرد، داواكارى هاوپه يمانه كان بو دانيشتوانى شاره كه ئه وه بوو، گوپرايه لى خه ليفه بن له برياره كانى دا كه هوكارىك بوو بو قورساىى بارى سه ر شانى، له به رامبه ردا ناوچه كانى (اسكى شهر) چولكران، ئه مهش پاش گه ماروى هيژه كانى ئه تا تورك هات بو ناوچه كه، بهبى ئه وهى هيچ بارگرزييهك له نيوانياندا پووبدات، ناوچه كانى ئه نادوليش له هيژه هاوپه يمانه كان پاك كرايه وه؟! خه لكيش به و سه ركه وتنانه دلخوش بوون.

^{٤٥} - بېروانه: (الدولة العثمانية، د. حسون، ص ٢٨٤، ارسترنج، ص ١٨٢، ١٨٣).

^{٤٦} - بېروانه: (د: حسون، ص ٢٨١).

لهه مان کاتدا شه یخی ئیسلام^{۴۷} فهتوایه کی ده رکرد، له فهتواکه یدا که مال ئه تا تورک و تاقمه که ی به کافر بوون حوکم دا، ئیدی لیږه وه پق و توږه یی خه لک له سولتان و موقتیش په ره ی سهند.

رېکه وتن نامه ی سیقه ر

له گه ل ئه وه ی که مال ئه تا تورک خه ریک بوو ده که وته په له قارڅو له له ناو چوون نژیک ده بویه وه، ده سته جی هاوپه یمانه کان به رېکه وتن نامه ی سیقه ر ئه تا تورکیان له لیواری مه رگ پزگار کرد، به پیی رېکه وتنه که ولاتی تورکیا له نیو ئه وروپیه کانددا دابه ش کرا، ئه سته نبولیش وه که ده وله تیځ دانرا بوو، هه روه ها به پیی رېکه وتنه که هه موو ناوچه عه ره بیه کان له تورکیا دا پران! هه روه که تورکیای ئه وروپی و ناوچه کانی (الایحیه) به ئیداره ی یونانه وه په یوه ست کران، هه روه ها ئه رمینیا ش بوو به ده وله تیځی سه ره به خو، ناوچه کانی کوردستانیش حوکمی زاتیان پیدرا. هه روه ها پزڅه ی سوپایان سنوردار کرد، به ئاراسته ی ملدانی سوپا بو داوای هاوپه یمانه کان که ده سه لاتی داراییان پی به خشرابوو، له گه ل پاراستنی پوسته کو نه کانیان هه روه که که مینه مه سیحیه کان مافی تایبه تیان به زیاده وه پی درا، پاشان ده قی رېکه وتن نامه ی سیقه ر به شیوه یه کی فراوان بلاو کرایه وه، ئیدی لیږه وه رای گشتییان وروژاندو توږه یی جه ماوهر له دژي خه لیفه و سه روک وه زیران و ئینگلیزه کان تاوی سهند.

^{۴۷} - شیخی ئیسلام : له و سه رده مه ی حوکمرانی تورکیادا به به رپرسی یه که می ولات و تراوه (ومرگین).

له بهرام بهر دا هه وال له كان سه باره ت به سه ركه وتنه كانى نه تا تورك سات له
 دواى سات زياتر ده بوون، كه مال نه تا توركيش هانى خه لكى نه دا بو
 له ناوبردنى دوژمنان نه وانيش به چه پله پريزان وه لاميانده دايه وه،
 چه ماسه تيان تاوى ده سهند بهرانبهر هر كه سيك بوه ستايه له سهر
 پيگياندا، بهو شيوازه سنور كشانى يونانيان دوچارى وهستان كرده وه،
 هه موو نه شوپشانه ش كه لايه نگرانى سولتان هه ليان ده گيرساند خاموش
 كران، دواتر نه كهره يان ئازاد كرد، له هه موو نه مه ترسيانه ي ده وره يان
 دابوو، پاشان هيرشكرايه سهر (مرعش)، هه موو نه سهر بازگه فهره نسيانه
 له ناوبران له گه ل نه و نه رمه نانه ي كه له وي دا سهر باز بوون، هه روهك
 په لهاويشتنى كورده كان تي ك شكينرا! هه روه ها هيزه كانى سوپاي ئيتاليا
 تي ك شكيندران، كه به دريژايى هيلى ئاسنينى (قونيه) دريژ بوو
 بونه وه، دواتر هيرشكرايه سهر سهر بازگه كانى ئينگليز له لاي هيلى
 ئاسنينى (اسكى شهر)، پاشان به ره و ده ريا پاونران! دواتر سهر جه م نه و
 نه فسه رانه به ديل گيران كه چاوديري هاوپه يمانه كان بوون، به ديل گرتنى
 نه م نه فسه رانه كاريكى زور گرنگ بوو؟ به مه به ستى گوپينه وه يان له گه ل نه و
 نوينه رانه دا كه له مائه دا به ديل گيرا بوون.

كه مال نه تا تورك له كاتى وتاره كانيدا توپره يى خو ي ده رشت به سهر
 ئينگليزه كانداو ده يگوت: نه م دا گيركه رانه ده زانن كه ئيمه له ئاستى
 نه وانداين و بگره زور له وانيش باشترين، جا ده بينن به هه نكاوى يه كسانى
 هه لسوكه وتمان له گه ل ده كهن، وه پوژي ك له پوژان نابيين ملكه چى بنوين
 بويان، به رده وام له دژيان ده وه ستين تا كو تا هه ناسه ي ژيانمان و
 شارستانيه كه يان به سهر دا ده روخينين.

بهو شیوهیه له پړۍ چهند په یماننامه وړیکه وتنیکي نهینیه وه که له گهل
 ئەتا تورک ئەنجامیاند، هاوپه یمانه کان بریار یاندا ئەسته نبول چول بکه ن، بی
 گومان سوپای هاوپه یمانه کان له قوسته نتینیه بو چهند هه زار سه ربازیک
 کهم کرابوونه وه، به مه به سستی کشانه وه، فرماندهی گشتی شیوهی
 پلانه کهی خسته پوو، له و باره وه هه موو پیداو یستیه کانی ئاماده کرد هه تا
 له که مترین ماوه داو به شیوهیه کی خیرا پرۆسه ی کشانه وه که جی به جی
 بکریت، سه رئه نجام له ماوهیه کی که مدا و هه موو گه نجینه کان و سه رجه م
 ئەو پیداو یستیانه ی که له ناویاندا بوو سوتیندران، هه روه ک سه رجه م
 پرده کانیان بو مپړیژ کردن، به مه به سستی پرگیری کردن له و که سانه ی که
 ده یانه ویت بپه رنه وه.

زیاتر له وهش هاوپه یمانه کان بریاری وده رنانی یونانیه کانیان ده رکرد،
 ئەمه له کاتی کدا یه له به شه ئەو روپیه که ی تورکیا وه ئەوان هاوپه یمانیان
 بوون! لیږه وه به شیوهیه کی یه کجاره کی بریاری پویشتنی یونانیه کانیان له
 تورکیا ده رکرد، ئەمهش له پیناو ئەوه دا بوو سه رکرده مه زنه که (ئه تا تورک)
 ئەو کاره بکات، که به هه موو پوژئاوا ییه کان ئەنجام نادریت.

پیلانیکی ویرانکه ر

ئهم به لگه نامه یه په رده له سه ر ئەو په یوه ندیه توندو توله هه لده مألئت که
 له نیوان ئەتا تورک و ئینگلیزو هاوپه یمانه کاند هه بووه، لیږه دا به جوانی
 نهینیه کانی که مال ئەتا تورک و پاشه کشه پیکردنی سوپای هاوپه یمانه کان
 ده خه یینه پوو.

جیئی ئاماژەییە ئەم بەلگەنامەییە لەلایەن هاوڕێیەکی گیانی بە گیانی
ئەتاتورکەوێ ئاشکرا کرا، کە ناوی (مظهر مفیید قنصوہ)، ھەمان کات ئەم
کەسە پارێزەری نەینییەکانی ئەتا تورک بوو!

ئەم پیاوێ لە یادەوێریەکانیدا دەلیت: لە بەرە بەیانی "١٩١٩/٧/٧" داو
لەخاکی ئەرز پومی ئەنادۆلدا، کەمال ئەتا تورک دەفتەریکی دا
بە دەستەوێ، زۆر پێداگری لەسەر ئەوێ کرد، کە نەینییەکانی ناو دەفتەریکە
بپارێزم و گوئی: نابیت هیچ کەس بەو نەینییانە بزانی، جگە لە (شوکی
ثریا ایدمیر)، تەکی ئەوێ لی کردم کە نەینییەکان لەنیوانی ئەم سی کەسە
نەچنە دەرەوێ پێویستە تا کوئی ژیان بیاپارێزین؟!.

پاش ئەوێ دنیامان کردەوێ لە پاراستنی نەینییەکان، دواتر گوئی: ھەر
ئێستا دەست پێ بکەو سەرەتا میژووێ کە ی بنوسە، منیش نوسیم لە
بەرە بەیانی "٧/٨" ی مانگی تەموزی ساڵی "١٩١٩" دا، شوین: خاکی ئەرز
پومی ئەنادۆل.

دوای ئەوێ ئەتا تورک بۆی دەرکەوت میژووێ کەم توێمار کرد، پاشان وتی
زۆر باشەو دەست بکە بە نوسنی خالەکان:

یەکەم/ پاش ئەوێ سەرکەوتنمان بە دەست هیئا، پزیمی فرمان پەوایی
کوێماری دەبی.؟!

دووەم/ بی گومان لە داھاتوودا چارەسەری گونجاو بەرامبەر سولتان و
خانەوادەکی دەگرینە بەر لە کاتیکی گونجاودا.

سی یەم/ قەدەغە کردنی بالاً پووشی (حیجاب) لە ئافرەتان.

چوارەم/ لابردنی فیست (طربوش) و لەسەر نانی شەپقەو کلاو وەک
سەرچەم دەولەتانی پیشکەوتوو.

(مظهر مفید قنصوه) دهلیت: لیږه دا به بی ویستی خوږ پینوسه که له ده ستمدا که و ته خوار، له و کاته دا ټاگای لی بوو، سهیری کردم و پاشان پیی وتم: له بهر چی نانوسیت؟ وتم داوات لی ده کهم لیم نه گریت، نه گهر بلیم: تو به شیکت له نه ندیشه و خه یال پیکه اتوو؟! پاشان نه تا تورک به پیکه نینه وه پیی گوتم: با پوژگاری داهاتوو له م باره وه داوهریمان بکات؟! به لام نیستا داوات لی ده کهم له نووسین به رده وام بیت، پاشان منیش ده ستم به نووسین کرده وه.

پینجه م/ به کار هیانی پیته لاتینی هکان... منیش وتم پاشا ئیدی با به س بیت به س.

به لی سهر نه نجام لیږه وه ده ست به جی به جی کردنی نه و پیلانه ویرانکه ره کرا، پاش نه وهی هندی که له خاله کانی نووسی، (مظهر مفید قنصوه) چاوی خشانده به سهر نوسینه که دا، دواتر نه تا تورک پیی گوت: ژماره ی نه و پرگه چه نده که گه یشتووینه ته سهری؟ ئایا چاوت خشانده به سهر ده فته ری تیبینیه کانتدا؟ ئایا ده زانیت که سه پاله وانه کان چی ده که ن؟

ئایا نازانی نه و باجه قورسانه ی که گهل ده یان به خشیت چین؟ له هه مان کاتدا دروشم به رز ده که نه وه بو نه و که سانه ی ده یان کوژن و چه پله یان بو لی ده ده ن؟!

بی گومان چه ندینی له و جوړه که سانه جیهانی ئیسلامیان ماندوو کرد، له لایه ن ده زگا کانی را که یاندنی دوژمنانی ئیسلامه وه کران به پاله وان و تیکو شهرو دروست که ری میژوو و داپرژهری شارستانی میلله تان؟ پوژگار چه ند له و که سانه ی زال کرد به سهرماندا له ریگه ی کو ده تایی سهر بازییه وه، له نمونه ی نه تا تورک؟ چه ندین له و که سه نه فامانه کاروباری میلله ت له

ئەستۆ دەگرن و چارەنوسی دەگرنە دەست، پریاری خوین و گیان و سامانی میلیه تیان لە ژێر دەستدایە؟ لە ئەنجامدا دوچاری چەندین نەهامەتی بوینەو، بەهۆی ئەوەی کە سانیک کران بە کاربە دەست و سەرپەرشتیارمان، کە لە توانایاندا نەبوو کاروباری خویشیان بەرپۆوە ببەن؟! لە ناویاندا هەیه بەهۆی گەورە کەیهو، بوو بە فرمانڕەوای یەكەم و فرماندە و سەرکردهی لیها توو و خاوەن هۆش و ژیری بێ وینە...!

و صدق رسول الله (ﷺ): سألت ربي ثلاثا فأعطاني اثنين ومنعني واحدة: سألت ربي أن لا يهلك أمتي بالسنة فأعطانيها وسألته ألا يهلك أمتي بالغرق فأعطانيها وسألته أن لا يجعل بأسهم بينهم فمنعنيها^(٤٨).

واتە: پێغه مبهری خوا (ﷺ) فرمووی: سێ داوام لە پەروردگارم کرد، دوانیانی پێ خەلات کردم و یه کێکیانی لێ وەرنه گرتم: داوام لە پەروردگارم کرد کە ئومەتە کەم بە وشکە سالی لە ناو نەبات پێی خەلات کردم، داوام لێ کرد کە ئومەتە کەم بە خنکاندن لە ناو نەبات ئەویشی پێ خەلات کردم، داوام لێکرد لە نیوان خوێان دا یه کتر لە ناو نەبن، ئەمە یانی پێ خەلات نە کردم.

وروی مسلم عن ثوبان رضي الله عنه قال: قال رسول الله (ﷺ): إن الله زوى لي الأرض فرايت مشارقها ومغاربها وأن أمتي سيبلغ ملكها ما زوى لي منها، وأعطيت الكنزين الأحمر والأبيض وإني سألت ربي لأمتي ألا يهلكها بسنة عامة ولا يسلط عليهم عدوا من سوى أنفسهم فيستببح بيضتهم، وإن ربي قال: يا محمد! إني إذا قضيت قضاء فإنه لا يرد، وإني أعطيتك لأمتك

^{٤٨} - ئیمامی موسلیم لە سەعدی کوری ئەبی وەقاسەو گێڕاویەتیەو، پێوانە: (مختصر صحيح مسلم)، تەحقیقی ئەلبانی، ژمارە (٢٠٠، ٢٠١، ح ٢٩١/٢)، هەروەها (صحيح الجامع)، بە ژمارە: (٣٥٨٧)، و مسند سعد بن أبي وقاص (٣٣).

ألا اهلكهم بسنة عامة، وإن لا أسلط عليهم من سوى أنفسهم يستبيح
بيضتهم ولو اجتمع عليهم من بأقطارها أو قال من بين أقطارها حتى يكون
بعضهم يهلك بعضا ويسبي بعضهم بعضا ... (٤٩)

واته: (ثوبان) (رضي الله عنه) دهفهرموویت: پیغه مبهری خوا (صلی الله علیه و آله)
فهرموویه تی: بی گومان خواته نگی زهوی بو هیئنامه وه یهک، تا ئه و
ئه ندازه یه ی خوره لات و خور ئاوا ییم بی نی، دهسه لات ی ئومه ته که یشم
دهگاته ئه و پاده یه ی که بوم هیئرا وه ته وه یهک، هه ردوو گه نجینه ی سوورو
سپیه که یشم پیخه لات کرا وه (مه به ست گه نجینه ی قه یسه ر و کیسرایه)،
ههروه ها من داوام له پهره ردگارم کرد ئومه ته که م به گشتی به وشکه سالی
وقات وقری له ناو نه بات و، دووژم نی به ده ر له خو یان به سه ریاندا زال
نه کات، به پاده یه ک په گ و پیشه یان له بن دهر به ی نی ت، ههروه ها پهره ردگارم
فهرموویه تی: ئه ی (محمد) کاتی من بریار یکم دهر کرد تازه گه پانه وه ی
نابی ت، من ئه وه م خه لات کرد وه به ئومه ته که ت که به وشکه سالی وقات
وقری به گشتی له ناویان نه به م و، دووژم نی به ده ر له خو یان به سه ردا زال
نه که م، به پاده یه ک په گ و پیشه یان له بن دهر به ی نی ت، یاخود هه رچی خه لکی
سه ر زهوی هه یه له هه موولایه که وه گه له کو مه یان لی بکه ن، تا وه کو خو یان
له ناو خو یاندا هه ند یکیان هه ند یکیان له ناو ده بن و، هه ند یکیان هه ند یکیان
به دیل ده گرن وتا لانیان ده که ن.

بی گومان خوا ی گه وه ره ئه م ئومه ته ی له وه پاراستوو دووژم نانی
به سه ردا زال بکات، به داخه وه به در یژایی میژوو ئه م ئومه ته هه ر له سه ر

^{٤٩} - مه به ست له (الکثرین) ثالتون و زیوه، مه به ستی له کیسراو قه یسه ره، یاخود پژی می پاشایه تی له
عیراق و شام دا، رواه مسلم (٥٢٥٢)، وصحیح ابن حبان (٧٣٤٥)، وابن ابی شیبه فی مصنفه
(٣١٠٥٦).

دهستی ئه و كه سانه دوو چاری ئازارو ناره حه تی بوه ته وه كه خو یان به
 موسلمان زانیوه یا خود له وه چه ی موسلمانان بوون، كه مال ئه تا توركیش
 یه كێكه له و كه سانه دهستی كێ بالای هه بوو له پماندن خه لافه تی ئیسلامی
 و چه وساندنه وه ی موسلماناندا.

پاش ئه وه ی ئاماره یه كمان كرد به به كری گیراوی ئه تا تورك و ئاستی
 په یوه ندیه كانی به ئینگلیزه وه، پیویسته ئاماره به وه فاداریه كه ی بکهین بو
 ئینگلیزه كان، ناوبراو ئه وه نده خوشی دهویستن تا ئاستی ئه وه ی
 به ندایه تی بو ده كردن! كه مال ئه تا تورك تا ئه و ساته ی مرد، ههر به و شیوازه
 هه لسو كه وتی له گه ل ئینگلیزه كاندا ده كرد، به لئ ئه و تا ئه و ساته ی له سه ر
 جیگه ی مردنه كه ی بی ده نگ بو، ههر به ناوی سه رو کایه تی کوماره وه
 ئاموزگاری بالیوزی به ریتانیای ده كردو داوا ی ئه وه ی ده كرد كه پاش
 خویشی په ره به و پژی مه ی حوكم كردنه بدریت، (بیرس لورین)°.

له به لگه نامه یه كدا كه مال ئه تا تورك، داوا له بالیوزی

به ریتانیا ده كات، بو وهر گرتنی پوستی سه رو کایه تی تورکیا :

ئه م به لگه نامه یه كه له پوژنامه ی ئه هرامه وه وهر مانگرتووه، ئه ویش له
 پوژنامه ی سه نده ی تایمز وه ری گرتووه وله پێكه وتی " ۱۵ ی فبرایه ری
 ۱۹۶۸" دا له ژیر ناو نیشانی (كه مال ئه تا تورك داوا له بالیوزی به ریتانیا
 ده كات، پوستی سه رو کایه تی کو ماری تورکیا وهر بگرت) بلاو كردوه ته وه.

° - گوڤاری ئه هرام پاش ئه وه ی له (سه نده ی تایمز)، وه ری ده گرت، له ۱۵ ی فبرایه ری ۱۹۶۸ دا

بلاوی كردوه ته وه.

پوژنامه که سهرسوږماترین لاپه‌ره‌کانی میژووی کاری دیبلوماسی بلاو کرده‌وه، به‌ناونیشانی (چون ده‌گونجیت پیاوه‌که‌مان حوکم کردنی تورکیا رت بکاته‌وه)، پوژنامه‌که له دریژهی راپورته‌که‌یدا ده‌لیت: ئەتا تورکی سهروکی تورکیا، به‌دریژی پانزه سال، ده‌یویست به دیکتاتوری گهلانی تورکی به لوتیان رابکیشتیه ناو سه‌دهی بیستم! ئەگه‌رچی پیشیان ناخوش بیت؟ ئەوه‌بوو له به‌رکردنی فیست و بالا پوشی ئافره‌تانی قه‌ده‌غه کردو پیتی لاتینی هیئایه ناو سیسته‌می وولات و نوسینی به پیته عه‌ره‌بیه‌کان قه‌ده‌غه کردو...

۱۱- له‌کاتی‌که‌دا ئەتا تورک له‌سه‌ر جیگه‌ی مردنه‌که‌ی بوو، له‌وه ده‌ترسا که دوا‌ی خو‌ی که‌سیک نه‌بیته جیگه‌وه‌ی، به‌مه‌به‌ستی دریژهدان به‌و کاره چه‌په‌لانی که خو‌ی داهینه‌ریان بوو ئەنجامی داو، له‌و پوانگه‌یه‌وه له نو‌قه‌مبه‌ری "۱۹۳۸" داو، ئا له‌و ساتانه‌دا که له‌سه‌ر جیگه‌ی مردنه‌که‌ی بوو؟! بانگه‌یشتی بالیوزی به‌ریتانی (بیرسی لورین) ده‌کات بو‌ کوشکی سهرو‌کایه‌تی له ئەسته‌نبول! جیگای باسه ئەو گفتوگو‌یه‌ی له‌و باره‌وه له‌نیوانیاندا پوویدا، بو‌ ماوه‌ی سی سال به‌نه‌ینی مایه‌وه، ئیستاو پاش ئەو ماوه‌ دورو دریژه له‌لایه‌ن (بیرزدیکسون) وه په‌رده له‌سه‌ر پوداوه‌کان هه‌لده‌مالدریت، که له‌ باس کردنی ژبانی باوکیه‌وه (بیرسون دیسکون) ئەم نه‌ینیانه ئاشکرا ده‌بن، ئەمه‌ش پاش ئەوه دیت که له‌ناو بروسکه‌کانی (دیسکون) بروسکه‌یه‌ک هه‌یه‌و (بیرسی لورین) ناردویه‌تی بو‌ (هالیفاکس) ی وه‌زیری ده‌ره‌وه، له‌وانه‌یه ئەو بروسکه‌یه سهرسوږ هینه‌رتترین به‌لگه‌نامه بوو بیت، به‌دریژی میژووی هاوچه‌رخ‌ی به‌ریتانیا؟! له‌ به‌لگه‌نامه‌که‌دا (لورین) به‌ دریژی باسی چاوپیکه‌وتنه‌که‌ی ده‌کات که به‌نه‌ینی ئەتا تورکی دیکتاتور له‌گه‌لیدا ئەنجامی داوه، ناوبراو له‌ به‌لگه‌نامه‌که‌دا ده‌لیت:

پاش ئەوھى گەيشتمە كۆشكى كۆماری دەبینم بەرپز ئەتا تورك لەسەر
جیگەى مردنەكەى پالى دابوو بەسەرىنەكەىەو، كۆمەلە پزیشكێك لەدەورو
پشتیدا بوون، من هیشتا نەپۆشتبومە ژوورەو داواى مۆلەتى لە
پزیشكەكان كردو پىی وتن: ئەگەر پىویستم پیتان بوو، بە زەنگەكە
ئاگادارتان دەكەمەو، پاشان ئەتا توركى پاىە بەرز زۆر بەهیاوشى و هەمان
كات بە پاىەخەو دەستى بە قسان كردو گوتى: من ناردومە
بەشوینتدا، كاریكى بەپەلەم لیت دەویت؟ ئومیدەوارم زوو وەلامەكەم
بەشیوھەكى یەكلا كەرەو بەدەیتەو دلوۆشم بكەیت!؟.

پاشان (لورین) دەلیت: ئامۆزگاریەكانت و هاوپیەتى بەرپزتان، لەلای
من گرنگترین و پڕ پاىەخترین شتن، بەردەوامیش شانازیان پىو دەكەم و
بەرزیان دەرخیتم؟ ئەمە لەلای من شتىكى جیگیرەو گوپانى بەسەردا
ناىت، بى گومان ئەمەش هوکارەكەىە لە بۆنە جیاوازهكاندا بەردەوام
بەسەربەستییەكى تەواو وەو پراوێژت پى كردووم. تەنانەت ئەو كاتانەش كە
وەزیر بویت لە ئەنجومەنى وەزیرانى توركیادا، هەر بەو شیوازه مامەلەت
لەگەندا كردووم.

پاشان ئەتا تورك ھاتە وەلام و گوتى: من دەمەویت وەك سەرۆك كۆمار
پیش ئەوھى كۆچى دواى بكەم، جیگیرەوھەك بو خۆم دیارى بكەم و وەك
سەرۆك كۆماریش دەستور مافى ئەوھى پىداوم، پیش مردنم جیگیرەوھى
خۆم دیارى بكەم؟! نیازم ھەىە كە تو وەك جیگیرەوھى خۆم دیارى بكەم؟!
دەمەویت ئیستا گویم لە وەلامت بیّت سەبارەت بە پىشنیارەكەم؟ پاش
بیركردنەوھەكى زۆر، بالیۆزەكەى بەرىتانيا، داواى لى بوردنى لە ئەتا تورك
كردو سوپاسى كرد سەبارەت بەوھى كە جیگەى متمانەىەتى، پاشان
پشتى لە جیگاكەى ھەلكرد.

۱۲- له کاتیکدا که مال ئەتا تورک له گەل ئەنجومه نی نوینه راندا له مشته و مېرو ناکوکیدا بوو، سه بارهت به ږاگه یانندنی سیسته می کو ماری و هه لوه شانده وهی خه لافه تی ئیسلامی، ئەندامی کی ئەنجومه نی نوینه ران که ناوی (الکولونیل خلیل) بوو، هی رشی کرده سهر (عیسمهت ئینو نو) لایه نگری ئەتا تورک، ههر له ناو ئەنجومه نی نوینه راندا یه کی ک له لایه نگرانی ئەتا تورک به فیشه کی ک کوشتی!.

پاشان یه کی کی تر له ئەندامانی ئەنجومه نی نوینه ران به ناوی (عهلی شوکری)، هی رشی توندی کرده سهر ئەتا تورک، دواتر (عوسمان ئاغا) ی سهر وکی پاسه وانه کانی ئەتا تورک دهستی خسته بینی و خنکاندی؟! بهم شیویه پیلانه که ئاشکرا بوو و پیگهی ئەتا تورک ئالۆز بوو، ئەویش (عصمهت ئاغا) ی له پوستی سهر وک وه زیران لابرده و (فتحی اوفیاری) له جینگای دانا، به لام ږیژهی ناحه زانی زو رترو توندتر ده بوون، ئیدی سهر ئەنجام ئەتا تورک شپړزه بوو، له ناو کو شکه کهیدا به دلشکاوی و خه مباری مایه وهو دهستی کرد به شهرباب خواردنه وه.^{۹۱}

لیږه وه راس ته وخو به ریتانیا که و ته جو له بو ږزگار کردنی ئەتا تورک، ئەویش داوای ویلایه تی موسلی ده کرد، به مهش بواری کی تری په خساند، به ئا راس ته ی کو کردنه وهو جو شدان ه وهی جه ماوهر له درژی داگیر که ری ده ره کی که هی ژه کانی به ریتانیا ن، هه روه ها کورده کانیش له ږو ژه لات ه وه ده ستیان دایه شو ږش، به لام ئەوه ئاشکرا نیه ئایا به ریتانیا ئەم پشیویه ی دروست کرد بو ږزگار کردنی ئەتا تورک یا خود نا، به دلنیا ییه وه گومان له وه دا نییه که ئەو پشیویه کانی بو به رژه وهندی خو ی قو ستنه وه.

^{۹۱} - بېروانه: (ارمسترنج، ص ۲۱۴).

لەناو گەلیشتدا بەتوندی دەیگوت: تورکیا لە مەترسیدایە! دوژمنی درەکیمان بەریتانیایە، کە پشتیوانی لە خۆپیشاندانی کوردەکان دەکات و بەپارەو چەک هاوکارییان دەکات.^{۵۲}

بێ گومان ئەمە سەرکەوتووترین پێگایە بۆ داگیرکەرانی، هەتا بەهۆیەو بەکرێگیراوەکانیان لە لیواری مەرگداو لە ژێر شەپۆلی تورپەیی گەلدا پزگار بکەن، بەهۆی ئەم شانۆیانەو، ئەتا تورک گەڕێنرایەو و کرا بە سەرۆک.

لەم بارەو "ئارمسترنج" دەلیت^{۵۳}: هەموو تورکەکان چەکیان هەلگرت و خۆیان ئامادەکردو هەموو ناکوکیە سیاسی و بەرگرییە ئاینیەکانیان وەلانا، جا لە هەموو ناوچەکانی تورکیادا بروسکەیی پشتگیری و خۆ بەخشینو هاریکاری بۆ (غازی) ئەتاتورک دوپات کرایەو؟ چونکە تورکیا لە مەترسیدایە تەنها (غازی) ش دەتوانی پزگاری بکات؟

بێ گومان ئەم شانۆیە هاویشیوێ ئەوێ یۆنان بوو، پاش ئەوێ شوێرشەکە خامۆش کراو دادگای سەر بە خۆیان دروست کرد، ئیدی بە ئارەزووی خۆیان کەوتنە لە سیدارەدان و بەند کردن و هەلواسین و ئەشکەنجە دانی نەیارانی، لەو میانەدا "٤٦" کەس لە سەرۆک هۆزەکانی دیار بەکر لە سیدارە دران، کە دوایین کەسیان (شیخ سەعیدی پیران) بوو، ئەم شوێرشەیان کردە بیانوو بۆ لەناو بردنی نەیاران و بەو تۆمەتباریان دەکردن کە پەيوەندییان هەیە بەهێزەکانی ئینگلیزەو، پاشان نوێنەرانی لە دژیان وروژان و بەمەش ژمارەیهکی زۆری ئەنجومەنی نوێنەرانی بەرەو دەرەوێ وولات هەلھاتن، دواتر لە چوارچێوەی دەستوردا بپریاری

۵۰- بڕوانە: (ارمسترنج، ص ۲۱۶).

۵۱- بڕوانە: (ارمسترنج، ص ۲۱۶).

دامه زړاندنی کوښه لیه که در، دهسته لاتی ته واوړتی در، به نه تا تورک بهمه بهستی پزگار کردنی ولات له کیښه کان.

پاشان مسته فا که مال حه سانه ی یاسایی له سه رپه رله مانتاران هه لگرت و چاودیریه کی توندی سه پاند به سه رپاگه یان دندا، به و شیوازه هر جوړه په خنه یه که له حکومت به خیانه تی گه وره ی نیشتیمانی هه ژمار ده کړاو، دادگا سه ربه خوکان نه و جوړه که سانه یان به له سیډاره دان سزا ددها.

۱۳- پاش نه وهی نه تا تورک هه موو ده سه لاته ده ستوری و یاساییه کانی ولاتی بو خو ی پاوان کرد، واده ی پیکه تننامه ی لوژان هاته پیښه وه و توویرزه کان له و باره وه ماوه ی سی مانگیان خایاند، واته: له نوقه مبه ری "۱۹۲۲" هه تا فبرایه ری "۱۹۲۳" و توویرزه کان دریرزه یان کیښا، بی گومان پیکه و تننامه ی لوژانیش بو پزگار کردنی نه تا تورک بوو له و دوخه شپړزه یه کی که دوو چاری هاتبوو، کاتیک زانییان پوژ له دوا ی پوژ نارپه زاییه کان دژي نه تا تورک په ره ده سینن، له پوانگه ی نه نجومه نی نوینه ران و گه لی تورکیا وه مه رجه کانی پیکه و تننامه ی لوژان قورستر بوون، به لام نه و مه رجانیه ی گرنګ بوون و له سه ر شانی نوممه ت زور قورس ده که وتن به شاراو هی هیلرانه وه، له وانه ش: (هه لوه شان د نه وهی خه لافه تی ئیسلامی، تیکشکان دنی هر جوړه هه ولیک که هه ولی گه پراند نه وهی خه لافه تی ئیسلامی بدات و له و پیناوه دا خه بات بکات، دژایه تی کردنی هه موو دروشمه ئیسلامیه کان له ناو تورکیا داو، هیئانی یاسا نه وروپییه کان وه که جیگره وهی یاسا ئیسلامیه کان).

پیویسته نامارزه به وه بده یی نوینه ری نه تا تورک له و توویرزه کانی لوژاندا، "عیسمه ت ئی نو نو" و قه شه (حاییم ناحوم) بوون.

كاتيك له وتو ويژه كاندا كيښه دهكه ويته نيوان "كرزون" ي وهزيرى
 دهره وهى بهریتانیاو، "عیسمهت ئى نو نو" ی نویښه رى نه تا تورك، لهو
 كاته دا قهښه (حاییم ناحوم) له سه فهدا ده بیټ وپاش نه وهى به پوداوه كه
 دهرانیټ، ده سټه جی بروسكه یه كه دهكات بو "كرزون" و ده لیټ: منیش
 بهرپوهم بهرو نه وى، پاشان ده لیټ: (عیسمهت هاوړییه كى خوشه ویستمه
 و گوى رایه لى فهرانه كانمه، ته نانه له یه كه وشه شدا سهرپیچیم ناكات).
 پاش پړكه وتننامه ی لوژان، ناوى كه مال نه تا تورك دهره وشایه وه،
 به شیوه یه كه نه و كه تاكه سهر كرده ی سهر كه وتوو نیشان دهره! دواتر
 سیستمه ی كوډماری راگه یه ندرا، ئیدى به هیواشى پړگه بو نه تا تورك خوش
 بو، هه تا پړگه له سولتان بگریټ و كه سهره تایه كه بو هه لوه شانده وهى
 یه كجاره كى خه لافه تی ئیسلامی، بى گومان هیچ بیانویه كیان به ده سته وه
 نه بو، هه تا به شیوه یه كى راسته وخو خه لافه ت هه لېوه شیننه وه، لهو باره وه
 پیویست بوو دوباره په نا بو شانویه كه ببه نه وه! بو نه مهش بهریتانیا
 ئاموژگاری دوو له به كړى گيراوه كانی خو ی كرد هه تا بهو كار هه لېستن،
 نه و دوو به كړى گيراوه ش "ئاغا خان" ی سهر وكى هوژى ئیسماعیلیه،
 "نهمیر علی" بوون، بو نه و مه به ستهش ووتاریكى نارهازییان نارد بو نه تا
 تورك، سه باره ت بهو هه لېسوكه و ته خراپانه ی كه به رامبه ر خه لیفه نه نجامی
 داون، بهریتانیا هات بو نه و مه به سته "ئاغا خان" ی پاسپارد، و كه نه وهى
 له ناو موسلماناندا جگه لهو كه سى تری شك نه بر دبیټ (ئاغا خانیک، كه به
 پیاو ی شهراب و ئافره تان ناسرا بوو)، لیږده دا بواریک هاته پیښه وه بو نه تا
 تورك بو هه لگېړانه وهى میژووی "ئاغا خان"، سهره تا به هیږشكردنه سهر
 بهریتانیه كان و به كړى گيراوه هاوشیوه كانی "ئاغا خان" ده سته پی كرد،
 به مهش كو مه له ی نیشتمانی هاته وروژاندن و، هه لمه تیكى پروپاگهنده یان

له‌دژى خه‌لیفه‌و زانایانى ئاینى و به‌رپرسانى ئۆپۆزسیون ده‌ست پى کرد، پاشان یاسایه‌کیان ده‌رکردو به‌پى یاساکه، هه‌موو ئه‌وانه‌ی دژه‌ کو‌مار و پالپشتى خه‌لیفه‌ن، سزاکه‌یان مردنه‌.

هه‌مان کات هه‌موو ئه‌و راگه‌یانداکارانه‌ی که وته‌کانى "ئاغا خان" یان بلاو کرده‌وه، حوکم دران! پاشان که‌مال ئه‌تا تورک فه‌رمانىکی ئاراسته‌ی فه‌رمېن په‌واى قوسته‌نتینیه کردو، له‌سه‌رى پىویست کرد که کو‌تایى به‌و دیارده‌یه به‌یئیت، له‌کاتى ئه‌نجامدانى نوێژه‌کانیدا کو‌مه‌لیک ده‌روپشتى خه‌لیفه‌ ده‌گرن، هه‌مان کات فه‌رمانى نزم کردنه‌وه‌ی پله‌ی خه‌لیفه‌ی بو نزمترین ئاست ده‌رکرد، ئه‌مه‌ جگه‌ له‌وه‌ی هو‌شدارى درا به‌وانه‌ی له ده‌روپشتى سو‌لتان‌دان که لى دور بکه‌ونه‌وه‌و وازى لى به‌یئن.^{٥٤}

له (٣) ی ماری (١٩٢٤) دا خه‌لافه‌تى ئیسلامى

هه‌ ئه‌وه‌شێنرايه‌وه‌:

دواجار مسته‌فا که‌مال به‌ نوسراویک بریارى هه‌ ئه‌وه‌شانده‌وه‌ی خه‌لافه‌ت و جیاکردنه‌وه‌ی دین له ده‌وله‌تى راگه‌یاندا؟!؟! هه‌روه‌ها فه‌رمانى ئه‌وه‌یدا که دادگا ئیسلامیه‌کان وه‌لا بخرین و دادگا هاوچه‌رخ و ده‌سکرد و مرو‌ف کرده‌کان شوینیان بگرنه‌وه‌.

هه‌روه‌ک ئه‌م ناپاکه بریارى چۆلکردنى هه‌موو ئه‌و قوتابخانه ئاینیانیه‌ی ده‌رکرد، که زانایانى ئیسلامى وانه‌یان تیدا ده‌وته‌وه‌، سه‌رجه‌م ئه‌و قوتابخانه ئاینیانیه‌ی به‌ لایه‌نى حکومى سپارد، هه‌تا بو‌ بو‌ارى غه‌یره ئیسلامى به‌کاریان به‌یئن؟ شیاوى ئاماژه‌یه (جمعية الوطنیه) ش یاساکانى

^{٥٤} - به‌وانه: (ارمسترېنج، ص ٢٧-٢٠٩).

بی دوو دلی و مشتومر جی به جی کرد، پاش دوو پوژ که مال نه تا تورک
بهرپرسیانی پیشوی کو کردنه وه و ناردنی بو دهره وهی ولات، پوژیک پیش
نهوش برپاری دهرکردنی خلیفه ی دهرکرد.

به داخه وه مسته فا که مال نه وه قه لا بلنده ی موسلمانانی له رهگ و
ریشه وه دهره ینا، نه وه قه لایه ی که بو ماوه ی پینج سده مناره یه کی پته وی
موسلمانان بو! نه تا تورک نه و ئالایه ی موسلمانانی پارچه پارچه کرد، که
ماوه ی چواره سده جیگه ی ئومیدو هیوای هه موان بو، نه و موسلمانانی
پهرش و بلاو کرده وه، هاوشیوه ی نه و مه رانه ی که به بی شوان له شه ویکی
تاریکدا پهرش و بلاو دهنه وه، گه له گورگ فرسه تیان لی دهره یین و
په لاماریان دهن؟! له و ساته وه دوژمنان شمشیریان له کیلان دهره ینا وه
چون بیان هویت و چ موسلماننکیان مه به ست بیست دیکوژن و سه ری
ده بن.!

نه مه به شیکی نه و به لگه نامانه بوون که په یوه ندی نه تا تورک به
ئینگلیزه وه ده سه لمینن، به دنیاییه وه وه که به نده یه کی خوی گه وره نه وه ی
توانیم و به رده ستم که وت له به لگه نامه و لی دووان و یاده وه ریسه کان سه باره ت
به م پیاره خسته مه پوو، بی گومان زور له نه یینه کانی نه م به کری گیراوه تا
ئیستا ئاشکرا نه بوون، خوی گه وره له پوژی دوا ییدا سه رجه م نا پاکیه کانی
تریشی له دژی ئیسلام و موسلمانان ئاشکرا ده کات.

په یوه ندی مسته فا که مال نه تا تورک به جوله که وه:

بی گومان که مال نه تا تورک په یوه ندییه کی زور به میزی له گه ل جوله که دا
هه بووه، نه گه ر زیاتر له ئینگلیزه کان په یوه ندی به جوله که وه نه بو بی بی

گومان که متر نه بووه، به دښتيايي وه جوله که له تورکيادا زوړ به ناشکرا هاوکاري نه تا تورک بوون له بوړماندنې خه لافه تی ئیسلامی! له بهر نه هم بهر ژه وړندی ه او به شهیه که نه تا تورک به شیوه کی ناشکرا، په یوه نډی له گهل جوله که دا گرتووه و پهره شی بهو د وستایه تی ه داوه، لیږه دا هه ول دده ین نه گهر به کورتیش بیټ ئاماژه یه که بهو په یوه نډی یانه بکه ین:

۱- وهک پیشتړ ئاماژه مان پیډا، نه تا تورک له "سلانیک" له دایک بووه نه مه هوکاره هه تا له و باره وه چه نډین پرسیار دهر باره ی په چه له کی نه هم پیاوه بوروژیت، بی گومان "سلانیک" ناوچه یه کی جوله که نشینه و زیاتر له سه د هزار جوله که ی تیډا ژیاوه، نه مه له کاتیکیدایه نه و کاته کو ی دانیش توانی "سلانیک" له سه د و چل هزار که س پیک هاتبوو.^{۵۵}

۲- زوړیک له میژوو نوس و نوسه ره کان په چه له کی که مال نه تا تورک ده گه پښنه وه بو سهر جوله که، نه وان ده لښ: نه تا تورک له په گه ز و په چه له ک و کرده وه کانیدا که سیکی جوله که بووه! نمونه ی نه و که سانه ش نه و بوچوونه یان هیه، وهک (سبیر جعیبس) که نوسه ریکی مه سیحیه، له کتیبه کهیدا (جمهوریة اسرائیل العالمیة) ئاماژه ی بهم راسته قینه یه کردووه، هه روهک (جبران شامیة) نمونه یه کی تری نه و نووسه ر و میژوونو و سانه یه، هه روهک (عبدالله التل) له کتیبه کهیدا که ناوی (الافعی الیهودیة فی معاقل الاسلام) و نه نوهر جوندی له (العروبة والاسلام)، هه روهک صادق رافعی له کتیبی (وحی القلم) دا ده لښت: کلاوی جوله که له ناو موخی نه تا تورک دا بوو.^{۵۶}

^{۵۵} - به پیتی راپورتی بالیوژی بهریتانی (لاوزهر) که سالی "۱۹۱۰" ئاماده ی کردووه.

^{۵۶} - برونه: (کتیبی "عبدالله التل" "الافعی الیهودیة- به شی تایبته به تورکیا"، هه روهک کتیبی "الاسلام ولاعروبة" ی نه نوهر جوندی، چاپی ۱۹۸۲، هه روهک کتیبی "المخطوطات التلمودیة" ی

۳- له (شیشلی): که ناوچه‌یه‌کی تورکیه، ئه‌فسه‌ریکی جوله‌که‌ی دۆنمه مه‌شقی پی کردووه.^{۵۷}

۴- له سالی "۱۹۲۳" دا، پارتی گه‌لی کۆماری بو دۆنمه‌و ماسۆنیه‌کان دامه‌زراند.^{۵۸}

۵- بی گومان یه‌ک له ئه‌ندامه‌ بالاکانی کۆمه‌له‌ی "ئیتیحاد و ته‌ره‌قی" جوله‌که‌ بوو، هه‌روه‌ک زۆربه‌ی به‌رپرسه‌کانی ئه‌و پارتی جوله‌که‌ بوون، له‌م باره‌وه (ستون و طسون) یش ده‌لیت: که‌مال ئه‌تا تورک که‌سیکی ماسۆنی بوو، هه‌روه‌ک دکتۆر (ارنست رامز) پیداکری له‌سه‌ر ئه‌م راستیه‌ ده‌کات. هه‌ر له‌م باره‌وه (بینو میشان) ده‌لیت: ئه‌تا تورک به‌شیوه‌یه‌کی فه‌رمی په‌یوه‌ندی له‌گه‌ل ماسۆنیه‌کاندا کرد، هه‌مان کات ده‌چوویه‌وه سه‌ر کۆمه‌لی (نیدانا).^{۵۹}

هه‌روه‌ها له‌ دائیره‌ی مه‌عاریفی ماسۆنیدا هاتووه: (کی پۆلی ئه‌تا تورک ده‌بینیت له‌ناو پیاوانی ماسۆندا).^{۶۰}

ئه‌نوه‌ر جوندی، ص ۱۲۸-۲۳۴ "هه‌روه‌ها کتییی "الاتجاهات الوطنية" ی د. محمد محمد حسین، هه‌روه‌ها کتییی "ترکیا الحديثة" ی محمد عزت دروزه‌).

^{۵۷} - بېروانه: (الرجل الصنم، ص ۱۲۲).

^{۵۸} - بېروانه: (الافعی اليهودية لعبدالله التل، ص ۹۰).

^{۵۹} - بی گومان ماسۆنیه‌کان پۆلیکی گه‌وره‌یان بینی له‌ داپشتنی پیلانی دۆزه‌خی به‌ ئاراسته‌ی پروخاندنی خه‌لافه‌تی عوسمانی، له‌و باره‌وه‌ دائیره‌ی مه‌عاریفی ماسۆنی ده‌لیت: ئه‌و هه‌نگه‌رانه‌وه‌یه‌ی که‌ برای گه‌وره‌مان ئه‌تا تورک پینی هه‌ستا، بوو به‌ مایه‌ی سودی هه‌مان و، سه‌رئه‌نجام هیزو ده‌سه‌لات و خه‌لافه‌تی ئیسلامی له‌ناو برد، ئه‌مه‌ش بوو به‌ ده‌سیکی پروداویکی گرنگ که‌ بریتیه: له‌ جیاکردنه‌وه‌ی ئاینی ئیسلام له‌ ده‌وله‌ت و فه‌رمان په‌وایی؟ ئایا ئه‌مه‌ گه‌وره‌ترین چاکسازی نیه‌ که‌ ماسۆنیه‌ت له‌ناو هه‌موو گه‌لاند ئه‌نجامیدا؟ بێگومان مسته‌فا که‌مال نمونه‌یه‌که‌ له‌ پیاوه‌کانمان که‌ له‌ ماوه‌ی رابردودا توانی ئه‌وه‌ی خرابویه‌ سه‌ر شانی به‌ رێک و پێکی ئه‌نجامی بدا، که‌ بریتی بوو له‌ پروخاندنی ده‌وله‌تی ئیسلامی و جیا کردنه‌وی ئاین و ده‌وله‌ت. وهرگێڕ.

شتیکی پون و ئاشکرایه ماسوْنیهت، لافیتیه که له لافیتیهکانی جوله که، چه ندین شانە ی نوستوو له ناویدا به نهینی کار بو جوله که ده کهن، ماسوْنیهکان دروشمه که یان بریتیه له په رگالیکی گوشه یی و له ناویدا ئه ستیره کی شه ش پالوی تیدایه، که مه به ستیان ئه ستیره که ی پیغه مبه ر داووده، بی گومان ئه وان له و به رین و ئه و پیغه مبه ر ئازیزه ش له وان بی به ریه، ئه مه ش نیشانه یه که بو دوباره بنیاتنانه وه ی په یکه ری مزگه وتی قودسی پیروژ، جوله که ش خه ون به وه وه ده بینن یه که له کوردهکانی داوود له سه ر مزگه وته که چوار مشقی لیی دانیشییت و له عه رشه که یه وه سه ره رشتی کاروبارهکانی جیهان بکات.

ماسوْنیهت به هه موو لقه کانی وه له چه ندین توپی نهینی پیک هاتوو، که هه مویان له خزمهت به دی هاتنی ئامانجهکانی جوله که دان و له پیناو خه ونهکانی جوله که دا به رده وام له خه باتدان، له گرنه گرتین لقهکانی ماسوْنیهت، وهک: (نوادى، اللیونز، الروتارى، بنى البرث، ابناء العهد).

٦- له ماوه ی حوکی که مال ئه تا تورکدا کاروبارهکانی جوله که به شیوه یه کی زور باش به ره و پیشه وه ده چون، هه روه ها زور به دلسوزی له خزمهت پایی بونی کاروبارهکانی ده ولته دا بوون، له بوارهکانی سیاسی و ئابوری و پوْشنبیری و پیکخستن و... هاوکاری ده ولتهت بوون؟! له سه رو هه مووشیان وه (حاییم ناحوم افندی) که ناوبراو حاخامی تورکیا بو، پاش ویرانکردنی تورکیا و هه لوه شانده وه ی خه لافه تی ئیسلامی، له لایه ن ئه تا تورکه وه ره وانه ی میسر کرا، هه تا له و ولاته شدا ئاشیکی تری دژ به ئیسلام بخه نه کار به ئاراسته ی ویران کردنی میسریش هاوشیوه ی تورکیا، بی

^{٦١} - بروه: (الافعی اليهودیه لعبدالله التل، ص ٨٥-٩٦).

گومان له پوژانی حوکمی رهشی جه مال عهبدوناسریشدا ئهم حاخامه له پشت پهردهوهو به نهیئی پولیکی گه وره ی بینی له ئاراسته کردنی ئهو تاغوته ی میسر دا بو چه وساندنه وه ی موسلمانان و ئه نجامدانی ئهو هه موو قه سا بخانانه له دژی برایانی موسلمان.؟!

هر سه باره ت به په یوه ندی ئه تا تورک به جوله که وه (لیفی أبو عسل) له کتیه به کهیدا^{٦١} ده لیت: مسته فا که مال هه موو دهروازه کانی تورکیای به پوی جوله که دا کرده وه، هه مان کات له ریکخستنه وه ی زانکوکانی تورکیادا، پشتی به جوله که کان ده به ست، هه روه که ئه تا تورک مه به ستی بوو زانکوکان به ره وه دژایه تی کردنی ئیسلام و موسلمانان ئاراسته بکات!

هر له م باره وه یه کی که له نووسه رکانی جوله که ده لیت: پیش ئه وه ی کار بو پوژیه کی جیهانی به ناو بانگ بکهین، پیویستمان به زانکویه که هیه له پیئاو به کارهینانی وه که شه شارگه و په ناگه یه که، تا تویرینه وه ی لیکو لینه وه ی تیا دا ئه نجام بدهین، پاشان پیویستمان به چل ماموستای زانکو هیه که جوله که بن، به مه به ستی فراوان کردنی به شه کانی زانکو که، له وه که سانه ش که پیویستن، ئابوریناسی به ناو بانگ (ریک)، ناوبراو خاوه ن پیگه و توانایه کی گه وره یه له زانکو ی (ماربورج) دا، زیاده پوی نیه ئه گه ر بلیم ئهو نووسه ره پولیکی گرنگی هیه له گه وره نیشاندانی سروشتی جوله که دا.؟!

بی گومان هیچ کات گوڤانکاری له سروشتی ئهم جوله که خراپه کارانه دا پرو نادات، ده ست له هه ر شتیک بدهن دهیشیوینن و وینای ناشیرین ده که ن، هه روه که خوای په روه رده گار ده فهرمویت: ﴿كَلَّمَآ أَوْقَدُوا نَارًا لِلْحَرْبِ أَطْفَاَهَا

^{٦١} - بېروانه: (يقظة العالم اليهودي، ص ٢٥٣-٢٥٩) ٥١.

اللَّهُ وَسِعُونَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ ﴿٦٤﴾ المائدة: ٦٤. واته:
 هه‌رچه‌ند ناگری شه‌ریشیان هه‌لگیرساندبیٚت، خوا بو‌ خوئی کورژاندویه‌تیه‌وه
 و نه‌یان توانیوه‌ زیانت لی بده‌ن، هه‌میشه‌ له ولاتدا له هه‌ولدان بو‌
 بلاوکردنه‌وه‌ی فه‌ساد و خراپه‌ و گیره‌شیوینی، بی‌ گومان خواش خه‌لکی
 خراپه‌کار و گیره‌شیوینی خوش ناویت. ٦٢

هه‌روه‌ها (ئیلی لیفی) ده‌لیٚت: مسته‌فا که‌مال باله‌کانی ده‌هاتنه‌ له‌رزه‌ بو‌
 سوژو و به‌زه‌یی هاتنه‌وه‌ی به‌ جوله‌که‌دا، له‌به‌ر ئه‌وه‌ ریگه‌ی به‌ ژماره‌یه‌کی
 زوریاندا که‌ بیٚنه‌ ناو خاکی تورکیاوه‌ به‌هه‌موو ناوچه‌ جیاوازه‌کانی ولاتدا
 بلاو ببنه‌وه‌، پاشان ئیلی لیفی ده‌لیٚت: ده‌گونجیٚت ئه‌تا تورک له‌ بنه‌په‌تدا
 جوله‌که‌ بیٚت، بی‌ گومان ئه‌وه‌ هه‌موو ریژگرته‌ی ئه‌تا تورک له‌ جوله‌که‌کان،
 ده‌کریٚت بو‌ ئه‌وه‌ بگه‌ریٚته‌وه‌ که‌ له‌ نه‌ژادی ئه‌وان بیٚت، به‌ دنیاییه‌وه‌ ئه‌و
 به‌زه‌یی و سوژو و میهره‌بانیه‌ ته‌نها له‌وه‌وه‌ سه‌رچاوه‌ی گرتوه‌ که‌ ئه‌تا تورک
 له‌ نه‌ژادی جوله‌که‌کانه‌، هه‌ر له‌به‌ر ئه‌م هوکاره‌شه‌ ئه‌وه‌نده‌ دلی پییان
 ده‌سوٚتیٚت.

پاشان ده‌ست ده‌کات به‌زیاده‌ پوویی کردن له‌ پیاوه‌لدانی ئه‌م به‌کریٚ
 گیراوه‌دا و ده‌لیٚت: به‌دریٚژایی پوژگار که‌سیکی تری هاوشیوه‌ی ئه‌و
 ناشتیخوازه‌ دروست نابیٚته‌وه‌.

شتیکی نه‌گونجاوه‌ بو‌ جوله‌که‌یه‌ک هه‌ر له‌ خوٚیه‌وه‌ به‌و شیوازه‌ به‌ ئه‌تا
 تورکدا هه‌لبدات.

به‌و شیوه‌یه‌ "ئیلی لیفی" ده‌لیٚت: (حاییم ناحوم)ی حاخامی جوله‌که‌
 له‌لای مسته‌فا که‌مال و سه‌رجه‌م وه‌زیره‌کان و ئه‌نجومه‌نی حه‌ل و عه‌قد

پینگیه کی گه وره ی هه بوو، هه ره به ره ئه وه بوو، له زۆربه ی کاره کانیدا
سه ره که وتنی به ده ست دهینا.

هه روه ها ده لیت: له گرن گترین ده سکه وته کانی حاخامه که مان، لا بردن و
شکاندنی هه موو ئه و مه رج و به ره به ستانه بوو که له به رده م کوچی
جوله که کاندا له تورکیا وه به ره وه فه له ستین دانرا بوو، هه روه که به شداری
کردنی له کردنه وه ی زانکویه که له بواری هه نده سه ی ئیسپرائیلی له حه یقادا،
سه رباری ئاسانکاری کردن بو جوله که کان له بواری تاپو کردنی خانو و
زه وی و زار له سه ریان.

هه روه که مال ئه تا تورک (حاییم ناحوم) ی به نوینه رایه تی تورکیا
په وانه ی کونگره ی لاهای کردوه، له پیکه وتننامه ی لوژانیشدا یه کی که بوو له
نوینه ره کانی تورکیا، پاشان ئه تا تورک ده یویست وه که وه زیریکی هه لبردارده
له واشنتون دایبینیت، به لام حاخام داوای ئی بوردنی کردو ئه و کاره ی په ت
کرده وه، هه روه ها له هاوکاری کردنی سه ندیکای داگیرکاری ئیسپرائیلیدا له
ئه نکه ره پوئیکی کارای هه بووه.

وورد ببنه وه بزائن ئه م حاخامه له سه رده می مسته فا که مالی پيسوادا چ
پوول و دهسته لاتیکی به رفراوانی پیدراوه.

ئایا چ جیاوازییه که هیه له نیوان ئه م پيسوایه ی که ناوی (ئه تا تورکه)
له گه ل ئه و جوله کانه ی که برای مه یمون و به رازن.!!

پاشان ده لیت: ئه و کو ده تایه ی تورکیا که له سالی "۱۹۱۸" دا برای
گه وره م (مسته فا که مال) ئه نجامی دا، به و کاره ی سودی به هه موو گه ل
گه یاند؟! بی گومان ده سه لاتی سولتان عبدالحمیدی هه لوه شانده وه،
خه لافه تی ئیسلامی له ناو بردو دادگا شه رعیه کانی پوچه ل کرده وه، ئاینی
ئیسلامی وه لا خست و وه زاره تی ئه وقافی هه لوه شانده وه...!!

ئایا ئەمە ئەو ناگەیه نیت که ماسوڤیه ت له ناو هه موو گه لی کدا گیانی بهر خودان و بهرگری کردن ده چینی ت، له ناو پیاوانی ماسوڤیه تدا کی هیه بتوانیت ئەو پۆله ی ئەتا تورک بگیری ت له رابردو و داهاتودا؟^{٦٣}

٧- بی گومان که مالیه کان و ئیتیحادیه کان، چه وسینه ره وه ئازار ده ری هه موو گه لان بوون، جگه له جوله که کان.

له م باره وه شیخ مسته فا سه بری ده لیت: له ناو خو و دهره وه ی تورکیادا هیچ گه ل و میلیه تیکت چاو پی نا که ویت که که مالیه کان و ئیتیحادیه کانیا ن خوش بویت، جگه له جوله که.؟!

به دنیاییه وه له ناو تورکیادا هیچ گه ل و نه ته وه یه کت ده ست نا که ویت که به دهستی که مالی و ئیتیحادیه کان نه چه وسینه رابینه وه، جگه له جوله که کان، هه موو نه ته وه جیاوازه کانی تورکیا له ئه لبان و عه رب و کوردو تورک و ئه رمه ن و... هه موویان له و ماوه یه دا سته م و ئه شکه نجه و ئازاریان پوو به پوو بوه ته وه، جگه له جوله که کان.^{٦٤}

٨- بالا ده ست بوونی جوله که له تورکیادا، پاش مردنی ئەتا تورکیش بهردهوام بوو، دوا ی ئەوه ی عیسمه ت ئینو نو ده سه لاتی گرت ه ده ست.

(عه دنان مهنده ریس) سه روکی پارتي دیموکرات و هه مان کات سه روکی ئەنجومه نی وه زیران بوو له سالانی "١٩٥٠-١٩٦٠"، ئەو دیت ه گوو ده لیت: له کاتی کدا له هه ولدا بوین به ئاراسته ی گه پاندنه وه ی چه ند دروشمیکی ئیسلامی، وه: بانگدان به زمانی عه ره بی و، ئازادی بالا پۆشی و، و تته وه ی وانه ئیسلامیه کان و... هه ره که له و ماوه یه دا مهنده ریس له گه ل عه رب نزیک بویه وه دژبه قه واره ی زایو نی، هه ره ها چاو دیری توندی خسته

^{٦٣} - بېروانه: (الافعی اليهودية، ص ٩٦).

^{٦٤} - بېروانه: (الاتجاهات الوطنية).

سەر دەرمان و هه‌موو ئه‌و شمه‌ك و كالا‌پانه‌ی كه له ئیسپرائیله‌دا دروست ده‌كران، هه‌مان كات مه‌نده‌ریس له سا‌لی "١٩٥٦" دا با‌لیو‌زی قه‌واره‌كه‌ی له توركیا و ده‌ره‌ناو، ئیدی لی‌ره‌وه به سه‌رو‌كایه‌تی (ئه‌حمه‌د ئه‌مین بالمان) هی‌رشێ‌کی توندی را‌گه‌یان‌دن له‌دژی مه‌نده‌ریس ده‌ستی پێ‌ كرد، (ئه‌حمه‌د ئه‌مین بالمان) كه‌سی‌کی به‌ ره‌گه‌ز جوله‌كه‌ بوو، به‌رده‌وام له‌ پو‌ژنا‌مه‌كه‌یدا خه‌ری‌کی ئا‌ژاو‌ه‌و كاری تی‌كه‌ده‌رانه‌ بوو، هه‌مان كات له‌لایه‌ن جه‌مس‌ره‌كانی جوله‌كه‌ی دو‌نمه‌وه به‌ئا‌شكرا هاوكاری ده‌كرا، به‌م شی‌وه‌یه‌ كاره‌كان گه‌یشتنه‌ ئاستی‌کی مه‌ترسیدارو تا ئه‌و ئه‌ندازه‌یه‌ی جوله‌كه‌ی ماسو‌نی به‌ ئاره‌زوی خو‌ی جو‌له‌ی به‌ سو‌پا ده‌كرد، جو‌له‌ پێ‌كردنی سو‌پا به‌ سه‌ركردایه‌تی (جه‌مال جو‌رسیل) بوو، ناو‌براو ژه‌نه‌پا‌لی‌کی ماسو‌نی بوو، سه‌ره‌ئه‌نجام له‌ سا‌لی "١٩٦٠" دا عه‌دنان مه‌نده‌ریس له‌سی‌داره‌ درا.

سه‌باره‌ت به‌ هو‌كاری له‌سی‌داره‌دانی مه‌نده‌ریس، پو‌ژنا‌مه‌نو‌سی‌کی جوله‌كه‌ به‌ناوی (سامی كو‌هین) له‌ پو‌ژنا‌مه‌ی (جوین كرونی‌كل) ی له‌نده‌نیدا ده‌لی‌ت: هو‌كاری سه‌ره‌کی له‌ سی‌داره‌دانی مه‌نده‌ریس بو‌ نزیك بو‌نه‌وه‌ی بو‌وله‌ جیهانی ئیسلامی، كه‌ هه‌موو سی‌اسه‌تی‌کی به‌و ئا‌راسته‌یه‌دا بوو، هه‌مان كات د‌ل‌په‌قی ئه‌و به‌رامبه‌ر به‌ ئیسپرائیل تا ده‌هات زیاتر ده‌بوو، ئه‌مه‌ سه‌ر‌باری ئه‌وه‌ی په‌یوه‌نده‌كانی توركیا و ئیسپرائیلی به‌ره‌و لاوازی برد.

٩- له‌كاتی‌كه‌دا (سلیمان دیمیریل) له‌ هه‌ولێ نزیك بو‌ونه‌وه‌دا بوو له‌گه‌ل عه‌ره‌ب و به‌نیازی كه‌م كردنه‌وه‌ی په‌یوه‌ندیه‌كانی بوو له‌گه‌ل قه‌واره‌ی زایو‌نیدا، هه‌مان‌كات له‌ خو‌پیشاندانی ریبات‌دا به‌شداری كرد د‌ژ به‌ سوتاندنی مزگه‌وتی قودس، دو‌باره‌ جوله‌كه‌ ماسو‌نیه‌كان له‌ناو سو‌پادا كه‌وتنه‌وه‌ جو‌له‌وپاشان "دیمیریل" له‌ سه‌رو‌كایه‌تی ئه‌نجومه‌نی وه‌زیران دو‌ورخرا‌یه‌وه‌.

۱۰- ژوری بازرگانی و پیشه‌سازی تورکیا، دکتور نه‌جمه‌دین ئه‌ربه‌کانی بو‌وه‌رگرتنی ئه‌و پو‌سته هه‌لبژاردو کرایه سه‌روکی ژوره‌که، ناوبراو مامو‌ستای کولێژێ ئه‌ندازیاری زانکۆی ئه‌سته‌نبول بوو، پاش وه‌رگرتنی پو‌سته‌که هه‌رجۆره ئالوگۆرپکی بازرگانی بو‌ جوله‌که‌کان له‌فه‌له‌ستیندا قه‌ده‌غه کرد، ده‌سه‌به‌جی و له‌لایه‌ن حکومه‌ته‌وه و به‌شیوه‌یه‌کی ناپه‌وا له پو‌سته‌که‌ی دور خرایه‌وه، پاشان کاری کرد به‌ ئاراسته‌ی دامه‌زراندنی پارتیکی سیاسی به‌ناوی پارتی (نظام) و دواتر ئه‌و پارتیه‌ش هه‌لو‌ه‌شی‌نرایه‌وه‌و، ناوبراو پارتی ئاشتیشی دامه‌زراند.

۱۱- پارتی ئاشتی زور به‌ توندی دژی جووله‌که‌و قه‌واره‌ی زایو‌نی وه‌ستایه‌وه ؟ چونکه کار گه‌یشته‌یه‌وه ئه‌و ئه‌ندازه‌یه‌ی هێلی گواسته‌وه‌ی تایبەت به‌ ئیسپرائیل له‌ ئه‌سته‌نبولدا پشکنینی بو‌ نه‌ده‌کراو، ئه‌مه جگه له‌وه‌ی ده‌زگا هه‌والگریه‌کانی قه‌واره‌ی زایو‌نی (موساد) به‌ ئاره‌زی خویان هات و چۆیان ده‌کرد، به‌شیوه‌یه‌ک بالوێزخانه‌ی قه‌واره‌ی زایو‌نی له‌ ئه‌نکه‌ره بوو بوو به‌ گه‌وره‌ترین بنکه‌ی سیخو‌پی کردن.

سه‌ره‌نجام پارتی ئاشتی له‌ ئه‌نجومه‌نی نوێنه‌راندا په‌رده‌ی له‌سه‌ر کاری جوله‌که هه‌لمالی و ده‌ستی کرد به‌ ئابرو‌بردنیان و به‌ توندی دابه‌زییه‌ سه‌ز حکومه‌تی تورکیا؟ چونکه حکومه‌ت دوانزه جار له‌گه‌ل جوله‌که‌دا کو‌بو‌نه‌وه‌ی ئه‌نجامدا بوو، هه‌مان کات پو‌لی جوله‌که‌ی ئاشکرا کرد به‌ ئاراسته‌ی تیکدانی پروگرامه‌کانی خویندن و تیکه‌ل کردنی کو‌پ و کچ له قوتابخانه‌کاندا، به‌نیگه‌رانی‌شه‌وه باسی له‌وه کرد جوله‌که له‌ هه‌ولێ به‌دپه‌وشت کردنی پو‌له‌ی موسلماناندا به‌ کار بو‌ نه‌ه‌یشتنی هه‌موو به‌هاو په‌وشتیک ده‌که‌ن له‌ناو کو‌مه‌لگای تورکیدا.

له كۆتاييدا پارتى ئاشتى له "۷ى سىپتەمبەرى ۱۹۸۰" دابه به شدارى زياتر له سەدو پەنجا ھەزار كەس ھەستا به ئەنجامدانى خۆپيشاندانىكى بهر فراوان له دژى قەوارەى زايونى، خۆپيشاندەران ئالائى ئيسپرائيليان سوتاند، ئىدى ليرەو ھەژانەكانى دەزگای ھەوالگري موساد دوبارە كەوتنەو ھەژانەو، سەر ئەنجام كۆتاييان بهو حكومەتەش ھيئا، تەنھا پاشى پيىنج پوژ لە خۆپيشاندانەكە، واتە له "۱۲ى سىپتەمبەرى ۱۹۸۰" دا (بكنعان ايفرين)يان ھيئاىە پيشەو، به ئامانجى ھەستاندى تەوژمى ئيسلامى له توركيادا، ناوبراو بويە پاريزەى پريزمى كەماليزم و بەرژەو ھەندىەكانى ئەو ھەژانەكانى كە دەستيان به خويىنى گەلى توركى سور بوو بوو.!

له نمونەى ئەو ھەژانەكانى بەردەوام له دەروپشتى ئەتا توركدان بون، ھەك: (پوشدى ئاراس) ى ھەزىرى دەروو ھەروەھا جاويدو فید، ھەروەك حسين جاھيدو يونس نادى، بى گومان يونس نادى يەكك بوو له پراگەياندا كەرەكان، ناوبراو بو ماو ھەيكى دورو دريژ دژايەتيەكى بى ويئەى خەلكى توركيای كرد.

سەبارەت بهو ھەژانەكانى كە زۆر نزيك و دۆستى ئەتا تورك بون، (حينا صفت) صفوت، نمونەى ئەو كەسانەى، ئەو يەكك بوو ھەو سى كەسەى زۆر نزيك بون له ئەتا توركەو، ھەمان كات سكرتيرى پارتى گەلى فەرمان پەوا بوو.

ھەروەھا نمونەى ئەو ھەژانەكانى ديكە (ماتر سالم) ھ، ئەم پياو ھەيكە له ئەندامانى بانكى (سلانيك) له ئەستەنبول، ئەم ناپاكە لە پريى كەرەكە ھەو بەردەوام خەرىكى ھەلوشيني دارايى توركييا بوو، پيخەرو خوشكەرى ئەو ھەلە سياسيه بوو، ھەروەھا دۆستە داوين پيسەكەى كە ناوى (خالدە

ادیب)ه، یه کیکی تر بوو له وانه ی به ده وروپشتی ئه تا تورکدا ده هاتن، ههروهک ئه م ئافره ته به د رهوشته وه زیری پوښنیری بوو، هیچ کات ئه م ئافره ته ی له لا بوايه، ئه تا تورک گه شبینی خو ی نیشان ددها به رامبه ر به سهرکه وتنه کانی.؟!

جی ی ئاماژه یه پیښ شانوگه ریه گه ی جهنگی (ئه فیون)، ئه م ئافره ته ی بهرچاو نه کهوت وهک جاران سهردانی نه ده کرد، پاشان ناردی به شوینیداو، پاش ئه وه ی گه یشته کوښک، ئه تا تورک وتی: ئیستا له سهرکه وتنم دلنیم. اکام سهرکه وتنه؟. ئه و سهرکه وتنه ی دوژمنانی ئیسلام به شانوو فرت وفیل بو بهر ز کردنه وت بو یان داتاشیت؟! .

هاوسه ری ئه تا تورک (له تیفه هانم)، ناوبراو کچی یهک له ده وله مهنده به ناو بانگه کانه، خه لکی ئه زمیره و په یوه ندییه کی به هیزی له گه ل جوهره کانی ئه زمیردا هه بووه .

ههروه ها له و جوله کانه ی تر (موئین کوهین)ه، له سه ره تا کانی سالی "۱۹۲۲" دا دهستی کردوه به کاری پوژنامه نویسی، دواترو له سالی "۱۹۴۶" دا بووه به ئه ندای هه ری می پارتی گه لی کو ماری له ئه سته نبول، له سالی "۱۹۴۸" یشدا یه کیك بووه له و سی نوسه ره جوله کانه ی خه لات ی ریز لئنانیان پی به خشراوه، دواچارو له سالی "۱۹۶۲" دا کوچی دوا یی کردوه و ناوبراو دامه زینه ری کو مه له ی که له پوری تورکی بووه، هه مان کات (موئین کوهین) نوسه ری سی کتیه به ناوه کانی (سیاسة التتريك، الکمالیة، الروح التركية).

له‌گرنه‌گترین وت‌ه به‌ناو بانگه‌کانی (موئین کوهین): ئه‌و که‌سه‌ی نوینه‌رایه‌تی که‌مالیزم ده‌کات و له‌و پیناوه‌دا هه‌ول ده‌دات، هه‌ر به‌ته‌نها مروّقیك نی‌یه، به‌لکو له‌سه‌ره‌وه‌ی مروّقه‌وه‌یه.^{٦٥}

هه‌روه‌ها ده‌لیت: ئه‌و خودایه‌ی که‌ هه‌ر له‌سه‌ره‌تاوه‌ که‌مالیزم په‌رستویه‌تی، نه‌ته‌وه‌یه.؟!

هه‌روه‌ک له‌ وته‌یه‌کی دیکه‌یدا ده‌لیت: پیش ده‌ست کردن به‌بنیات نان، پیویسته‌ گوڤه‌پانه‌که‌ له‌ ئاین و خه‌لافه‌ت پاک بکه‌ینه‌وه، له‌ راستیدا ئه‌مانه‌ دوو له‌مپه‌ری زور ترسناکن له‌به‌رده‌م به‌ره‌و پیش چوونی کاره‌کانماندا.

هه‌روه‌ها ده‌لیت: که‌مالیزم یه‌که‌مین هی‌رش‌ی خو‌ی ئا‌پاسته‌ی فه‌رمان‌په‌وایی ئیسلامی کرد؟! به‌یه‌ک لی‌دانی ئه‌تا تورک ئه‌و ده‌سه‌ل‌اته‌ زورداره‌ له‌ناو برا.؟!

---

^{٦٥} - بېروانه: (الکمالیة، مؤنیر کوهین، ص ٨٩-٩٠).

به لگه نامه ی بالیوژی به ریتانی (لاوزهر) سالی (۱۹۱۰)

بلاوی کردو هته وه، سه باره ت به په یوه ندی ئیتیحادیه کان و

جوله که و ماسوئیه تی جیهانی:

ئهم به لگه نامه نهئینه ی به رده سستان، له بنه رته دا بروسکه یه کی نهئینی بووه، که بالیوژی به ریتانی له قوسته نئینه (السیر جبرار لاوزر) له پیکه وتی "۱۹۱۰/۵/۲۹" ئاراسته ی (السیرش هارونج) ی وه زیری دهره وه ی به ریتانی کردو وه، بروسکه که زانیاری ورد له خو ده گریت، دهر باره ی په یوه ندیه کان ی کو مه له ی ئیتیحاد و ته ره قی و جوله که و ماسوئیه تی جیهانی.

ئهم بروسکه یه له لایه ن سه ندیکایه کی به ریتانییه وه ئاشکرا کراو، دواتر له ژماره "۴۲۹، ۴۲۵" ی گوڤاری (المجتمع الكويتی) داو له پیکه وتی "۱۹۷۸/۱۲/۲۵" دا بلاو کراوه ته وه، شیاوی باسه ئه میش له گوڤاری (آفاق العراقية) وه، بروسکه که ی وهر گرتبوو، لیږده دا گرنگترین به شه کان ی ده خینه پوو:

*له شاری (سلانیک) دا سه دو چل هزار که س ده ژی، له و پړژه یه هه شتا هزار که سیان جوله که ی به نه ژاد ئیسپانین و له و ولاته هه له اتون، بیست هزار که سیان جوله که ی دوئمنه، زورینه ی جوله که کان ی ئیسپانیا سودمه ند بون له وهر گرتنی ره که زنامه ی ئیتالیدا، ئه وانیش ماسوئیه کانن که ده درینه پال مه حافیه ئیتالیه کان، ئه مانیش له بهر ئه وه سود له و حه سانه یاساییانه وهر ده گرن که ده ولته تی عوسمانی به که سانی بیگانه ی ده به خشیت، له دژی پشکنین و راوه دونانیا.

* (قره‌صو) پېش چەن سالىك له (سلانېك) داو به هاوكارى ماسونيه‌تى
 ئىتالى مه‌حفه‌لى (ماسيدونيا روزيتا) يان دامه‌زراند، شياوى باسه (قره‌صو)
 جيگري گشتى زايونيزم بوو له توركييا، هه‌روه‌ك ناوبراو زانايه‌كى گه‌وره‌ى
 جوله‌كه بوو! ئه‌و پياوانى (تركييا الفتات) ى پازى كرد به‌وه‌ى پشتگيري و
 پشتيوانى له ماسونيه‌ت بكه‌ن، ته‌نها ئامانجيش لي‌ره‌دا سه‌پاندنى هي‌زى
 جوله‌كه بوو له توركيادا.

* ئه‌وه ئاشكرايه كه نه‌خشه دارپ‌ژهرانى (تركييا الفتات) له (سلانېك)ن،
 زورينه‌شيان له كه‌سانى جوله‌كه پيك هاتبون.

* له‌پاش شو‌پشى "١٩٠٨" هه‌وه، ئه‌و راستيه ده‌ركه‌وت كه زوربه‌ى
 سه‌ركرده‌كانيان ماسونى بوون.

* هه‌موو جوله‌كه‌كان به‌په‌روشه‌وه پالپشت و پشتيوانى سه‌رده‌مى نو‌ى
 بوون.

* هه‌موو جوله‌كه‌يه‌ك خو‌ى به‌سيخو‌رى كو‌مه‌له‌ى ئيتيحادو ته‌ره‌قى
 ده‌زانى.

* خه‌لكى ده‌يانگوت: بزوتنه‌وه‌ى جوله‌كه له‌توركه‌كان زورترن.

* ئىتاليا (بريموليفى) جوله‌كه‌ى ده‌ست نیشان كرد، هه‌تا ببينه قونسولى
 گشتى له (سلانېك) دا، هه‌روه‌ها ويلايه‌ته‌يه‌كگرتووه‌كانى ئه‌مريكا (اوسكار
 شتراوس) ى كرده با‌ليو‌زى ولا‌ته‌كه‌ى له‌قوسته‌نتينيه، با‌ليو‌زى ئه‌مريكا
 به‌هاوكارى (جاكوب شنب) پو‌ليكى به‌رچاوى هه‌بووله هاندانى
 جوله‌كه‌كانى ئه‌مريكا هه‌تا به‌ره‌و عيراق كو‌چ بكه‌ن، (اوسكار شتراوس) یش
 كه‌سيكى جوله‌كه بوو.

*رهمزی بهگ که بیروباوه پری جوله که کانی دۆنمه ی هه بوو، فرمانده ی ئه و چوار به تالیۆنه ش بوو که به تایبه تی له (سلانیک) هوه ره وانیه ی قوسته نتینیه کران، ههروه ها ناوبراو فرمانده و به پررسی ئه و جهنگه بوو که دژی سولتان موحه ممه دی پینجه م ئه نجام درا، کاتی که سولتان عبدالحمیدی دووه م له کورسی خه لافه ت دور خرایه وه و له (سلانیک) به ند کرا، براکه ی رهمزی بهگ کرا به سه ره رشتیاری سولتان له به ندینه خانه دا.

*کۆنگره ی نویه می زایوینیزم که له کانونی یه که می "۱۹۰۹" دا به ستره ئه وه ی ئاشکرا کرد، که دابه ش بوونی جوله که بو زایوینیزم و به ره ی کوچه به ران بو ناوچه کانی فه له ستین کو تای ی پی هات، ئه وه ش به بو نه ی سه رکه وتنی (موعجیزه ی شو پرشی تورکیا وه) بوو، بی گومان له مه دا ئه و ئاماژه یه هه بوو که خاکی فه له ستین بو جوله که یه کلا بو ه ته وه.

*پاشا لادانی سولتان عبدالحمید، یاسا عورفیه کان راگه یه ندران و بو ماوه ی دوو سال کاریان پی کرا، ههروه ک زۆربه ی ئه فسه ره کانی ئه و دادگایانه که سانی ماسو نی بوون.

*به پێوه به ری چاپه مه نیه کانی ده وله ت جوله که یه کی خه لکی (سلانیک) بوو، ده سه لاتی وه ستاندنی هه ر گو قارو پوژنامه یه کی هه بوو که خو ی بیویستایه.

*ناژانسی هه وئه کان، به رده وام سه به اهرت به پودا وه ناو خو یی و ده ره کیه کان بو چوونی ئیتیحادیه کانی وه رده گرت، به پر سه که شی جوله که یه کی خه لکی به غداد بوو.

*سه روکی لقی سه ره کی کو مه له ی ئیتیحاد و ته ره قی له قوسته نتینیه، جوله که یه کی خه لکی سلانیک بوو.

*به‌پړوه‌به‌ری ئاسایشی گشتی ده‌ولت ماسوڼییه‌کی خه‌لکی سلانیک بوو.

*له‌مه‌کدوڼیاو قوسته‌نتینیه‌له‌ماوه‌ی سالی "۱۹۰۹" دا، دوانزه‌مه‌حفه‌لی ماسوڼی کرانه‌وه.

*فه‌رمان‌به‌ران و سه‌رجه‌م ئه‌وانه‌ی که‌خاوه‌ن پوښت بوون، موچه‌و پوښته‌کانیان په‌یوه‌ست بوو به‌ماسوڼی بونیانه‌وه.

*له‌به‌ر ئه‌وه‌ی کوڼه‌له‌ی ماسوڼی ده‌ستی راگیربکات له‌سه‌ر سوپا، ئه‌فسه‌رانیکي زوری ناردنه‌ ناو سوپا (به‌تایبه‌ت ئه‌وانه‌ی که‌پله‌نزم بوون) له‌مه‌حفه‌لیکی ماسوڼیدا که‌ناوی (ریسنا) و شوینی (نیازی به‌گ) بوو، براکانی نه‌قیب (عوسمان فه‌می به‌گ) سه‌رپه‌رشتیان ده‌کرد.

*زوربه‌ی کوڼه‌له‌و پیکخواوه‌کان نوینه‌ری خوږان ناردنه‌ ناو ماسوڼیه‌کانه‌وه.

*نویڼه‌رانی ئوپوزسیون و به‌تایبه‌ت عه‌ره‌به‌کان، ئه‌نجومه‌نی تایبه‌تیان بو‌داده‌مه‌زاند، وه‌ک: ئه‌نجومه‌نی بریاه‌تی عوسمانی وهاورپیانی نازادی.

*له‌ماوه‌ی سالی "۱۹۰۹-۱۹۱۰" دا ئهم‌ئه‌نجومه‌نه‌ماسوڼیانه‌دامه‌زاون: (الوفاء الشرقی، نهضة بيزنطة، الاصدقاء الحمیمون للاتحاد والترقی، الحقیقة، الوطن، النهضة، الفجر)، پیویسته‌ناماږه‌به‌وه‌بده‌ین سه‌رجه‌می ئه‌نجومه‌نه‌ماسوڼیه‌کان بو‌نمونه، وه‌ک: توږی ئه‌نجومه‌نه‌ماسوڼیه‌کان له‌مه‌کدوڼیاو سلانیک دا، هه‌موو ئه‌مانه‌جوله‌که‌نه‌خشه‌که‌ی داپشتون و پیښه‌ره‌وایه‌تی کردون.

*سه‌عید حه‌لیمی میری میسرو عه‌باس حه‌لیمی برایی ومیر عه‌زیز حه‌سه‌ن، ئه‌مانه‌ش که‌سانی ماسوڼی بون.

* ئىدىرىس بەگ راغىب، سەرۆكى مىحفەلى گەورە مىسر، كە دامەزىنەرى چەندىن ئەنجومەنى ماسۇنىيە لە ھەريەكە لە ولاتانى: مىسر و سوريا و فەلەستىن و لوبنان.

* زۆربەى پۆمە كاسۆلىكەكانى دانىشتوى لوبنان ماسۇنى بوون.
* موخەممەد ئورفى پاشا، ژمارەيەكى زۆرى ئەنجومەنى ماسۇنى لە ھەريەكە لە ولاتانى مىسر و قودس و باشورى سوريا دامەزراندوھ.
* ھەروھا (يوسف بەگ السكاكىنى) لە گەورە بەرپرسانى ماسۇنى بوو.
* سەركرەدى نىشتىمانى مىسرى (محمد فرید) ناوبرا و ماسۇنىيەكى پايە بلند بوو، پۆلى بەرچاوى ھەبوو لە بەرو پيش بردن و فراوان كردنى ئەنجومەنە ماسۇنىيەكاندا، لە ھەريەكە لە مىسر و تەنتا.

* حاخام (حاييم ناحوم)، سەرپەرشتى گەورەترىن ھۆزى جولەكەى دەكرد لە توركيادا، ناوبرا و ھاوپى زانكووى بەشيك لە ئەندامانى بالاي كۆمەلەى ئىتىحاد و تەرەقى بوو.

* تەلەت و جاويد لە سەر ئاستى بالاي توركييا نوينه رايەتى ماسۇنىيەتيان دەكرد، بى گومان جاويديش كەسيكى جولەكە بووھ.

* پيش ساليك لە دەست بەكار بونی تەلەت، وەك وەزیری ناوخو، بەچپرى دەستی كرد بە بلاوكردنەوى توپرى ماسۇنىيەت لە ھەموو ناوچەكانى دەولەتدا، لەو بارەو چەندىن ئەرك و لىپرسراوئەتى گەورەى ھەريەكانى بە ماسۇنىيەكان بەخشى.

* لاوژەر دەلييت: لىرەوھ ئەو راستىيە دەردەكەوييت كە حكومەتى شاراوھى توركييا، بوھتە گەورەترىن لانكەى ئەنجومەنەكانى ماسۇنىيەت لە پوژھەلات دا، بى گومان لەم بارەوھ مامۇستاي گەورە (تەلەت بەگ) پۆلىكى گرنكى ھەبووھ.

* ماسوڻيهت چالاڪيه ڪاڻي به رهو فراوان بوون دهچوون، به شيويهڪ له
 تورڪياوه به رهو ئيران پهلي دههاويشت، هه مان ڪات نه نجومهني ماسوڻيهت
 له پشت نهو ڪوڏه تايه وه بووڪه له ئيراندا پوویدا، هه روهه باسي نه وه
 دهڪرا ڪه مهحفه ليکي ماسوڻي پوڙئاوايي له ئيران بکريته وه، (فرح الله
 خان) ڪه سه رپه رشتي ڪاره ڪاڻي بالويزخانه ي نوڻي ئيران ي له
 قوسته نتيڻيه دا دهڪرد، په يوهني ڪرد به ماسوڻيه ته وه.

* جوله ڪه زور گرنگي ده دن به پاراستني هيڙيان له ناو نه نجومهني
 وه زيراني تورڪيا ي نويدا.

* جوله ڪه به به رده وامي زور گرنگي ده دا به هه لگيرساندني ئاڙاوه و
 فيتنه ودووبه رهي له نيوان تورڪه ڪاڻي نه ياراني جوله ڪه ي داگيرڪه ردا..

* بازرگانه ڪاڻي جوله ڪه به خوشحاليه وه ئاماده ي پيداني قهرز بون
 به تورڪيا، له به رامبه ر قازانچ و دهسڪه وتي ئابوريدا.

* له پوڙئاواشدا جوله ڪه خويان سه پاند بوو به سه ر ڪاروباري
 پوڙنامه گهري دا.

* جوله ڪه به به رده وامي له هه وڻي به دي هيڻاني ئامانجه بالاڪاڻي
 ئيسپرائيلدا بوون، له داهاتودا.

* جوله ڪه به توندي له هه وڻي ڪونٽرول ڪردني لاواني تورڪيا دا بون.

* جوله ڪه نه رڪي چاپ ڪردني پوڙنامه ي (ترڪيا الفتاة) و چهند
 روڙنامه يه ڪي تري قوسته نتيڻيه يان له نه ستو گرتبوو.

* زوربه ي بازرگانه ده وڻه مهنده ڪاڻي نه وروپا جوله ڪه بوون، تورڪيا
 داواي چهند پارهي بڪردايه به قهرز پيڻان ده به خشي.

* كۆمەلەي ئىتىجاد و تەرەقى و ماسۋىيەكان ھانى شوپشگىرە
جولەكەو ئەرەنەكانيان دەدا، كە ئازاۋەو نا ئارامى لە پوسىيە قەيسەرىدا
دروست بكن.

* جولەكە كۆمەلەي ئىتىجاد و تەرەقى ئاراستە دەكرد، كەلە گرتنە بەرى
ھۆكارەكاندا لاسايى شوپشى فەرەنسى بكنەۋە.

* جولەكە پىخوشكەر بوون بو توركەكان تا تىكەلى ھەنگارىيەكان
بكن، پالئەرى ئەمەش پەگەزى تورانىيەكان بوو؟ چونكە ھەنگارىيەكان
دەگەرەنەۋە سەر تورانەكان.

ھەموو ئەم زانىارىيەنى ئامارەمان پى كردن، لە پىگەي ماسۋىيە
ناوخوييەكانەۋەو لەكارىكى زور نەينىدا بەدەستمان گەشتون.

بەم شىۋەيە بەلگەنامەكەي ۋەزىرى دەرەۋەي بەرىتاني (لاوزەر) كوتايى
ھات، كە سالى "۱۹۱۰" نوسىۋىيەتى.

فەرمانرەۋايى كەمال ئەتاتورك بو توركىيا:

۱- بەدرىژايى مېژوو كەمال ئەتاتورك يەكك بوۋە لەو كەسانەي كە بە
شىۋەيەكى پەرھايى فەرمانرەۋايى توركيىا كىردوۋە، ھەمان كات بە ئاگر و
ئاسن و خويىن پرشتن ئەو ولاتەي بەرپوۋە بردوۋە، ئەمەش پراستەقىنەيەكە و
زۆرىنەمان لەسەرى ھاپراين.

بەردەوام ئەتاتورك بە كچە دلدەرە جولەكەكەي (خالدە ادیب) ي دەگوت:
سەرکەوتووترين پىژمى فەرمانرەۋايى لە ولاتدا، ھوكمى تاكە كەسىيە،
بەمەرجى ئەۋەي بە شىۋازىكى پەرھەموو دەسەلاتەكان لە دەستى خوتدا
كو بكنەيەۋە، ئىدى بەو شىۋازە ھەموو كەسىك ناچارى ئەۋە دەبىت

فەرمانه‌کات جی به جی بکات، بی گومان نه‌گهر فەرمان په‌وایی به‌شیوه‌یه‌کی په‌هایی که‌وته ده‌ستی تاکه که‌سیک، نه‌و کات په‌خنه‌و ئاموژگاری له‌که‌س قبول ناکریت.

سه‌رئه‌نجام هه‌موو کارو باره‌کان پیره‌وی ئاسایی خویان وه‌رده‌گرن و گه‌لیش ناچار ده‌کریت، نه‌وه‌ی بویت که‌جه‌نابی سه‌روک مه‌به‌ستیه‌تی.

به‌دنیاییه‌وه که‌مال نه‌تا تورک به‌کردار خو‌ی کرد به‌فەرمان په‌وای په‌ها، له‌کاتی هه‌په‌شه‌کانی یوناندا که‌ئاراسته‌ی نه‌که‌ره‌ی کردن، نه‌تا تورک داوای له‌ئهنجومه‌نی نوینه‌ران کرد بیکه‌نه سه‌روکیکی په‌هاو ده‌سکراوه‌و هه‌موو ده‌سه‌لاتیکی بده‌نی.^{٦٦}

٢- به‌کاره‌ینانی ترس و توقاندن، بو دامرکانده‌وه‌ی شه‌پو‌لی ناره‌زایی هاو‌لاتیان، له‌و پیناوه‌دا بیست و پینچ نه‌فسه‌ری له‌سی‌داره‌ دا.^{٦٧}

٣- له‌کاتی‌کدا کی‌شه‌ی جیا‌کردنه‌وه‌ی ده‌سه‌لات له‌خه‌لافه‌تی ئیسلامی له‌ئهنجومه‌نی نوینه‌راندا خرایه‌ پرو، نه‌تا تورک وتی: پی‌ویسته‌ حوکم و ده‌سه‌لات له‌خه‌لافه‌ت جیا بکریته‌وه‌و پاشان خه‌لافه‌ت به‌یه‌کجاری هه‌لبوه‌شیندریته‌وه، نه‌گهر نه‌نجومه‌نی نوینه‌ران له‌و باره‌وه‌ په‌زامه‌ندی نیشان بدات یاخود له‌دژی نه‌و کاره‌ بوه‌ستیته‌وه، من وه‌ک نه‌تا تورک هه‌ر نه‌و کاره‌ نه‌نجام ده‌ده‌م؟ سه‌ر نه‌نجام هه‌موو نه‌وه‌ش پرو ده‌داو سه‌ریکی ئیوه‌ له‌و پیناوه‌دا لی نه‌کریته‌وه؟ پاشان به‌ناچاری و به‌کو‌ی ده‌نگی (الجمعية الوطنية الكبرى) بریاری هه‌لوه‌شانده‌وه‌ی خه‌لافه‌تی ئیسلامی له‌

^{٦٦} - په‌روانه: (ارمسترنج، ص ١٦٤).

^{٦٧} - په‌روانه: (ارمسترنج، ص ١٦٩).

تورکیادا په سهند کړا؟! جا نوینره کان هاواریان ده کرد نه مه دروځیه کی
شاخداره، به لām نه و گوځی به که س نه ده دا.^{۶۸}

۴- سهر نه نجام حه سانه ی یاسای له سهر نوینهران هه لگرت چاودیری
توندی خسته سهر راگه یانندن پاش نه وهی نه نجومه نی نوینهرانی
هه لوه شانده وه، کاتیک نارپه زاییه کان توند بوونه وه، نه نجومه نی نویی
نوینهران هه لبرژیردرا، به لām نه نجومه نه که نارپه زایی زیاتری لی که وته وه،
لیره وه و بو دهر باز کردنی نه تا تورک له و دوخه ناهه مواره ی که تی که وته وه،
پیکه و تننامه ی لوژان هیئرایه ئاراهه، گفتوگوکانی لوژان ماوه ی سی مانگ
دریژه یان کیشا، له نوځه مبهری سالی "۱۹۲۲" بو فبرایه ری "۱۹۲۳"، بی
گومان پیکه و تننامه ی لوژان زور توند له سهر گه لی تورکی که وت، نه وان له
دهر نه نجامی نه و پیکه و تنه نه فرین لی کراوه وه گرنگترین گه وهه ری خو یان له
دهست دا، که بریتی بوو له وه لانانی ئیسلام و پرمانی خه لافه تی ئیسلامی،
دورژمنانی ئیسلام نه م خاله یان به نهینی له ناو خو یاندا هیشته وه، تا ساتی
جی به جی کردنی؟! به لām نه وهی له خاله کان ئاشکرا کړا، چهند شتیکی
لاوه کی بوون، به به راورد به پماندن و له ناودانی خه لافه ت، وهک: کشانه وهی
دواین سهر بازی هیژه کانی ئینگلیز له پایته خت و....

۵- پرژیمی کو ماری راگه یاندره، نه مه ش دهر نه نجامی گه له کو مبه یه کی
زوری دورژمنان بوو، ئیدی لیروه وهه ژمونی ئاینی ئیسلامیان له جومگه کانی
ژیانی فه رمان په وایی تورکیادا به زیاده زانی و بریاری دورخسته وهی
ئیسلامیشیان له کورسی فه رمان په وایی دهر کرد، سهر نه نجام نه و پراستیه
تاله یان جی به جی کرد، که پماندن خه لافه تی ئیسلامی بوو! پاشان

^{۶۸} - بېروانه: (ارمسترنج، ص ۱۹۴).

ياسايەك دەرکرا، بەپيئي ياساکە ھەموو ئەوانەي کە دژي پڙيمي کومارين
يان پشتيواني لە سولتان عبدالحميد دەکەن، بەخيانهتکار دينه ئەژمارو
سزاکەشيان مردنه.

٦- لە "٣" ي مارسى "١٩٢٤" داپەرۆژە ياساي ھەلۆەشاندينهوي
خەلافەت و دەرکردني خەليفە ئاراستەي پەرلەمان کرا، پاشان ئايني ئيسلام
لە ھەموو جومگەيەکي فەرمان پەوايي دور خرايەو، ھەمان کات سەرجهمي
دادگا ئيسلاميهکان پوو بە پووي داخستن کرانەو و دادگا دەسکردو
ھاوچەرڤ و مرووف کردەکان ھينرانە پيشەو، ھەموو ئەو قوتابيانەش کە لە
حوجرە و تەکيە و قوتابخانە ئيسلاميهکاندا دەيان خویند، نيردرانە
مالەو و لەبەرانبەردا بيناکانيشيان رادەستی حکومەت کران، تا بو بواري
جگە لە ئيسلام بەکاریان بهيئيت.

راستەوخو و پوژيک پاش ئەو، بپرياري دورخستنەوي خەليفە
لەکورسي فەرمانرەوايي راگەيەندراو ھەموو ئەميرەکانيشي پەوانەي
دەرەوي ولات کران.^{٦٩}

٧- پاش ھەلۆەشاندينهوي خەلافەت ھەژاري بەروکي ولاتي گرت، خوراک
کەمبويهو و نرخي شەمەکەکان بەرز بويهو، لەبەرانبەردا پارەش کەم
بويهو، کارگەيشتە ئەوي کە خوراک و شەمەک و کالاکان لە بازارەکاندا
کەم بونەو، گيلگە کشتوکاليەکان پوو بە پووي لەناو چون بونەو، بەھوي
کەمي ئاليکەو ئەژەل و مەرو مالاتيکي زور مردار بونەو، بەو شيوازە
ژياني دانيشتوان بەشيويهکي لە ئەندازە بەدەر دوچاري مەترسي بويهو،

^{٦٩} - بپوانە: (ارمسترنج، ص ٢١٠).

تا ئو پادەيەي ميژووي ولات گراني و نه هامه تي لهو جوړه ي به بيسستنيش به خوږه وه نه دي بوو.^{۷۰}!

۸- ليږه دا هه نديك لهو ئەندامانه كه نه ياري بوون پارتياكيان به ناوي (التقدميون الجمهوريون) يان به سه روکايه تي فه رمان په وای ته سته نبول دامه زرانده، كه ناوي په ئوف بوو، له وکاته ي عيسمه ت ئينو نو، هيژشي کرده سهر (کولونيل خه ليل) ته ویش لهو جيگايه دا کوژرا.

پاشان عه لي شوکري هيژشيكي توندي کرده سهر سياسته ته کاني ئەتا تورک، سه ره نه نجام ته ویش له لايه ن عوسمان ئاغاي سه روکي پاسه واناني ئەتا تورکه وه خنکينرا وته رمه که ي له چوله وانويه کدا فريدا، پاش ته وه ي ئەم هه لويستانه ي ئاشکرا بوون تووشي ته نگه لا بوو، له به ره مه ئەتا تورک عيسمه ت ئينونوي لابر دوفه تي ئوقياي کرده سه روکي ئەنجومه ني وه زيران.

کار دانه وه کان سات به سات توندتر ده بوون، ئيدي ليږه وهو جاريكي تر به ريتانيا که وته وه جو له بو پزگار کردني به کري گيرا وه که ي، لهو پينا وه داو بو هيژور کردنه وه ي بارو دوخه که ئاگادارييه کی سه باره ت به ويلايه تي موسل ورژانده، ليږه وه کورده کانیش ده ستیان کرد به شوپش، ئەتا تورک هاواري کرد كه ولات له مه تر سيدايه؟! هه ستي نه ته وه يي تورکه کان له دري ئينگليزو کورده کان ورژينرا! سه ره نه نجام چل و شه ش گه وره به پرسي کورده کان ده ستيگر کران و له سيډاره دران، كه شيخ سه عيدي پيران يه کيک بوو لهو که سانه، دواتر پارتي (التقدميون الجمهوريون)، نه ياراني به وه تو مه تبار کرد كه په يوه ندييان به هيژه کاني ئينگليزه وه هه يه، پاشان

^{۷۰} - بېروانه: (ارمسترنج، ص ۲۱۲).

ئەوانىش لەلايەن دادگای سەربەخۆو بەتۆمەتى بەرھەڵست بونیان لە سیاسەتەکانى، سزای لەسێدارە دانیان بوو دەرکردن و لەنێویشیاندا ئەو سزایە چوار سەرکەردەى سەربازى پارتەکەى گرتەو.

پاش ئەوەى بریاری لەسێدارەکان لەلايەن ئەتا تورکەو و واژو کران، دواتر سەرجه میان لەسێدارە دران، جگە لە چوار سەرکەردە سەربازىەکەى پارتى (التقدميون الجمهوريون) و لە ئەنجامدا ئەمان ئازاد کران، بەم شیوەیە ئەتا تورک لە ھەموو ناوچەکانى ولایتدا فەرمان پەرواکانى خۆى بلوو کردنەو.

۹- پاش ئەوەى خۆى خالى کردەو لە دۆژمنایەتى کردنى ئیسلام و وەلانی خەلافەتى ئیسلامى، دەستى کرد بە سەپاندنى (قبة) کلۆ، بى گومان ئەمەش ناپەرەزایى توندی تورکەکانى بە دواى خۆیدا ھیناو بە بووچونى ئەوان، ئەم کلۆو نیشانەى ئەھلى کوفرە، ئەوانىش ناپازى بوون بەم کارە.

ئەتا تورک بوو گەشتن بە ئاواتە گلۆوکانى و دامرکاندەوەى ناپەرەزایەتى خەلکى، پەناى بوو ھەموو کارىکى دێندانە دەبرد، دێندەییەکەى گەشتە ئاستىکى مەترسیدارو دەستى کرد بە تۆقاندنى خەلک و پەتى سێدارەى ھاوشیوەى یارى جولانەى مندانان لە گوڤرەپان و مەیدانەکاندا ھەلواسیبوو، یەکیک لە شاھید حالەکان دەلیت: لەکاتی کدا بەلای ئەو گوڤرەپانانەدا تیپەر دەبوم کە خەلکەکەى تیا دا لە سێدارە درابوو، ھەرگیز ئەو دیمەنانەم لە یاد ناچیت کە دەموچای ئەو پیاو بەتەمەنانەم دەبینى لەسێدارە درابوون و ریشى سپیان لەگەل شەنى بادا دەجولایەو!!^{۷۱}.

^{۷۱} - بروانە: (الرجل الصنم. ص ۲۳۴)

۱۰- پاشان ئەتاتورك دەستی کرد بهیڤانی یاسا دەسکردهکانی ئەوروپا، دواتر دەستی کرد به بانگ کردنی پسپۆر و شارەزایانی یاسایی مروۋە کرد، بهمه بهستی ههلهینجانی یاساکانی تاوان و مهدهنی و بازرگانی و.. له یاساکانی ولاتانی ئیتالیا و سویسرا و ئالمان.^{۷۲}

۱۱- مستهفا کهمال ئالای پهگهز په رهستی تورکیای بهرز کردهوه، هه مان کات دهستی کرد به دوباره گهپاندنهوهی ییروباوهپی بت په رهستی کوونی تورکهکان، بو نمونه: بانگهشه کردن بو په رهستنی گورگی سپی (بوزقورت)؟! که وینه کهی له سه ر پۆسته (به رید) نه خشیئرا بوو، له و باره وه چه ندین سرودو هوئراوه دانران، هه مان کات له قوتابخانه کاندای جهنگیزخان وهک خوا نیشانی قوتابییان ده دراو ئەمهش خرایه ناو پروگرامهکانی خویندنه وه، ئەمه جگه له وهی چه ندین کتیب بو بلاو کردنه وهی ئەم بهرنامه نه فامیانه چاپ و بلاو کرانه وه، له وانهش: (خالدة ادیب) ی کچه عاشقی ئەتا تورك کتیبی (طوران الجديدة) ی نویسی، ههروهک موئیز کوهینی جوله که کتیبی (الکمالیة والروح التركية) ی نویسی.

موئیز کوهین له وتهیه کیدا دهلیت: ئەو خوایهی که هه ره له سه ره تاوه که مالیزم په رستویه تی، بریتیه له نه ته وه.؟!

ههروهک شاعیری نه ته وهی (ضیاکوک الب) دهلیت: من سی شتم خوش دهوین، که بریتین له نه ته وهی تورك و نه ته وهی ئیسلامی و شارستانی هتی پوژئاوا.

۱۲- پاشان نووسینی به پیته عه ره بیه کان هه لوه شانده وه، ئەو پیتانهی که سه رده میکی زۆر زمانی نویسی توركه کان بوون، هه مان کات به هوئی ئەم

^{۷۲} - بپروانه: (ارمسترنج، ص ۲۲۶).

پیتھه عه ره بیا نه وه شاره زای که لتوور و که له پوری ئیسلامی له ته فسیر و
 فهرموده و فیهو میژوو... ده بوون، دواتر پیتھ لاتینی هکانی کردنه زمانی
 فهرمی نویسن له تورکیادا؟ ههتا کو مه لگای تورکی له ئاین و که لتوره
 ئیسلامیه که یان دابریت.

پاش ئه وهی بریاری جی به جی کردنی ئه و یاسایه یشی ده رکرد، دواتر
 پوژیککی ده ستنیشان کرد، ههتا سزای هه موو ئه و که سانه بدات که پابه ند
 نابن به بریاره که وه و پیتی لاتینی به کارنا هیئن له نویسنیدا، سزاکهش له
 ده رکردن له وه زیفه وه دهستی پی ده کرد، بو وه گرگرتنه وهی ره که زنامه وه
 به ندکردن و ده رکردنی که سی سه ریچی کار له ولات.^{۷۲}

۱۳- فره ژنی قه دهغه کرد، هه مان کات یه کسانی ژن و پیای له سه ره جه م
 کایه کانی ژیانداو له ئه رک و مافدا را که یاند؟ چه ندین قوتا بخانه و دامه زرا وهی
 هونه ره جوانه کانی بو کوپان و کچانی لاو کرده وه! هه روه ک بو ئاشنا کردنی
 کوپان و کچانی تورکیا به سه مای شه رقی و غه ربی، چه ندین قوتا بخانه ی
 له و باره وه کرده وه، ئافره تیشی له ناو خیزان و له په روه رده کردنی
 مندا له وه ده ره یئاو په وانیه ی دام و ده زگا حکومه کهان و شوینه گشتیه کانی
 کرد، هه روه ها گرنگی دا به فراوان کردنی ئه و شوینانه ی که ریگه خوشکه ری
 تیکه ل بونی کوپان و کچانن، هه روه ک ئاسانکاری زوریشی ده کرد بو
 سازکردنی ئاههنگی تایبته به سه ما کردن.^{۱۹}

۱۴- سه بارهت به دوو مزگه وته که وه ره که ی تورکیاش، مزگه وتی (ایا
 صوفیا) و مزگه وتی (فاتیح)، ئه م تاوانباره نه گریسه، هه ردوکیانی کرد به
 موزه خانه!^{۱۹}.

^{۷۲} - پروانه: (ارمسترنج، ص ۲۳۴).

۱۵- کینگهیهکی گه وړه ی نمونه یی دروست کرد، دهستی کرد به به خپو کردنی به راز و مانگا تیايدا، بی گومان نه مه ش بی نه ده بییه کی تری نه و بوو له گهل ئیسلاام و کو مه لگای موسلمانان تورکیادا، به م کرده ویه شی نه و نه دی تر موسلمانانان توره کرد.

۱۶- خه لکی ناچار کرد که به زمانی تورکی بانگ بدهن و قورئان بخوینن، به یانییه کیان به زمانی عه ربی گوئی له دهنگی بانگ ده بیت! ده ست به جی فهرمانی پوځاندنی مناره ی مزگه وته که ی ده رکړد.؟!

۱۷- پوژمیږی کوچی قه دهغه کردو له بهرام به ردا پوژمیږی (جریجوری) پوژئاوایی هیڼایه پیښه وه.

۱۸- هر دوو چه ژنی په مه زانی پیوژ و قوربانان پیوژنی لابرډن؟!.

۱۹- له بری پوژنی هینی پوژنی یه کښه ممه ی کرده پشوی فهرمی ده ولته.

۲۰- چه ج کردنی مالی خوی قه دهغه کرد؟!.

۲۱- بالا پوښی ئا فره تانی قه دهغه کرد.^{۷۴}

به کورتی نه تا تورک به شیوه یه که فرمان په وایی تورکیای ده کرد، وه که نه ووهی که س له وولاته دا نه بیت.

به لگه شمان له م باره وه وته یه کی خویه تی که ده لیت: من تورکیام؟! تورکیاش منه! من بو تورکیا! وه که سییه کانی وهام که به هو یانه وه هه وا هه لده مژیت؟ هر هه ولیک که بو له ناوبردنی من بدریت، هه وله به ئا راسته ی له ناو بردنی تورکیا.؟!^{۷۵}

^{۷۴} - بېروانه: (ارمسترنج، ص ۲۲۷).

^{۷۵} - بېروانه: (حوار فی انقرة، ص ۵۸).

به ئی ئەتا تورکی نهفرین لی کراو بهو شیوازه فهزمان پهوایی تورکیای کردو سه ره نهجام بو ماوهیهکی کاتی توانی ئاینی ئیسلام له سه ره خاکی تورکیا سه رکوت بکات؟! ئەو ئیسلامه ی که پینچ سه ده سال بوو په گی له ناو هه ست و سوژی خه لکی ئەو ولاته دا دا کوتا بوو، له ماوه ی حوكمی په شیدا تورکیای گێپرایه وه بو قوناغه به ردینه کان و، له هه موو جومگه کانی ژیا ندا به نده کانی خودای به به نده ی خو ی کردبون، ئەمه ش پاش ئەوه دیت ئەو ولاته عه یامیک بوو پایته ختی ولاتی موسلمانان بوو.

ژیانی تایبه تی که مال ئەتا تورک

مسته فا که مال که سیکی ئاره زو باز بوو ته نانه ت ئەمه گه وه ره ترین ناو نیشانی ژیا نی تایبه تی ئەتا تورکه و به مه ده ناسریته وه، ده توانی ژیا نی له سی وشه دا کورت بکه ینه وه: ئافره ت، شه راب، خو به گه وه زانی.

۱- ئەتا تورک له کاتی که ده مه نی ته نها چوارده سالن بووه، له گه ل که چه دراو سییه کیاندا زینای کردوه.؟!

۲- به هه رکویه که ده تی په ر ببوایه، ئەگه ر یانه و باپو شوینی خواردن و رابواردنی تیا دا بوایه، پوی تی ده کرد، له دیمه ش قدا ئەمه پیشه ی ئەتا تورک بوو، له شاری سلانیکیش هه موو جاریک بینراوه که سه ردانی یانه کانی (اولیمبوس، بالاس، یونیو کریستال) ی کردوه.

ئەو کاته ی له صوفیای پایته ختی پومانیا بوو، له شوینه که یاندا پاشکوویه کی سه ربازی تایبه ت به خواردنه وه و رابواردن و داوین پیسی تیا دا بوو، ئەتا تورک هه تا پوژ ده بویه وه له ویدا و له گه ل ئافره ته داوین پیسه کاندا رای ده بوارد، هه روه ک له هه له ب و ئەنکه ره (خالده ادیب) ی

داوین پیس له گهل میړده که ی له لای خوئی جیگه تایبه تی دانابوو بویان،
که بهرده وام نهو شوینه جیگای یه کتر بینین و رابواردنیان بوو.^{۷۶}

۳- فلهسه فه ی بهرده وامی نهو به سهر تاک و کو مه ل دا، نه وه بوو بهرده وام
داوای ده کرد که ده ست له رابواردن و مه ستی هه لنه گرن، هه تا نهو ساته
خوشانه تان له کیس نه چیت.^{۷۷}

۴- له بهر زور خواردنه وه ی مه ی، ده ماره کانی پیلووی چاوی سوور ببون،
ده موچاویشی وه ک ته ماته سوور بوو بوو.

پاش نه وه ی وه ک سه روک کو ماریش ده ست به کار بووه، ناوبراو هه ر
له سهر کاری به د رهوشتی بهرده وام بوو له گهل ثافره تان و میړد مندا لاند او،
له جاران زیاتریش خوئی سه رخوش ده کرد.؟! هه روه ک هاوړپیه کی "رهزا
نوری" ده لیت: نه تا تورک دوچاری نه خویشی سیل بوو، فره مان ی به لابر دنی
به ره به ستی ده لاقه که ی کرد، هه تا خه لکی بیبینن که خه ریکی مه ی
خواردنه وه یه.^{۷۸}

۵- ناوبراو چه ندین ده ویتی هه بووه، که کاریان په یدا کردنی ثافره ت بووه
بو نه تا تورک، له و که سانه ش کاری ده ویتی یان بو نه نجام داوه، وه ک:
جه واد عه باس، هه روه ها توفیق پوشدی وه زیری ده ره وه ی تورکیا، نهو له
نه که ره دا خانویه کی تایبه تی بو کاری به د رهوشتی نه تا تورک ته رخان
کرد بوو.

له گرنگترین نهو ثافره تانه ی که دوستی نه تا تورک بون و کاری به د
رهوشتیان له گهل نه نجام داوه، وه ک: (صالحة) که له لایه ن هاوسه ره که یه وه

^{۷۶} - بېروانه: (الرجل الصنم، ص ۱۹۲).

^{۷۷} - بېروانه: (الرجل الصنم، ص ۲۰۰).

^{۷۸} - بېروانه: (الرجل الصنم، ص ۳۸۰).

پیشکەشی کراوه، هەروەها (فکریە) ش یەکیکی تر بوو له دۆستەکانی، هەمان کات (افە) بۆ ماوەی چوار دە سال و بەبی دابەران خەریکی خوشەوێستی و بەد پەوشتی بوو له گەڵیدا، لەبەر ئەمەش نازناوی دۆستە بەردەوامەکی ئی نرا، هەروەها کچە بولغارییەکی جوانیشی پی بەخشا لە لایەن هاوسەرەکی (لطفی) پارێزەرەوه، پیشکەش کردنی ئەم کچە بۆ چەند دەسکەوتیکی مادی دەگەڕایەوه که هاوسەرەکی (لطفی) له پڕۆژە (بارون) دا دەستی کەوتبوو، هەروەک موفید بەگیش کچیکی خۆی پیشکەشی ئەتا تورک کرد، هەمان کات خەلیل پاشا هاوسەرەکی خۆی پیشکەشی ئەتا تورک کرد، ئەمەش دەگەڕایەوه بۆ دەسکەوتەکانی لەبەاری نەوتدا، له بەرامبەردا ئەتا تورک سی هەزار لیره پی بەخشی.^{۷۹}

۶- کۆمەڵە ئافەرەتییکی داوین پیسی هیئایە کۆشکەکیەوه، وەک کارەکەری هەمیشەیی کاریان دەکرد ناوی (کچانی خۆی) لینابون. به داخەوه له ئیستاشدا هەندیک بەناو شوێش گیر لاسایی ئەتا تورک دەکەنەوه، ئەویش به کۆکردنەوهی ئافەرەتان له کۆشکە کۆماریەکانیدا که به (شوێش) ناو دەبرین.

ئەگەر بمانەوێت لەسەر ئەم لایەنە تایبەتە پی ئەتا تورک پیدانەوهی زیاتر بکەین ئەوه کاتیکی زۆرولا پەرهی زیاتری دەوێت، به کورتی ئافەرەت و مەهی خواردنەوه، ئەتا تورکیان دوچاری چەندین نەخۆشی کرد، تا پۆژ له دوا پی پۆژ جەستە پی سست و لاوازتر دەبوو.

^{۷۹} - پروانە: (الرجل الصنم، ص ۳۹۴).

نه خوشگه و تن و مردنی نه تاتورك

مستهفا كه مال دوو چاري نه خوشی جگر بوو؟ نه مهش به هوئی نه و
كحوله وه بووه كه له (مهی) شهاب دا ههیه، نه خوشیه كهی به شیوهیهك
بوو، كه به بهرده وامي ئاو له ناو سكیدا كو ده بوویه وه نه خوشیه
به شیوهیهكی زور خیرا نه تا تورکی بیزار كرد، به ته وای زاگیره ی لاواز
بوو، سهر نه نجام و به بهرده وامي له لوتیه وه خوینی ئی ده پوشت و دواتر
دوو چاری نه خوشیه جنسیهكان بوو، ههروهك بهرده وام نیوانی پانهكاني
ده خوراند.

له ناو جگریدا ئاو كو ده بوویه وه، به سرنج دهریان دهینا، سهر نه نجام
سکی ده بهی كرد و قاچهكاني ئاوسان.

نه تا تورك نه خوشیه كهی زوری بو هیئاو پوژله دوی پوژ لاوازتری
ده كرد، خوینی بهرده وام كه می ده كرد و ناوچه وانی زهره هه لگه پرا، تا وای ئی
هات له جو له كهوت.

له كاتی مردنیدا نه تا تورك، ناردی به شوین (لورین) ی بانیوژی
به ریتانیدا، داوای ئی كرد كه پاش خوئی سهروكایه تی كو ماری تورکیاله
نه ستو بگریت.؟ به لام ناوبراو داواكاریه كهی رهت كرده وه.؟!

توركهكان زور به سهرسوپرمانی باس له و ئازارانه دهكهن كه مستهفا
كه مال له كاتی نه خوشیه كهیدا دوو چاری بووه.؟

وهك خوای گه وه ده فره مویت: ﴿وَلَنُذِيقَنَّهُمْ مِنَ الْعَذَابِ الْأَلَدِّ دُونَ
الْعَذَابِ الْأَكْبَرِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ﴾ السجده: ۲۱. واته: ده بیست له دنیا

سزایان پی بجیژین، پیش سزا گه وره که ی پوژی قیامت، به شکوم
بگه رینه وه له لادان و له کوفر.^{۸۰}

ههروه ها ده فهرمویت: ﴿فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا فِي أَيَّامٍ مَّحْسَبَاتٍ
لِّنُذِيقَهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَخْرَىٰ وَهُمْ لَا يُنصُرُونَ﴾
فصلت: ۱۶. واته: جا ئیمهش بایه کی توندی به دهنگمان نارده سهریان،
هه ره به شریخه و دهنگه که ی زوربه یان مردن له چه ند پوژیکی توش و
شومدا، تا هه ره له م ژیا نی دونه یاه دا ژیا نیکی ئابرو به رانه یان پی بجیژین،
بی گومان سزای پاشه پوژیش سهخت ترو ئابرو به رترو، یارمه تیش
نادرین بو پرگار بونیان.^{۸۱}

مسته فا که مال له کو تا ساته کانی ژیا نی دا به دهنگی به رز هاواری
ده کرد، له کوشکی (دولمه باغچه) که تیایدا ده مایه وه له قوسته نتینیه،
هاوار کردنه که ی ده چوه ده ره وه ی کوشک.^{۸۲}

نه خوشیه که ته واو نه تا تورکی بیزار کرد، تا نه وه نه اندازه یه ی کیشی
له شی که می کرد بو (۴۸) کیلو، تا قمی ددانه کانی شی که وتن، نه اندازه ی
ده می گه یشتبویه گو یکانی، داوای کرد که پاش مردنی نو یژی مردوی
له سه ره نه کریت، سه ره نه نجام له پوژی پینج شه معه ی "۱۰ ی نو قه مبه ری
۱۹۳۸" و له کاتر میز، نو و پینج خوله کی به یانی نه تا تورکی "نه فرین ئی
کراو له ئاسمان و زهوی" کوچی دوایی کرد، هه ره که په ره وردگار
ده فهرمویت: ﴿فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ وَمَا كَانُوا مُنظَرِينَ﴾ الدخان: ۲۹.

^{۸۰} - ته فسیری پامان.

^{۸۱} - ته فسیری پامان.

^{۸۲} - بهروانه: (الرجل الصنم، ص ۵۱۹).

واته: جا ئاسمان و زهوی شین و زاری نه کردن، وه ساتیکیش موّلت نه دران و دوا نه خران بو کاتیکی تر، به لکو به پهله سزا دران.^{۸۲}

به لئی ئه تا تورک بهو شیوازه دونیای به جی هیشت، پاش ئه وهی که خه لافه تی پماندو تورکیای ویران کرد، شیرازهی خیزانی هه لوه شانده وه، بهد رهوشتی بلاو کرده وه و دروشم و بهها جوانه کانی له ناو بردو مزگه وته کانی پهروه ردگاری کردن به گهنجینهی داو و دهرمان هه لگرتن.

ههروه ها خوای پهروه ردگار دهفه رمویت: ﴿وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ قَالَ أُوحِيَ إِلَيَّ وَلَمْ يُوحَ إِلَيْهِ شَيْءٌ وَمَنْ قَالَ سَأُنْزِلُ مِثْلَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الظَّالِمُونَ فِي غَمَرَاتِ الْمَوْتِ وَالْمَلَائِكَةُ بَاسِطُوا أَيْدِيهِمْ أَخْرِجُوا أَنْفُسَكُمُ الْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنْتُمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ وَكُنْتُمْ عَنْ آيَاتِهِ تَسْتَكْبِرُونَ ۝۹۳ وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا فُرَادَىٰ كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَتَرْكُنتُمْ مَا خَوَّلْنَاكُمْ وَرَاءَ ظُهُورِكُمْ وَمَا نَرَىٰ مَعَكُمْ شُفَعَاءَكُمُ الَّذِينَ زَعَمْتُمْ أَنَّهُمْ فِيكُمْ شُرَكَاءُ لَقَدْ تَقَطَّعَ بَيْنَكُمْ وَضَلَّ عَنْكُمْ

مَا كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿الأنعام: ۹۳، ۹۴. واته: ده بیئت چ که سیک له وه سته مکار تر بیئت و بلیئت: خوا هیچ شتیکی به وهی نه نار دوه ته خواری، نه تهورات و نه قورئان! یان بلیئت: من له لایه ن خواوه وهی و سروشتم بو کراوه، له

^{۸۲} - (سه عیدی کوپی جوبهیر) ده لئی: پیاوینک له (ئین عهباس) ی پرسی: مانای ئایه تی (فما بکت علیهم السماء والأرض) چییه؟ ده بو ئاسمان و زهوی بو که س ده گرین؟ وتی: به لئی چونکه هه موو که سی له ئاسماندا ده رگایه کی خو ی هیه، له و ده رگاوه رزق و نیعمه تی بو دی. هه ره له ویشه وه کارو کرده وه کانی بهرز ده بنه وه، جا کاتی مرد ئه و ده رگایه ی داده خری و ئیتر ئه ویش بژی ده گری! وه هه رکات له و جیگایه برا که له زه ویدا سوژده ی تیدا بردوه ئیتر زه ویش یادی ده کاو بژی ده گری! به نام قوم و هۆزه که ی فیرعه ون، چونکه سوژده یان نه بردو کرده وه ی چاکیان نه بو، ئاسمان و زهوی نه گریاو بۆیان به داخ نه بوو. ته فسیری پامان. ل ۴۹۷.

راستیشدا هیچ شتیکی بو وه حی نهکراوه، وهیان بلیت: منیش دتوانم وهك ئەو کتیبانه بنیرم، که خوا ناردونی! ئەگەر لهو کاته دا که ستهم کاران له نارهحه تی و پهله قازهی مه رگدان ببینی، چۆن گرفتارن، فریشته ی گیان کیشانیش دهستیان لی دهکه نه وهو لییان ددهن و پییان دهلین: ده گیانی خۆتان له جهسته تان دهر بهینن و بینیرنه لای قاپو توپه یی خوای گه وره، بی گومان ئەوانیش بویان دهر نایه و فریشته کانیش له پشت ه وه تییان دهره وینن و پیشیان دهلین: وا ئەمپوش به ئەوپه ری سهر شوپی و ریسواییه وه جه زه به و تو له دهرین؟ چونکه له دنیا دا له سهر خوا درۆتان هه لده به ست و قسه ی نا به جیتان ده کرد، له به رام بهر نایه ته کانیشیه وه خۆتان به زل ده زانی، له پوژی دواییدا خوا به بی باوه ر ه کان ده فرمویت: وا ئەمپو بی مال و حال و پوت و قوت و تاک و ته نیا و بی سو هاتنه وه لمان، ههروهك چۆن له سه ره تا وه بی مال و حال و پوت و قوت دروستمان کردن! هه رچیشمان پی دابون له مال و سامانی دنیا، له دوا ی خۆتان گشتتان جی هیشت، ئەوانهش نابینن به هانا تانه وه بین که پیتان وه ها بوو شه ریک و هاوبه شی خوان، هه تا تکا و شه فاعه تتان بو بکه ن، ئەوا هه رچی ئەسباب و هو ی په یوه ندی نیوانتان بوو پچرا و نه ما، ئەو شتانهش ئیوه به خه یال واتان ده زانی تکاتان بو ده که ن، هه مو تیا چون و به هیچ دهر چون.^{۸۴}

عیرفان ئورکا ده لیت: ئەتا تورک بوچونی وه ها بوو که ئەبیّت هه ول و تی کو شانی به رده وام دژ به ناین بیّت، هه ر له مندالیه وه بر وای وه ها بوو که مرو ف پیویستی به خوا نیه! ههروهك خو ی لهو باره وه ده لیت: هیزی می شک و ویستی مرو ف ده توانن زال بین به سهر هیزو ویستی خوادا، ئەتا تورک له دوا

ساته‌کانی ژيانيدا ده‌ستی به‌رز کرده‌وو به‌رو ئاسمان پای ده‌وشاند، وهك
هیمای هه‌په‌شه کردن و گالته جاری.^{۸۰}

تورکیای پاش ئه‌تا تورک

۱- ئه‌تا تورک مرد، پاش ئه‌وه‌ی که تورکیای پووبه‌پووی برسیه‌تی
کرده‌وه، کاره‌کانیشی به‌ دلی پوژ ئاواو جیگای خوشحالی ئه‌وان بوو،
خاچه‌رستان و جوله‌که زورپییداگیر بوون له‌ پاراستنی ده‌ستکه‌وته
پوخینه‌ره‌کانی ئه‌و، بی گومان ئه‌گه‌ر له‌پیی به‌کری گیراویکی وهك
ئه‌تا تورکه‌وه نه‌بوايه به‌خه‌ونیش پمانی ده‌وله‌تی ئیسلامییان نه‌ده‌بینی؟
پاش ئه‌تا تورک عیسمه‌ت ئینو نو بوو به‌ سه‌روک کو‌ماری تورکیا، ئه‌و
نه‌فرین لی‌کراوه له‌ سالی "۱۹۴۸" دا دانی نا به‌ ده‌وله‌ته‌که‌ی قه‌واره‌ی
زایونیدا، پاشان ئه‌مریکاش بنکه سه‌ربازیه‌کانی خو‌ی تیادا بلاو کرده‌وه.

۲- پوژ ئاوا ده‌یویست ئه‌زموونی ئه‌تا تورک له‌ناو گه‌لی تورکیادا دووباره
بکاته‌وه، پاشان عیسمه‌ت ئینو نویان ناچار کرد پی‌گه به‌دروست بونی
پارتی سیاسی بدات له‌ تورکیادا، دواتر ئینو نو (جه‌لال بایار) ی
ده‌ستنیشان کردو داوای ئی کرد پارتی‌کی به‌ره‌ه‌ست و پارتی‌کی دیموکراتی
پیک به‌یئیت، جه‌لال بایاریش هاوکاری عه‌دنان مهن‌ده‌ریسی ده‌کرد، پاشان
(عه‌دنان) بوو به‌ بالی سه‌ره‌کی گارگی‌ر له‌ناو پارتیه‌که‌دا.

۳- خوای په‌روه‌ردگار ویستی وه‌ها بوو له‌و ماوه‌یه‌دا پوداویکی زور
سه‌رسو‌ر هی‌نه‌ر له‌ ژيانی مهن‌ده‌ریسدا پو‌بدات، جاریکیان مهن‌ده‌ریس سواری
فروکه ده‌ییت و پاش ماوه‌یه‌ك له‌ فرینی، یه‌کی له‌ بزوینه‌ره‌کانی

^{۸۰} - بروه‌نه: (الاصلاح بین الفکره‌ الاسلامیه‌ والفکره‌ الغریبه‌، للندوی، ص ۵۲-۵۶).

دهوستیت؟! پاشان فرکه وان له مه ترسی که وتنه خواره وه ناگاداریان دهکاته وه، له و کاته دا مهنده ریس به دلئیکی په شیمانده وه پوو دهکاته په روه ردگاری و دهلیت: خواجه گیان نه گهر له م کاره ساته پزگارم بکهیت، به لینی گه رانه وهی ئیسلامت پی ددهم بو تورکیا؟! سه رنه نجام فروکه که که و ته خواره وه و ته نها که سیکیش که به سه لامه تی له مردن پزگاری بوو، عه دنان مهنده ریس بوو؟!.

۴- له سالی "۱۹۵۰" پارتی دیموکرات به بهرنامه یه کی زور وردو بابه تیانه چوه هه لبراردنه وه، هه مان کات هه موو تویرینه وه ئه مریکیه کان پیشبینی شکستیکی زور گه وره یان بو ده کرد.

پروپاگهنده کانی هه لبراردنی پارتی دیموکرات له م دروشمانه زیاتر نه بوون: گه راندنه وهی بانگ دان به زمانی عهره بی، پیگه دان به تورکه کان بو ئه وهی حه جی مالی خوا بکه ن، کردنه وهی قوتا بخانه ئیسلامیه کان و وتنه وهی وانه ی ئیسلامی تیایاندا، هه روه ها له پروپاگهنده ی هه لبراردندا به لینی گه راندنه وه و کردنه وهی مزگه وتی (ایاصوفیا) یدا، وه ک چو ن به دریرژی پینج سه ده مزگه وت بوو!^{۸۶} هه لوه شانده وهی ده ست وهردانی ده ولت له جل و بهرگی ئا فره تاندا، بی گومان نه گهر پیشکه وتن نه یه ویت بالا پوشی به سه ر ئا فره تاندا بسه پینیت، به دلنیا ییه وه له پیشکه وتن ناوه شیته وه که خو پروت کردنه وه به سه ر ئا فره تاندا بسه پینیت.؟!.

پیویسته ئاماژه به وه بدهین عه دنان مهنده ریس زور راستگو بوو له گه رانه وه یدا به ره و ئیسلام، پاش ئه وهی بو ی ده رکه وت که به رده وامی دان به رچکه که ی نه تا تورک و جیگره که ی تورکیا به ره و ویران بونی زیاتر

^{۸۶} - بهرانه: (کشک، ص ۵۹-۶۰).

دەبات، ھەر لەبەر ئەوەش بوو گەڕانەووە بۆ ئیسلامی کردە بەرنامە ی کارو بانگەشە ی ھەلبژاردنە کە ی؟ چونکە ئەو لەو تێگەیشت کە تەنھا گەڕانەووە بۆ ئیسلام، دەبیته ھێزێکی بنەڕەتی گەلی موسڵمانی تورکیا بە ئاراستە ی دەرباز بونیان لە قەیرانەکان.^{۸۷}

۵- ئەنجامی ھەلبژاردنەکان زۆر سەر سوڕ ھینەر بوو، بۆ موسڵمانان سەرکەوتن و بۆ دوژمنانی ئیسلامیش ئەنجامە کە گالتە جاری و پێکەنیناوی بوو، پارتە کە ی ئەتا تورک دوچاری شکستیکی مەزن بویەووە تەنھا سی و دوو کورسی پەرلەمانی بە دەست مایەووە، لەبەر مەبەردا پارتی دیموکراتی سی سەدو ھەژدە کورسی بە دەست ھینا، جۆلە کە و ماسۆنیەکان دوچاری سەرسامبونیکی زۆر ھاتن، کاتیکی بینیان مەندەریس شکستی بە جیگرە کە ی ئەتا تورک ھینا، لەو پوژدە ئینو نو ھاواری کرد: عەدنان مەندەریس بە بانگەشە ی ئاینی سەرکەوتنی بە دەست ھینا.

دواتر عەدنان مەندەریس بوو بە سەرۆکی ئەنجومەنی وەزیران و جەلال بایاریش وەک سەرۆک کۆمار دەست بە کار بوو، پاشان دەستی کرد بە جی بە جی کردنی ئەو بە لیئانە ی کە لە کاتی بانگەشە ی ھەلبژاردنەکاندا بە گەلی تورکیای داو بوو.^{۸۸}

بۆ گومان مەندەریسی راستگو و ھەلامی گەلی موسڵمانی تورکیای دایەووە، یەکەمین دانیشتنی پەرلەمان کە و تە مانگی پەمەزانی پیروژەووە؟! لەو مانگە پەر فەرەدا گەورەترین دیاری پیشکەشی گەلی موسڵمانی تورکیا کرد، کە بریتی بوولە: بانگدان بە زمانی عەرەبی و ئازادی لە پوئشینى جل و

^{۸۷} - بېروانە: (الافعی اليهودیة، ص ۹۷-۹۹).

^{۸۸} - بېروانە: (الافعی اليهودیة، ص ۹۹).

به گداو، ئازاد کردنی و تنه وهی وانه ئیسلامیه کان، ئیدی لیروه دهستی کرد به نوێکردنه وهی مزگه وته کان.

به تیپه پ بونی پوژگار، کاتی هه لێژاردنه کانی سالی "١٩٥٤" یش هاته پێشه وه، ژماره ی کورسیه کانی پارتیه که ی ئه تا تورک بو بیست و چوار کورسی دابه زی، ئیدی لیروه دوباره پێگه درا به فیریونی زمانی عهره بی و خویندنه وهی قورئان و وتنه وهی له هه موو قوتابخانه بنه پهرتی و ناوه ندیه کاندو، له و میانه دا ده هه زار مزگه وتی دروست کرد، ته نها له ئه نادو لدا بیست و دوو په یمانگای تایبه ت به پێگه یاندنی و تاربیژو مامو ستای ئاینی ئیسلامی کرانه وه، دو ات ر چاپ کردن و بلا و کردنه وه ی ئه و کتیبانه ئازاد کرا که داوای په یوه ست بونی موسلمانان ده که ن به ئیسلامه وه. هه موو ئه و مزگه وتانه یش که ئه تا تورک کرد بونی به گه نجینه، نو ی کرانه وه و پو له سه ره کیه که ی خو یانیان بو گه پرایه وه و کرانه وه به شوینی په ره ستنی خوای گه وه.

هه روه ها مه نده ریس له بو دژایه تی کردنی قه واره ی زایو نی له عه رب نزیک بویه وه، چاو دیژی توند خرایه سه ره هه موو ئه و داو و ده رمانانه ی که قه واره ی زایو نی دروستی ده کردن، هه مان کات له سالی (١٩٥٦) دا بانیو زی قه واره که ی له تورکیا وه ده ر نا، ئه وه ی زو ر د لخوا شکه ر بوو، کردنه وه ی سی و پینچ هه زار قوتابخانه ی له به رکردنی قورئانی پیرو ز بوو. ١٩- سه ره نه نجام جوله که ی جیهانی که وتنه دژایه تی کردنی مه نده ریس، به تایبه ت پوژنامه نویسی به ناو بانگی جوله که (احمد امین یا لمان)، خاوه ن ئه تمیازی پوژنامه ی (الوطن)، زو ر به توندی دژایه تی مه نده ریس ی ده کرد، هه مان کات ئه مریکا و ده وله تانی تری پوژئاوای ماسو نی له ناو سوپادا که وتنه جم و جول، سه ره نه نجام ژه نه پالیکی ماسو نی که ناوی (جمال

جورسل) بوو، له سالی "۱۹۶۰" دا کوډه‌تای سهربازی نه‌نجامدا، هه‌ریه‌که له مهنده‌ریس و، فطین زور لو و، حسن بلکاثانیی، له سیډاره دان. ۱۹۹۰!!^{۸۹}

له‌م باره‌وه سامی کوهینی پوژنامه‌نوسی جوله‌که ده‌لیت: هوکاری سهره‌کی له سیډاره‌دانی مهنده‌ریس، نزیك بونه‌وه‌ی بوو له جیهانی ئیسلامی، هه‌مان کات به پله به‌ندی په‌یوه‌ندیه‌کانی تورکیای له‌گه‌ل ئیسپرائیل دا داخست، پاشان پارتی عه‌داله‌ی شکست پی هیئا.

۷- له سالی "۱۹۶۵" دا هه‌لېژاردن نه‌نجام درایه‌وه، سهره‌نه‌نجام پارتی عه‌داله سهرکه‌وتنی به‌ده‌ست هیئا، سهروکی پارتی که سلیمان دیمیریل بوو، له‌م باره‌وه ئینو نو ده‌لیت: من به دیمیریل نه‌دوږام... به‌لکو ئه‌وه کو‌مه‌له‌ی نوری شوین که‌وته‌ی شیخ سه‌عیدی نه‌وپه‌سی بوون دوچاری شکستیان کردم.

سهره‌نه‌نجام پارتی عه‌داله له کو‌ی چوارسه‌دو په‌نجا کورسی توانی سی سهدو شه‌ست و سی کورسی په‌رله‌مان به‌ده‌ست به‌ینیت، دیمیریل قوتابخانه‌کانی نه‌ئیممه‌ی بو‌حه‌فتاو دوو قوتابخانه زیاد کرد، هه‌مان کات قوتابخانه‌کانی تایبته به له‌به‌ر کردنی قورئانی پیروزی‌شی زیاد کرد بو‌ دوانزه هه‌زار قوتابخانه‌و، له عه‌ره‌به‌کانیش نزیك بوویه‌وه، هه‌روه‌ها په‌یوه‌ندیه‌کانی له‌گه‌ل قه‌واره‌ی زایونیدا خاوبونه‌وه‌ی به‌ خو‌یه‌وه بیني، پاشان پارتی عه‌داله به‌شداری خو‌پیشان‌دانیکیان کرد دژ به قه‌واره‌ی زایونی که له شاری پیبات نه‌نجام درا، ئیدی لی‌روه‌ه نه‌میریکاو جوله‌که‌ی جیهانی که‌وته‌نه جولاندنی سوپا، سهره‌نه‌نجام سوپا کوډه‌تای به‌سهر پارتی

^{۸۹} - بېروانه: (حسون، ص ۲۹۸).

عه‌داله‌دا ئه‌نجام داو دیمیریل له کورسی فه‌رمان په‌وایی دوور خرایه‌وه، به‌لام به‌ هو‌ی ماسو‌نی بونی‌ه‌وه، دیمیریل له‌ سی‌داره‌ نه‌درا.

۸- پو‌ژ له‌ دوا‌ی پو‌ژ قه‌رزه‌ که‌له‌که‌ بو‌ه‌کانی سه‌ر تو‌رکیا زیاتر ده‌بوون، پ‌یژ‌ه‌ی فراوان‌بوون له‌ سالی "۱۹۷۰" دا گه‌یشته (۶۰٪-۴۲٪) و پ‌یژ‌ه‌ی بی‌کاریش له (۲۰٪) ی تی‌په‌راند، قه‌رزه‌کانی تو‌رکیا له‌ سالی "۱۹۷۰" دا گه‌یشته‌ بیست و یه‌ک ملیار دو‌لار و له‌ سالی "۱۹۷۹" شدا بو‌ (۷۱) ملیار دو‌لار به‌رز بو‌نه‌وه.

به‌و شی‌وازه‌ حکومه‌تی تو‌رکیا خو‌ی پاده‌ستی بان‌کی نی‌و ده‌وله‌تی کردو نرخی لی‌ره‌ی تو‌رکی هه‌شت جار دابه‌زی، له‌ سالی "۱۹۸۰" دا پ‌یژ‌ه‌ی پ‌یبا (سو) بو‌ له (۳۰٪) به‌رز بو‌یه‌و، که‌ ئه‌مه‌ش به‌رزترین ئاست بو‌و له‌ جیهاندا.^{۹۰}

۹- له‌ سالی "۱۹۷۲" دا به‌سه‌رو‌کایه‌تی دکتو‌ر نه‌جمه‌دین ئه‌ربه‌کان پار‌تی ئاشتی نی‌شتمانی هاته‌ کو‌پی تی‌کو‌شان، دکتو‌ر نه‌جمه‌دین هه‌لگری ب‌روانامه‌ی دکتو‌رای زان‌کو‌ی ئالمان بو‌و، پار‌تی ئاشتی نی‌شتمانی له‌ ناو جه‌ماوه‌ردا پ‌یشوازی باشی ئی‌ کراو به‌شی‌وه‌یه‌ک زو‌ری‌ک له‌ لاوانی تو‌رکیا چو‌نه‌ پ‌یژه‌کانیه‌وه، ئه‌م پار‌ته‌ زو‌ر د‌ژایه‌تی پو‌ژئاواو ئه‌مریکای ده‌کرد، داوا‌ی له‌ تو‌رکیا کرد که‌ له‌ (حلف الاطلسی) بی‌ته‌ ده‌ره‌وه‌و هه‌مان کات داوا‌ی ئازاد کردنی تو‌رکیای ده‌کرد، له‌ سه‌رجه‌م ئه‌و بن‌که‌ سه‌ربازیانه‌ی ئه‌مریکا که‌ له‌ و‌لاتدا جی‌گیری کرد‌بوون، ئه‌مه‌ سه‌رباری ئه‌وه‌ی زو‌ر به‌تون‌دی پو‌و به‌ پو‌وی قه‌واره‌ی زایو‌نیش ده‌بو‌یه‌وه، هه‌روه‌ها د‌ژی چوونی تو‌رکیا بو‌و بو‌ پ‌یزی بازا‌ری هاو‌به‌شی ئه‌ورو‌پا، هه‌مان کات

^{۹۰}- ب‌روانه: (پو‌ژئنامه‌ی الشرق الاوسط، ۱۹۷۹/۷/۱۰، پو‌ژئنامه‌ی الامان، ۱۹۸۰/۷/۱۱، پو‌ژئنامه‌ی

المجمع، ژماره: ۴۷۴).

داوای ناردنی سوپای تورکیای کرد بو هاوکاری کردنی موجهیدانی
ئه قغانستان، هاوشیوهی ناردنی سوپا بو هاوکاری کردنی ئه مریکا له
جهنگی دژه کوړیادا.

۱۰- وهك پيشتړ ئاماژهمان پيدا، پارتی ئاشتی له سالی "۱۹۷۲" دا
دامه زراو له ماوهی هه مان سالد، هه لېژاردن ئه نجام درا، سه ره نه نجام پارتكه
سه ركه ورتنی به ده ست هیئاو توانی چل و هه شت كورسی په رله مانی
به ده ست بهیئیت، پاشان له گه ل پارتی گه لدا حكومه تیان پيك هیئا، كه
ئه جاوید سه رو كایه تی ده كرد، نه جمه دین ئه ربه كان چه ند مه رجیكی
پیشوه خته ی بو به شداری كردن له حكومه تدا دانا، له وانه ش داوای پیدانی
هه شت وه زار ه تی كرد، ئه مه جگه له وهی داوای پوستی جیگری ئه نجومه نی
وه زیرانیشتی كرد.

پاش پیکه یئانی حكومه ت، پارتی ئاشتی ده ستی كرد به
په روه رده كرده وهی توركه كان له سه ر ئاینی ئیسلام، پاشان ده رگای بو
حه جی مالی خوا كرده وه و ژماره ی حاجیانی تورکیا سالانه ده گه یشته
سه دو په نجا هه زار حاجی، ئه مه ش شتیکی سه رسوږه یئنه ر بوو له میژووی
ئو ولاته دا؟!.

۱۱- پارتكه ی نه جمه دین ئه ربه كان "۳۰۰۰" بنكه ی له بهر كردنی
قورئانی پیروزی له گونده كان كرده وه، هه روهك "۳۰۰" قوتا بخانه ی تایبته
به پیگه یاندنی پیش نویژو وتاریژ كرده وه، هه مان كات نه خشه یه کی
دارشت بو دامه زرانندی زانكویه کی ئیسلامی به ئاراسته ی پیگه یاندن و
په روه رده كردنی پیش نویژو وتاریژ، نزیکه ی سه د هه زار قوتابی
په یوه ندییان پیوه ی كرد؟!، پيشتړ ئه گه ر فه رمان به ری ده ولته به ئاشكرا
نویژی ئه نجام بدایه له سه ر كاره كه ی لا ده برا؟!، به لام به هاوکاری خوای

گه‌وره و پاشان به هه‌ولێ پارتی ئاشتی نیوهی فه‌رمانبه‌رانی ده‌وله‌ت به .
 ئاشکرا نویژیان ئه‌نجام ده‌دا، هه‌مان کات ئه‌م پارتیه‌ داوای کرد پوژی
 هه‌ینی بکریته‌وه به پشوی فه‌رمی ولّات، هه‌روه‌ک گریبه‌ستی هاوسه‌ریه‌تی
 په‌یوه‌ست کرده‌وه به ئایینی ئیسلامه‌وه و به‌ئازادیش له قوتابخانه‌کاندا
 قورئان و زمانی عه‌ره‌بی ده‌وترانه‌وه.

۱۲- پارتی ئاشتی کو‌نتروڵی یه‌کی‌تی گشتی قوتابییانی تورکیای کرد، ئه‌م
 یه‌کی‌تیه‌ش نه‌وه‌و شه‌ش کو‌مه‌له‌ی قوتابییانی له‌خو‌ی ده‌گرت، زیاتر له
 سه‌دو سی و پینچ هه‌زار قوتابییان هه‌بوو، هه‌روه‌ک له یادی ئازاد کردنی
 شاری قوسه‌نتینییه‌دا پویان کرده‌ مرگه‌وتی (ایا صوفیا) و نویژیان تیدا
 ئه‌نجام دا، ئه‌و مرگه‌وته‌ی پیشتر ئه‌تا تورک کردبووی به‌ موزه‌خانه؟! هه‌روه‌ک
 پارتی ئاشتی خاوه‌نی چاپخانه‌یه‌ک و چادرگه‌ی هاوینه‌ی به‌رده‌وام
 بوو، (احمد سازفیا) ی سه‌روکی یه‌کی‌تی گشتی قوتابییانی تورکیا ده‌لیت:
 یه‌که‌مین ئامانجی ریک‌خواه‌که‌مان پزگار کردنی مرو‌قی تورکیه‌ له نه‌فامی.

هه‌روه‌ها پارتی ئاشتی خاوه‌نی دوو پوژنامه‌ی پوژانه‌ بوو، یه‌که‌میان
 پوژنامه‌ی (ملی جازینا) بوو که تیراژی پوژانه‌ی سه‌د هه‌زار دانه
 بوو، پوژنامه‌ی (الدور الجدید) تیراژی ده‌گه‌یشته‌ پانزه‌ هه‌زار دانه له
 پوژیکدا؟

هه‌مان کات ئه‌م گو‌فارانیه‌شی بلا‌و ده‌کرده‌وه:

۱- ئیسلام ۲- هجرت (المانیا) ۳- ماورا (ادیبه) ۴- ادبیات ۵- جل رستا
 (باقه‌ الزهر) ۶- اقتباس جمع الاخبار ۷- سلام.

گرنگترین ئه‌و گو‌فارانیه‌ی که ده‌وله‌تی تورکیا قه‌ده‌غه‌ی کردن:

۱- التوحید، سالی ۱۹۷۹ قه‌ده‌غه‌ کرا.

۲- الشورا، سالی ۱۹۷۸ قه‌ده‌غه‌ کرا.

۳- هجرت.

۴- گوڤاری اکنجلا.

۵- گوڤاری تبلیغ.

۶- گوڤاری ادیم.

۷- گوڤاری الحركة، السبیل.

گرنگترین پوژنامه‌ی قه‌ده‌غه‌کراوی پوژانه‌ش، وه‌ک:

۱- پوژنامه‌ی تربیه‌ الفکریه.

۲- پوژنامه‌ی تربیه‌ الاخلاقیه (الروحیه).

۳- پوژنامه‌ی تربیه‌ بدنیه.

۱۳- پارتی ناشتی دروشمی (بو‌ه‌موو شاریک کارگه‌یه‌ک) ی به‌رز کرده‌وه، ئەمەشی بە‌کردار خسته‌ بواری جی‌ به‌ جی‌ کردنه‌وه‌و سه‌ده‌زار کارگه‌ی ئامیره‌ گه‌وره‌کانی دامه‌زراند، تا ئەو ئەندازه‌یه‌ی ده‌توانرا بزوینه‌ری فڕۆکه‌ی جامبو‌ دروست بکری‌ت.

۱۴- له‌ پوژی "۱۹۸۰/۹/۷" دا پارتی ناشتی خۆپیشاندانیکی به‌ دروشمی پوژی پزگاری قودس پیک‌خست، ئالای قه‌واره‌ی زایونیان سوتاند و به‌فه‌رمی داوای دروست کردنی ده‌وله‌تی ئیسلامی و گه‌راندنه‌وه‌ی فه‌رمان په‌وایی ئیسلامییان کرد، ئیدی لی‌ره‌وه‌ ئەمریکا که‌وته‌ جولاندنی سوپای تورکی و سه‌ره‌ئە‌نجام له‌ "۱۹۸۰/۹/۱۲" دا (کنعان ایفرین) کو‌ده‌تایه‌کی ئەمریکیانه‌ی ئە‌نجامدا.

له‌م باره‌وه‌ پوژنامه‌ی ئە‌هرامی میسری له‌ "۱۹۸۰/۹/۱۳" دا لی‌دوانیکی به‌ناوی وه‌زاره‌تی ده‌ره‌وه‌ی ئە‌مریکاوه‌ بلا‌و کرده‌وه‌و تیایدا هاتبوو: ویلايه‌ته‌ یه‌‌گرتوه‌کانی ئە‌مریکا بریاری کو‌ده‌تاکه‌یان پیش ئە‌نجامدانی ده‌رکرده‌.

هه مان کات چهند بهرپرسيکي ئه مريکي نيگه راني خوڤيان نيشاندا له
 ئه گهري دروست بووني حکومه تيکي ئيسلامی و دهرچوون له پيچکه و
 پيڅبازي ئه تا تورکي که پيږه ويکي عهلماني بوو، تورکياي له و پيگه يه وه
 بهرپوه دهبرد، پاشان ستايشي (کنعان ايفرين) و هاوپيکاني کراو هه مان
 کات ئه مريکا بری جهوت سه دو سي مليون دولاري وه ک ديارى به تورکيا
 به خشي.

۱۵- (کنعان ايفرين) نه جمه دين ئه ربه کان و بهرپرسانی دیکه پارتی
 ئاشتی دهستگیر کردن، پاشان سه رده مه که ی به دانانی تاجه گولينه له سه ر
 گوږه که ی ئه تا تورک دهست پي کرد و پهيمانی پابه ند بوونی به
 پيچکه که يه وه دوپات کرده وه، (کنعان ايفرين) و حکومه ته که ی ئه و ساله يان
 "۱۹۸۱" به سالی ئه تا تورک دانا.

۱۶- (کنعان ايفرين) ی نه فرين ئی کراو بالا پوښی و پيشی له زانکوکانی
 تورکيا دا قه دهغه کرد.

۱۷- له پوڙی "۱۹۸۱/۴/۲۴" دا نه جمه دين ئه ربه کان و سی له گه وه
 بهرپرسانی پارته که ی له بهرده م دادگايه کی عورفی سه ربازيدا دادگايی
 کران، داواکاری گشتی چه دين تو مه تی خوینده وه که ئا راس ته ی نه جمه دين
 ئه ربه کان و پارته که ی کرا بوون، ئه وانیش بریتی بوون له:

۱- کار کردن بو گوږپینی بنه ما (ياسايی، کو مه لایه تی، ئابووری،
 رامیاری) یه کانی ده ولت، دوباره دارشته وه يان له ژيږ پوښنا یی ئاینی
 ئيسلام دا.

ب- دامه زانندی چه ندين کو مه له و سه نديکای تاي به ت به قوتا بيان و
 کاسب کاران و کريکاران و... به نه ينی په يوه ست کردنيان به خودی

پارته‌که‌وه، به ئامانجی کار کردن بو گه‌راندنه‌وه‌ی فرمان په‌وایه‌تی
ئیسلامی و کارکردن به‌پیی ئیسلام له‌تورکیادا.

ج- کوږ و کوږونه‌وه و دروشمه‌کانی پارتی ناشتی نیشتمانی، پوون
که‌ره‌وه‌ی ئامانجه‌کانی ئهم پارتەن، له‌و دروشمانه‌ش (موحه‌ممه‌د رابه‌رمانه)،
(بته‌کان تیڤ ده‌شکینین و ده‌وله‌تی ئیسلامی داده‌مه‌زینین)، له‌و لافیتانه‌ش
که پارتەکه به‌رزى کردوونه‌ته‌وه ﴿وَمَنْ لَّمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ
الْكَافِرُونَ﴾ المائده: ۴۴، هه‌روه‌ها ﴿وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ﴾
الإسراء: ۸۱.

د- له‌ کوږ و کوږونه‌وه‌کانیادا زوږ یادی خویان کردووه؟! به‌رده‌وام
ئه‌وه‌یان بیرى گه‌ل ئه‌هینایه‌وه، که گه‌ل به‌ دريژایی میژووله‌ پیناو ئیسلام
ده‌جه‌نگا نه‌ک له‌ پیناو چه‌ند سه‌رکرده‌و که‌سانیکى دیاری کراودا.

ه- ئه‌ربه‌گان له‌ چه‌جی سالی "۱۹۷۷" دا له‌شارى مه‌که‌ه و تاريکی
پیشکەش کرد، که تیايدا هاتبوو: (له‌سه‌رمان پیویسته‌ گه‌فتوگو له‌ باره‌ی
ئه‌وه‌ بکه‌ین، ئایا ده‌مانه‌ویت قورئان له‌ سیسته‌می فرمان په‌وایی دا جی به
جی بکه‌ین، یا خود نا).

و- سوربون و پیداکری ئه‌ربه‌گان له‌سه‌ر کردنه‌وه‌ی قوتا‌بخانه‌ی له‌به‌ر
کردنی قورئان له‌ هه‌موو لادی‌کانداو، پیداکریشی له‌سه‌ر کردنه‌وه‌ی
مزگه‌وتی (ایا صوفیا) ده‌کرد.

ز- یه‌ک له‌ ده‌رچوانی کولێژى شه‌ریعه‌ی زانکوی ریا، له‌ کوږونه‌وه‌یه‌کی
پارتی ناشتی دا ده‌لیت: خوّم به‌خوشحال ده‌زانم که له‌م کوږونه‌وه
ئیسلامیه‌دا به‌شداریم کردووه.

ح- نوینه‌ری (کرم ملا اوغلو) له و تاریکیدا که له سهربازگه‌ی (جنة القلعة)، پی‌شکه‌شی کرد، تیایدا ده‌لیت: شو‌پشه‌کانی ئه‌تا تورک گه‌لی تورکیای داپر کرد له می‌ژووی پابردوی خو‌یی و، چاکسازیه‌کانی نه‌و به‌ها جوانه‌کانی گه‌لیان له‌ناو بردو، به‌توندی دابه‌زییه سهر پ‌یکه‌وتننامه‌ی لو‌زانوکردنی پیته‌کانی زمانی عه‌ره‌بی به‌لاتینی وگو‌پ‌ینی یاسا‌کانی ئیسلام و... له کو‌تایی و تاره‌که‌یدا گو‌تی: تورکیای ئیستا کو‌مار‌یکی لادهر و خوا نه‌ناسه.

ط- ئه‌ربه‌کان له یه‌ک له و تاره‌کانیدا ئه‌وه‌ی ئاشکرا کردوه و ده‌لیت: له کاتی‌کدا به‌شداری له ده‌سه‌لاتدا کردوه، زو‌ر‌یک له فه‌رمان‌په‌روایانی هه‌ریمه‌کانی تورکیا فی‌ری نو‌یژ بوون.

ی- پارتی ئاشتی داوای کرد پو‌ژی هه‌ینی بک‌ریته پشوی ده‌وله‌ت و، گر‌یبه‌ستی هاوسه‌ریه‌تی به‌پ‌یی بنه‌ما ئیسلامیه‌کان بی‌ت.

ک- ئه‌ربه‌کان ده‌لیت: سه‌ربه‌ست بونی مرو‌قله به‌ندایه‌تیدا، له ولاتانی پوسیاو ئالمان پ‌ی پ‌یدراوه و بو‌ تورکیاش به‌هه‌مان شی‌وه‌یه؟ چونکه به‌ندایه‌تیه‌کان هه‌موو ئاین ناگرنه‌وه.

ل- ماسو‌نیه‌ت تاوانبار ده‌که‌ن له لادانی سولتان عبدالحمید دا، یه‌که‌م ئه‌نجومه‌نی ماسو‌نی که ه‌ی‌رش‌ی کرده سهر ده‌وله‌ت له سالو‌نیک بوو، ئه‌تا تورک یه‌کی‌ک بوو له‌وانه، ئه‌مه‌ش سوکایه‌تییه‌کی ئاشکرایه.

م- کو‌مه‌له‌ی ئیتیحادو ته‌ره‌قی که له‌ناو به‌ری سولتان عبدالحمیدن، به ماسو‌نی و جوله‌که تاوانبار ده‌که‌ن.

ن- له نو‌سینگه‌که‌ی ئه‌ربه‌کاندا ده‌ست به‌سه‌ر کو‌مه‌له‌ نو‌سراو‌یکدا گیراوه، که باس له‌وه ده‌که‌ن چه‌ندین گه‌وره به‌رپرسی ئه‌سته‌نبول

بهیعتیان پیی داوه، ئەمه واتای ئەوه دهگهیه نیت که ئه ربه کان پالیئوراوی
خه لافه ته.^{۹۱}

له بهرامبهر توّمه ته ئاراسته کراوه کاند، جیگری گشتی داوی بهند
کردنی ئه ربه کان و هاوړیکانی کرد بو ماوهی "۱۴-۳۶" سال.

سه رسوړمانیت کوتایی پی نهیه ت که ئەو توّمه تانه ئاراسته ده کهیت له
کاتیځدا تو له سه ر خاکی موحه ممه د فاتیح و سولتان عبدالحمید و ناوه ندی
خه لافه تیت، که بهرده وام شورایه کی پته وو مناره یه کی به رزو کو که ره وهی
هه موو پیکهاته جیاوزه کانی کوّمه لگای موسلمانان بوو، هه مان کات
پینمونی بوو بو ئەو که سانه ی نوری پینمونی ئەم ئاینه یان دهگرته بهر.

۱۸- به دنیاییه وه پوژئاواییه کان و به تایبته ئه مریکا، پاش ئەوهی
قازانجیکی زوریان له تورکیادا له سه ر دهستی ئەتا تورک دهست کهوت،
نایانه ویت به ئاسانی ئەو دهسکه وتانه یان له کیس بجیت، له بهر ئەوه
موسته فا که مالیان بو خه لکی تورکیا وه که په ره ستراو لی کرد، تا ئەو
ئه ندازه یه ی ده بوو له گه ل ناوه ینانی ئەتا تورکدا بچه مینه وه و دهست به
سنگیانه وه بگرن، ئەگه ر په نجا سالیس به سه ر مردنه کهیدا تیپه ر بوو بیت،
ئه مریکا و پوژئاواییه کان ئەوه نده یان پیروژ کرد، تا ئەو ئەندازه یه ی دهست
دریژی کردن بو سه ر که سایه تی ئەتا تورک به تاوان ئەژمار ده کراو
خاوه نه که ی به توندی سزا ئەدرا، ته نانه ت له دهستوردا پیروزی ئەتا تورک
خراوه ته پیش خواو پیغه مبه ری خوشه ویست (ﷺ)! بیگومان ئەمه ش فرو
فیلی مروقه، به لام نه خشه سازی خوا به هیژتر وبالا تره، وه که خوا ی
په روه ردگار ده فه رمویت: ﴿إِنَّهُمْ يَكِيدُونَ كَيْدًا﴾ (۱۵) وَ أَكِيدُ كَيْدًا (۱۶) فَمَهْلِ الْكَافِرِينَ أَهْمِلَهُمْ

^{۹۱} - بهروانه: (المجتمع، ژماره "۵۳۰" پوژی ۱۹۸۱/۵/۲۶).

رُؤْيَا (١٧) الطارق: ١٥-١٧. واته: بى گومان ئهو بى باوه پانه فرت و فيل دهكەن، بو كورژاندنه وهى نورى قورئان، وه منيش به نهخشهى حەق فيليان پووچەل ئەكەمه وه، جا توش ئەى پيغەمبەر (ﷺ)، پەلە له بى باوه پەكان مەكە، كەميك مۆلەتيان بدو ليان بوسته،^{٩٢}

١٩- گەلى توركى به دريژاي ميژوو گەليكي ئايندار بوون، ئيسلام پەگى قولى له ناوياندا داکوتيوه، جهستهيشى كه تووشى دوومه ليك دهبيت وه ئەتا تورک هيج له سروشتى ئەو گەلە ناگوپيت و، دۆستايەتى ئيسلام و تورکەکانى پى تىك ناچيت، گەلى موسلمانى تورکيا هيج کات ئەويان له بير ناچيته وه، كه به دريژاي پينچ سەد سال، ئاينى ئيسلام له ولاته كەى ئەوانه وه فهрман پەوايى ناوچهيهكى به رفراوانى جيهانى کردوه، تورکيا له و ماوهيه دا پايتەختى ئيسلام و خەلافەتى ئيسلامى بووه، به داخه وه دوباره گەلى تورکيا دوچارى زەبونی کرايه وه، به دەستى مستەفا که مال و عەلمانیه ته کهى، ماوهيه که وته دواوهى کاروانى مروفايه تیه وه، تا ئەو ئەندازيهى قەرزەکانى تورکيا له سالى "١٩٧٩" دا گەيشتنه حەقدە مليار دولار.^{٩٣}

٢٠- به دنيایيه وه گەلى توركى دهگه پینه وه بۆ لای خواى پەروەردگارو دوباره به خوشه ويستيهى ته واه وه ئاينه کهيان له ئاميز دهگره وه، هەرچهنده کات دريژەى هەبيت، له تورکياى دواى ئەتا تورکدا سەدان هەزار لەم نه وه لاوهى ئیستا به پيوه که قورئانى پيروزيان له به ره وه به که سانی دیکه شى ده لینه وه، ئەمەش یاسای خوايه که خەلکى له سەر دروست کردوه: ﴿فَأَقْمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ

^{٩٢} - تهفسیری پامان.

لِخَلْقِ اللَّهِ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٠﴾

الروم: ۳۰. واته: ئەى ئىنسان!؟ زۆر بە پاکی و دروستی پوو لەم ئاینه پاک و بێگهردهی ئیسلام بکه، له سهر ئهو خیلقه ته بن که خوا خه لکانی له سهر دروست کردوه و په پیرهوی ئایینی یه کتا په رهستی بکه، نابیت هیچ جوړه گوږانکارییه که له دروست کراوی خوادا بکړیت که خه لکی له سهر دروست کردوه، ههر ئه وهیشه ئایینی پیک و راست، به لام زۆربهی ئاپوړه ی مهردوم هه قیقه تی ئه وه نازان. ^{۹۲}

دهنگدانه وهی بزووتنه وهی (که مالی) و رهنگدانه وهی

له سهر جیهانی ئیسلامی

شتیکى پون و ئاشکرایه ئه تا تورک یه کیك بووه له ئەندامانی کۆمه لهی ئیتیحاد و ته رهقی، کهسانیك پيشه پره وایه تی ئه و کۆمه لهیان ده کرد نه موسلمان بوون و نه تورک بون، نمونه ی بهرپرسانی کۆمه لهی ئیتیحاد و ته رهقی، وهك ئه نوهر پاشا خه لکی پوله ندا بووه، هه روه ها جاوید، یه کیك بووه له جوله که ی دوئم، (کراسو) جوله که یه کی ئیسپانی بووه، ته لعت پاشاش که سیکی غه جهری، ئه حمه د ره زاش مه جهری بووه... هتد، سه رجه م ئەندامانی کۆمه لهی ئیتیحاد و ته رهقی کهسانی ماسوئی بوون.

بی گومان ئه تا تورک پاش پیکه و تننامه ی (لوژان) هاته سه ر حوکم و جله وی فه رمان په وایی تورکیای گرت ه ده ست، له پیکه و تننامه که دا (کرزون) ی پراویژکاری ده ره وه ی بهریتانی، مه رچی له ناوبردنی خه لافه تی ئیسلامی

به سهردا سه پاند، ههروهه داواي ئى كرد به توندى پوو به پوو هه جوړه هه ولىك ببيتوه كه به ئاراسته گه راندنه وهى خه لافهت بيت، ههروهه راويژكاره كهى به ريتانيا داواي له ئه تا تورك كرد سهرجهه دروشمه ئيسلاميه كان له ناو ببات و ياسا ئيسلاميه كان وه لا بخات و به ياسا پوژئاواييه كان جيگه كهيان پر بكا ته وه، مسته فا كه مال ماوهى سالانى ته مهنى له "١٩٢٢-١٩٣٨" ته رخاڅا كرد بو جى به جى كردنى ئه و پيلانه، بانگى به زمانى عه ره بى قه دهغه كرد، پيته عه ره بيه كانى لابر دو پيتى لاتينى هيڼايه پيشه وه، بالا پوڅى ئافره تانى قه دهغه كرد، مزگه وتى (ايا صوفيا) ى كرد به موزه خانه و...

سهر ئه نجام ئه تا تورك مردو پاش خوئ عيسمهت ئينو نوئ جيگري دريژه پيدهرى به رنامه كهى بو، پاش دهر كه وتنى پارتى ئاشتى ئيسلامى و به ستنى گونگره (قونيه) به سهر و كايه تى نه جمه دين ئه ربه كان و، به ئاماده بونى نزيكه سهدو په نجا هزار كهس! ئيدى ئه مريكا ئه و راستيهى بو دهر كه وت، كه كه ماليزم به ره و پوكانه وه و له ناو چوون دهر و ات، پاشان په ناى بو ئه نجامدانى كوډه تاي سهر بازي برد، ئه مريكا له م ريگايه وه كه وته دژايه تى كردنى ته وژمى ئيسلامى و، مه به ستى بوو به ئاگرو ئاسن دريژه بدات به كرده وه قيژه و نه كانى مسته فا كه مال.

دواتر حكومه تى سهر بازي، هه ستا به دروست كردنى په يكه ر كه به ويڼاى كه ماليزم نه خشين را بو، به هه موو شوينى كدا بلاو كرانه وه، ليږده دا به كورتى ئه زمونى كه ماليزمتان بو ده خهينه پوو:

١- ئه م ئه زمونه بريقتى بوو له په رو بالكردنى موسلمانان له لايه ن خاچ په رسته تانه وه، پيلانه كه شيان له رپى ئه تا توركى داماوى ونبوو و شوين كه وته ئاره زوو بازي و دونيا ويستيه وه جى به جى كرا.

له مباره وه توینبی^{۹۴} دهلیت: به دنیاییه وه ئیمه تورکیکی موسلمانان ته قلیدی به پەرۆشمان ناویت، له گهڵ ئه وهی بۆمان دهروانی، تورپهی و کینهی ئی بباریت و له بهر ئه وهی که ئیمه کهسانیکی قهره نسی دوو پوو و بی باوه رین.. هه ولماندا کو تایی به و بلند بوونه یان بهینین، دوا جار توانیمان ئه و چه که دهروونییه یان بشکینین، هانماندان بۆ بهرپا کردنی ئه و شوهرشهی ئیستا له بهر چاوماندا به.

ئیستا و پاش ئه وهی به هاندان و چاودیر کردنمان گه لی تورکیامان گوپی، وای لی هات تاکی تورکی به شوین هه موو هوکاریک ده گهریت هه تا خوی بگه یه نیته ئاستی ئیمه یا خود ئاستی پوژ ئاوا ییه که له ده ورو به ریدا، به لام له ئیستادا ئیمه هه ست به خه م و ناخووشی و کین و تورپهی ده کهین، له کاتی که تورکیک بلیت: (ئیمه له نزیکه وه فوومان بولیدان، به لام سه ماو خوشیمان نه نواندو، له کاتی که ئیوه دوو چاری ئازارو غه میش بوون، ئیمه نه گریان بو تان)؟ ئه مه وته ی توینبییه و خوای گهره ش راستی قهرمووه: ﴿كَمَثَلِ الشَّيْطَانِ إِذْ قَالَ لِلْإِنْسَانِ اكْفُرْ فَلَمَّا كَفَرَ قَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِّنكَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ﴾ الحشر: ۱۶. واته: نمونه ی دوو پوو هه کهان له هه لنانی جوله که دا له بو کوشتار له گه ل پیغه مبه رو موسلماناندا، وه که نمونه ی هه لنانی شهیتان وه هایه بو کافر کردنی مرو، کاتی که پیی وت: کافر به! من له گه لتم، جا کاتی که بی باوه ر بوو گوئی: به راستی من به ری و بیزارم له تو، به راستی من له خوای پهروه ردگاری جیهانه کان ده ترسم.^{۹۵}

^{۹۴} - پروانه: (الاسلام والغرب والمستقبل، لتوینبی، ص ۵۱-۵۲).

^{۹۵} - ته فسیری پامان.

ههروهه ده فهرمویت: ﴿إِذْ تَبَرَّأَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا وَرَأَوْا

الْكَذَابَ وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْأَسْبَابُ﴾ البقرة: ۱۶۶. واته: ئه و کاتهی که سهروک و پیشه واکان له په پره وانی خوین بیزار دهن و حاشا ده کهن، که به چاوی خوین سزا که ده بینن! هه موو په یوه ندی و هوپه کی نیوانیان پچراو لیک ترازا، وه به خزم و کهس و کارو گرو هه کانیان هیچ هیواپه که نه ما.^{۹۶}

۲- به پیی و ته کانی توینبی بیت، که مال ئه تا تورک به یه کجاری شهر یه تی له تورکیادا گسک داوه.

۳- ئه تا تورک زور هه ولیدا تورکیا په که دروست بکات که به شیک بیت له پاریس یان له ندهن، بی گومان هیچ شتیکی له و ولاتانه وه نه گواسته وه بو تورکیا، جگه له به د پره وشتی و بی پروایی و نه فامی، بریا پیشه سازی و زانیاری لی وهر بگرتنایه.

۴- ئه تا تورک چالیکی زور قولی له نیوان عه ره ب و تورکدا هه لکه ند، ههروه که کانتول سمس ئاماژهی پی کردوه.^{۹۷}

۵- دهسته کانی جوله که له سه ره تا وه له پشتی حکومه ته که وه بوون، له م باره وه ونستون ستون^{۹۸} ده لیت: له سه ره تا دا که سانی کارامه، هاوکارو بزوی نه ری کو مه له ی ئیتی حادو ته ره قی، نه ند امانی ئه و کو مه له یه بوون که جوله که یا خود جوله که ی به ناو موسلمان بوون، هاوکاری داراییش له ری جوله که ی دو نمه و جوله که ده وله مه نه کانی سالونیکه وه به ده ست ده گه یشت، هه ره له بهر ئه وه بوو جوله که و پوژئا واییه کان ده یان ویست

^{۹۶} - ته فسیری پامان.

^{۹۷} - پروانه: (الاسلام فی عصر الحديث، ص ۱۹۴، الاسلام والحضارة الغربية، محمد محمد حسین،

ص ۱۷۶).

^{۹۸} - پروانه: (نشأة القومية العربية، ص ۲۰۷-۲۰۹).

کاولکاریه‌کانی ئەتا تورک ناو بنیڤن چاکسازی ئیسلامی، لەم باره‌وه سمس ده‌لیت: نازناوی چاکسازی که‌مالی بریتی بوو: له لادان و داوین پیسی و خه‌یال.^{۹۹}

۶- پوژئاواییه‌کان ئاواته‌خوازن ئەزمونی که‌مالی له هه‌موو جیهانی ئیسلامیدا دوباره‌ بپیته‌وه، هه‌ر له‌م پوانگه‌وه سمس پرسیار ده‌کات سه‌باره‌ت به‌ سه‌ره‌ه‌لدانی ئەتا تورکیکی نوی له‌ پاکستاندا.^{۱۰۰}

۷- له‌ جیهانی ئیسلامیدا هه‌ندی که‌ داواکاری که‌مالیه‌کان وه‌لام درانه‌وه، له‌و باره‌وه شیخی ئەزه‌هر (علی عبد الرزاق) له‌ سالی "۱۹۲۵" دا کتییکی بلاو کرده‌وه به‌ ناوینیشانی (کتاب الاسلام و اصول الحكم)، ناوبراو بیانوی بو‌ کاره‌کانی ئەتا تورک هی‌نا‌بویه‌وه، هه‌مان کات ئەوه‌ی په‌ت کردبوویه‌وه که‌ ئیسلام باسی فه‌رمان په‌وایی یان سیاسه‌تی تیدابی، کتیبه‌که‌ی بو‌ زمانی ئینگلیزی و ئوردو وه‌رگێڕ درا، ژماره‌یه‌کی زو‌ر له‌ کتیبه‌کانی په‌وانه‌ی پاکستان کران، هه‌تا تووی عه‌لمانی بونی ده‌وله‌ت له‌ ئیسلامدا بخه‌نه‌ می‌شکی لاوه‌کانه‌وه، له‌م باره‌وه سمس^{۱۰۱} ده‌لیت: پاکستان له‌ حاله‌تی به‌ عه‌لمانی کردنی‌دا سه‌رکه‌وتن به‌ ده‌ست ناهینیت، ته‌نها به‌وه سه‌رکه‌وتوو ده‌بی‌ت که‌ باوه‌ر به‌ خه‌لکه‌که‌ی بکه‌یت به‌وه‌ی ده‌وله‌تی ئیسلامی له‌ راستیدا بریتیه‌ له‌ ده‌وله‌تی عه‌لمانی.

هه‌مان کات چه‌ندین فه‌توا له‌ ئەزه‌ره‌وه دران سه‌باره‌ت به‌ دروستی وه‌رگێڕانی قورئانی پیروژ بو‌ سه‌ر زمانه‌ بیانیه‌کان، هه‌تا بیانو بو‌ ئەتا تورک

---

^{۹۹}- پ‌روانه: (الاسلام فی العصر الحديث، ص ۱۶۲).

^{۱۰۰}- پ‌روانه: (الاسلام فی العصر الحديث، ص ۳۵۳، الاسلام والحضارة الغربية، محمد محمد حسین، ص ۱۶۹).

^{۱۰۱}- پ‌روانه: (الاسلام فی العصر الحديث، ص ۳۰۳).

بهینریتته وه، سه بارهت به دروستی نه نجام دانی نویژ به زمانه کانی جگه له عهره بی.

۸- نه تا تورک هه موو هه و له کانی خوئی خسته گه پ، به ئاراسته ی به پوژئاوایی کردنی تورکیا و دابرینی له جیهانی ئیسلامی و عهره بی، بو ئه و مه به سته پیتته عهره بیه کانی وه لا خست و له جیگه یاندا پیتی لاتینی دانا، هه مان کات پشتی به ست به فله سه فه ی یونان و فله سه فه ی کوئی مه سیحیه کان که دراوه ته پال ئیسلام، هه تا جیگه ی ئاینه که ی خوای په روه ردگار بگریته وه، هر له بهر ئه وه ش بوو له سالی "۱۹۴۶" و پاش مردنی نه تا تورک فرمان کرا به (حسن علی یوسیل) ی وه زیری پوژشنبیری تورکیا، به وه رگریانی (۱۰۰) کتیبی یونانی و (۲۲) کتیبی لاتینی و (۱۸) کتیبی فارسی و (۱۲) کتیبی زمانی عهره بی و (۶۲۹) کتیبی کلاسیکی وه رگریا و له زمانه نوییه کانی ئه وروپا.^{۱۰۲}

ئایا ده بینن پشتکی ئه ده بی عهره بی و زمانی قورئانی پیروژ له نیو پوژشنبیری نه تا تورکدا بو گه لیکی موسلمان نا دیاره...؟!

۹- خو ته رخان کردن بو جیا کردنه وه ی تورکیا له جیهانی ئیسلامی و، جهخت کردنه وه له سه ر دروشمی (تورکیا هی تورکه کانه) و له میسریش (میسر هی میسریه کانه).

له م باره وه (کوبلرینغ) له لويس توماسه وه^{۱۰۳} ده گریته وه و ده لیت: مسته فا که مال توانی نه خشه یه کی فراوان بکیشتیت، بو دیاری کردنی بارودوخی میژوویی و کو مه لایه تی، بو ئه و بزوو تنه وه یه ی که سه رکرده

^{۱۰۲} - بپروانه: (الاسلام فی العصر الحديث، ص ۳۵۳).

^{۱۰۳} - له سالی ۱۹۴۷ دا له زانکوئی (برنستون) ی ئه مریکی کوئگره یه ک به سترا بو کو مه لیک له پوژمه لاتناسه کان، به ناو نیشانی (الشرق الادنی مجتمعه وثقافته).

هاوچه رځه کانی بهرهم بهیښت، نه مهش له پیناو به دیهینانی باوه پړوون بهوې (تورکيا هی تورکه کانه)، نهو باوه پړې که زوږبه ی گهلانی ناوچه که له سهری پوښتون، هر له بهر نه وده شه که مالیه کان ده لښ^{۱۰۴}: ده مانه ویت ئیسلامیکي تورکی دروست بکهین، که تایبته بیت به خو مانه وهو به شیک بیت له کومه لگا نوییه که مان، هاوشیوهی که نیسه ی نه نجلیکانی، بی گومان نه م که نیسه یهش له سهر شیوهو شیوازیکي ئینگلیزی دایه.

هه روه که نه م بهرنامه یه له میسریشدا هه ولی جی به جی کردنی درا، له م پیلانه شدا به ناشکرا دهستی پوژن او او ئینگلیزه کان ده بینرا، به ئاراسته ی به فیرعه ونی کردنی میسر.

له م باره وه ته ها حسین ده لیت: ناسنامه ی میسر فیرعه ونیه، پیش نهوې عه ربه ی بیت.

هه روه ها ده لیت: نه گهر ئیسلام له نیوان من و فیرعه ونیه تیم بوه ستیت، نهوا من ده سبه رداری نهو ئیسلامه ده بم.

نه حمده شه وقیش له هو نراوه یه کیدا ده لیت:

وجه الکناة لیس یغضب ربکم ان تجعلوه کوجه معبودا

واته: پړوی کینانه (میسر) خواتان نارهنجینیت، نه گهر وهک پړوی خوی لی بکه ن و بیپه رستن.؟!

هه روه ها له گفتوگو یه کیدا له گهل میسر ده لیت:

ادیر الیک قبل البیت وجهی اذا فهمت الشهادات والمتابا

واته: (نه ی میسر) پیش که عبه پړوم بو تو وهرده گیرم، نه گهر شاهیدی دان و په شیمان بونه وه بینه وه لام.

^{۱۰۴} - پړوانه: (کتیبي "الاسلام والحضارة الغربية"، محمد محمد حسین، که نه میس له کتیبی "الاسلام فی العصر الحديث" ی کانتول سمس وهی گرتوه).

ههروهك حافز ئيبراهيميش دهليّت:

انا مصري بنانى من بنى هرم الدهر الذى اعيا الفنا

واته: من ميسريم پهنجهكانم له پهنجهى ئهوكهسانه، كه هههميان دروستكردوفهنايان ماندووكرد.

مايهى سهرسورمانيش نهبيّت لهلاتان، ئهگهر گرنكى داني پوژئاوا به موزهخانهو شوينهواره ديرينهكان مهرام گهليكي خوياني له پشتهوه بيت، به ئامانجى لهبير بردنهوهى ئيسلام و خهريك كردنى موسلمانان بهو شوينهواره ديرينانهى كه پيش ئيسلام له ولاتهكانياندا بونيان ههبووه، پيش سهدهيهك لهمهوبهر پوژئاواييهكان، دهسته پوژئاواييهكانيان پيك هينا، بو سهريهرشتى كردنى گهران و پشكنين به دواى شوينهواره ديرينهكانى جيهانى ئيسلاميدا، به ئامانجى پهيوهست كردنى موسلمانان بهو شوينهوار و داب و نهريخانهى كه بو پيش ئيسلام دهگهرينهوه، بو ئهو مهبهسته (بواتا) و (لايارد) هاتن بو عيراق و (ماريت) بو ولاى ميسرو (شليمان) يش پهوانهى توركييا كرا، پاشان فرمانگهى تايبهت به شوينهوار و موزهخانهى نيشتييمانى دروست كرا.

نابيّت لهلاتان سهير بيت، ئهگهر بليّم: نهينى بهخشينى ئهو ده مليون دولاره له لايه ن دهزگاي (روكفلر) ي جولهكهوه به موزهخانهى شوينهوارى فيرعه و نيهكان، دروستكردنى پهيمانگايهك بو ده رچوانى شوينهوارناسى...، ئه مه ته نها بو ئه وه يه ئيسلام بير موسلمانان ببه نه وه و به شتى لاوه كيه وه خهريكيان بكن.

ئهگهر سهيرى فهلهستينيش بكهين، له كاتى چاوديري (ئينتيداب) ي بهريتانيا بو ئه و ولاته، مادهى دووهى به سه ر فهلهستين دا سه پاند، كه تيايدا هاتوه: له سه ر دهوله تى چاوديري كراو پيوسته، له سالى يه كه مداو

له میژوی جی به جی کردنی چاودیږیه که وه یاسایه کی تایبته به شوینه وار
دهریکات....

بی گومان هه مو ئه مانه له پیناوی ئه وه دان که موسلمانان له
ئیسلامه که یان داپرن و په یوه ستیان بکه ن به سهرده می نه فامییه وه و
به مهش ده توانن موسلمانان به کوپله ی خو یان بکه ن و بیان خه نه ژیر
پکیفی خو یانه وه.

له م باره وه دکتور (ولسون) له کونگره ی پو شنیری ژیا نی هاوچه رخدا که
له زانکو ی (برنستون) و له سالی "۱۹۵۳" دا به ستره ده لیت: له م پوژانه دا و
له ولاتانی پوژناوای ناوه پاست و خواروودا، شوپرشیک ی شارستانی
به پړیوه یه، ئه مه له لایه که وه هه نگاوکی نوییه و هه مان کات که پړانه وه یه بو
سهرده مه کانی پابردو.

۱۰- پوژناواییه کان که مال ئه تا تورکیان وه ک پالنه وان و دروست که ری
میژوو خسته بهرچاو، ئه مهش له پیناوی ئه وه دا بوو هه تا ئه زمونی
که مالیزم له ناوچه کانی دیکه ی جیهانی ئیسلا میداو له سهر شیوه ی
دهسته یه کی سهر بازی دوباره بکه نه وه، له پیناو ئه و ئامانجه دا ئه تا
تورکیان کرده پیشه نگ و پیشه رو و نمونه، هه تا ئه وانیه ی هاوړان له گه ل
ئه تا تورکدا باوه پری ئه ویان هه یه و، پاش ئه و دین، پینچه که ی بگرته بهر،
بیگومان لیږه و له وی ژور جار ده بینن و ده بیستین که که سانیک هاتونه ته
سهر کورسی فه رمان په وایی و، له و ته و لیدوان و یاده وه ریه کانیا ندا
کرداره کانی ئه تا تورک دوباره ده که نه وه و خو یان به سهر وک و دروست
که ری میژوو ناو ده بن.

لەم بارەوہ سمس دەلیت: شتیکی پون و ئاشکرایە ئیمە ھەرگیز
ئاواتەخوازی شکستی شوێرشەکە ی مستەفا کەمال نین، لەو بڕوایەشدا نین
ئەو ئەزموونە بتوێتەووە لەناو بچیت.

۱۱- جەخت کردنەوہ لەسەر بلاو کردنەوہی ئەو عەلمانیەتە ی کە ئەتا
تورک بەدریژایی ژبانی خوێ لە ھەولێ جێ بە جێ کردنیدا بوو لە جیھانی
ئیسلامیدا، پوژئاواییەکان بەردەوام لە ھەولێ کپ کردنەوہی ئەو ھەولانەدان
کە بە ئاراستە ی وەستاندنێ ئەو شەپۆلە دەدرین.

ھەر لەبەر ئەوہش بوو عەدنان مەندەریسیان لەسیداردا؟ چونکە ناوبراو
لە ھەولێ گەرانەوہی چەند دروشمیکی ئیسلامیدا بوو، دواجاریش ھیزی
سەربازیان بەکار ھینا بۆچەسپاندنی عەلمانییەت .

وتەکە ی ساداتیش (لە ئایندا سیاسەت نیە، لە سیاسەتیشدا ئاین
نیە)، ھەر لەو پوانگەوہ سەرچاوە ی گرتوہ، ئەمە ھەر ھەمان ئەو وتە یە کە
کەمالیەکان دوبارەیان دەکردوہ.

ھەر لەم بارەوہ سمس دەلیت: عەلمانیەت لە جیھانی ئیسلامیدا لە
پێگای بەرەو پێش چونیدا درزی برد، شتیکی گونجاوہ کە بو جێ بە جێ
کرنی پەنا بو چەک؟ یاخود بو فشاری سیاسی بیری، گەنگ لەوہدایە لە
بەرەو پێش چونیدا پششت ببەستیت بەوہی ئاین پێی پی دەدات، بە
پێچەوانەوہ ناشتی و پیکەوہ ژبان بونی نابیت لەناو تاک و کوئمەلدا.

ھەر لەبەر ئەوہ بوو کاتیکی ئەتا تورک لەسەر جێگە ی مردنەکە ی، زۆر
گیلانە داوای لە بالیوزی بەریتانی کرد پوستی سەرۆکایەتی کواماری
تورکیا وەرگری، "لورین" بە توندی ئەم داواکاریە ی پەت کردوہ، ئەمەش
لە پیناوە ئەوہدا بوو پیلانەکیان ئاشکرا نەبیت.

به‌نده به ويښه وه نه و داواكار به ي نه‌تا توركم له لاي خوږ پاراستوه، كه له لايه ن پوژنامه يه كي به ريتانيه وه له سالاني شه‌سته كاندا بلاو كراوه ته وه، شتيكي پون و ناشكرايه كه ده ستوري توركي ا ريگه به سه روك كو مار ده دات، پاش خو ي كه سيك بخاته جيگه كه ي خو ي.

۱۲- كه ماليه كان ناچار بوون ريگه به هه ندي دروشمي ئيسلامي بدن، نه مه ش خو ل كړدنه چاوي موسلمانان بو، بو نه وه وه هاي بگه يه نن، كه ري زي يرو باوه پرو هه ست و سو ز و دروشمي موسلمانان ده گرن، نه مه لو يسته ي كه ماليه كان ته نها له ترسي ته قينه وه يه كي توندي جه ماوه رييه وه سه رچاوه ي گرتبو و، ترسيان هه بوو شو رشيكي گه رده لوي دژ به كو دته بوگه نه كه ي نه تا تورك و جيگره كه ي عيسمه ت ئينونو پرو دات.

هه ر له سالي "۱۹۴۶" دا ريگه ياندا به وتنه وه ي وانه ئاينييه كان له قوتا بخانه كاندا و له سالي "۱۹۴۷" يشدا ريگه ي هه ج كړدن كرايه وه، نه مه برياره ش له كاتي كدا را كه ماوه يه كي دريژ بوو هه ج كړدن له گه ي موسلمانان توركي ا قه ده غه كرا بوو، هه روه ك له سالي "۱۹۴۸" دا ريگا را به كړدنه وه ي قوتا بخانه ي پيگه ياندي پيش نو يژ و وتار خو ي و، سالي "۱۹۵۰" سه رداني كړدني گو رستان نازاد كرا.

۱۳- بيگومان گه ي موسلمانان توركي ا دوو چاري نه خو ينده واري هزي (فكر) بوو، نه مه ش پاش نه وه هات كه ماوه يه ك بيرو باوه پرو كه له پورو پو شنييري پينج سه د سالي ئيسلامييان ئي قه ده غه كرا، پاش نه وه ي كه نووسين به و پيتانه يان ئي قه ده غه كرا، كه وه ك ميرات نه وه له دواي نه وه بو يان ما بونه وه، دواتر نه وه يه ك له توركه كان له دايك بوو كه ئاين و بيرو باوه پرو ئامانج و پو شنييري خو ي نه ده ناسي (نه وه يه كي ونبوو و سه رگه ردان و وي ل و سه رلي شيواو).

وهك په‌روه‌ردگار ده‌فهرمويت: ﴿لَعَنَّاكَ اِيَّاهُمْ لَفِي سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ﴾ الحجر: ۷۲. واته: ده به گيانی تو ئه‌ی موحو ممد (ﷺ)! ئه‌وانه له گيژاوی مه‌ستی و بئ هوشی و سه‌رليشيواوی خوياندا يارييان ده‌کردو به‌يه‌کدا ده‌هاتن؟ چونکه ئاگايان ئی نه‌بوو به‌يانی چييان ئی ديت...^{۱۰۵}

به‌لام سروشتي پاکی تورکه‌کان، ده‌ست به‌رداری هه‌موو ئه‌و هيزره بوگه‌ن و نامويانه ده‌بيت، بئ گومان پوژ له دواي پوژ ئه‌م بنه‌ما پوچه‌لانه‌ی که‌مالیه‌کان پيسواتر ده‌بن، موژده‌کانيش ئاماژه ده‌دن بو سه‌رکه‌وتنيکی نزيك، ئايا سبه‌يني نزيك نيه‌؟

وهك په‌روه‌ردگار ده‌فهرمويت: ﴿فَسَيَنْفِضُونَ اِلَيْكَ رُءُوسَهُمْ وَيَقُولُوكَ مَتَى هُوَ قُلْ عَسَىٰ اَنْ يَكُوْنَتْ قَرِيْبًا﴾ الإسراء: ۵۱. واته: ...ئه‌وسا له پووی ئينكارييه‌وه ده‌ست ده‌که‌نه سه‌ره‌له‌قی و ده‌لین: باشه ئه‌و زيندوو بوونه‌وه‌یه، که‌ی ده‌بيت؟ پييان بلئ: له‌وانه‌یه هاتنی نزيك بيت و هه‌ر پيش ديت.^{۱۰۶}

به يارمه‌تی خواي په‌روه‌ردگار پارتی ناشتی هيچ کات نامريت، هه‌رچه‌نده تيرور و داپلوسين و دامرکاندنه‌وه له دژيان به‌رده‌وام بيت، وهك خواي گه‌وره ده‌فهرمويت: ﴿وَمَا النَّصْرُ اِلَّا مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ الْعَزِيْزِ الْحَكِيْمِ﴾ آل عمران: ۱۲۶. واته: ... خو سه‌رکه‌وتن ته‌نها به ده‌ستی خواي بالا ده‌ست و کار جوانه.^{۱۰۷}

^{۱۰۵} - ته‌فسیری پامان.

^{۱۰۶} - ته‌فسیری پامان.

^{۱۰۷} - ته‌فسیری پامان.

لیڙه دا دهمه ویت به حکومت ته سهربازی هکهی تورکیا بلیم: به ناگابن...؟
 ئیوه هرگیز ناتوانن مردوو هکان زیندو بکهنه وه، بی گومان ئه زمونی که مالی
 له پیگه دایه به رهو په رته وازه بوون وله ناو چون، ئه مهش پاش ئه وه دیت
 گهل زوری به دهستانه وه چه شت، له پماندنې خهلافه تی ئیسلامی و
 سهختی ژیان و بی بهش بوونی له تام و چیژی خوشیه کانی ژیان،
 سهرده میکی زور گهلتن بیبهش کرد له ئارامش و دلنیایی که پیشتر له ژیر
 سایه ی ئه م ئاینه دا به دهستی هینا بوو.

۱۴- له پووی پیشکه وتنه وه له سهره تا دا تورکیا له گهل یاباندا ههنگاوی
 دهن، ئه ی ئیستا کوا ئه و پیشکه وتنه ی تورکیا؟ بی گومان له ئیستا دا
 یابان به پیشکه وتووترین ولاتی پیشه سازی داده نریت له جیهاندا، ئه مه له
 کاتیکدایه تورکیا مایه پوچی و له ناو چوون به روکی گرتوه، سی سال
 پیش ئیستا خه ریک بوو بانکی نیوده ولته تی مایه پوچی تورکیا
 رابگه یه نیت، ئه گهر سعودیه به هانایه وه نه چوبایه، بی گومان تورکیا له ناو
 ده چوو.

۱۵- جوله که کوئتروئی هه موو ده زگا جیا وازه کانیان کرد بوو، بی گومان
 که مال ئه تا تورکیش له م باره وه پیگه ی گرنگی به جوله که دابوو، له وانهش
 (خالدة ادیب) وه زیری پویشنبری تورکیا، ناوبراو ئافره تیکی جوله که
 بوو، هه مان کات له بهر زور نریکی له کاری پوژنامه گهرییه وه نازناوی (جان
 دارک) ی تورکه کانیان پی به خشی بوو.

باوکی (خالدة ادیب) که ناوی ئه دیب ئه فهندییه، یه کیک بوو له و که سه
 ره گز په رسته تانه ی که بانگه شه ی بو بزو وتنه وه ی (تورانی) ی ده کرد، (خالدة
 ادیب) خاوه ن جوانییه کی له ئه ندازه به در بوو، هه مان کات له گهل ئه تا
 تورکدا خه ریکی کاری به دره وشتی و لادان بوو.

ناوبراو چەند پوڤمانیکی بەناو بانگی نووسیوه، وهك (طوران الجدية) و (اضربوا الغانية)^{١٠٨}، له كوڤتايدا لهگهڵ ئەتا تورك ناكوكیيان له نیواندا دروست دەبیئت و بەرهو دەرەوهی ولآت هەلدیئت، ئیدی پاش مردنی ئەتا تورك دەگەرپیتەوه تورکیا، بەو شیۆهیه بەردهوامی دا بە هیلی کار کردنی جولهکه له تورکیادا.

جولهکه پوانگهی راگهیانندنیشیان تەنها بوڤخویان تەرخان کردبوو، موسلمانان و تورکهکانیش تیایدا بیبەش کرابوون.
بو نمونه:

پوڤژنامهی (حریت) ی جولهکه، پوڤژانه تیراژی یهك ملیونی لی چاپ و بلاو دهکاتهوه، ئەم پوڤژنامهیه له لایەن دەزگایهکیشهوه دەردهچیت، که گوڤاری وهك (مجلة الحياة) و (مجلة التاريخ) ییش بلاو دهکاتهوه، خاوهنی ئەم دەزگایه خیزانیکی جولهکهی دوڤنمیه و هەمان کات چەندین نوسەری چەپی تورکی له خوڤ دهگریئت.

پاش پوڤژنامهی (حریت)، پوڤژنامهیهکی دیکه هیه به ناوی (ملیت الترکی)، ئەم پوڤژنامهیهش له لایەن خیزانیکی جولهکهوه سەرپەرشتی دهگریئت به ناوی (ایبکجی)، نوسەری به ناوبانگی جولهکه (سامی کوهین) لهو پوڤژنامهیهدا کار دهکات، هەرۆها پوڤژنامهی (جمهوریت) که له لایەن یونس نادى دامەزراوه، ئەم پوڤژنامهیهش چەپ پرۆه و هەمان مافی خاوهنداریهتی دهگەرپیتەوه بو جولهکهیهکی دوڤنم به ناوی (نوری تون).

له پرۆی ههیمه نهی جولهکه به سەر راڤیو و تەلهفزیۆنهکانهوه له تورکیا، جولهکهی بهناو بانگ (حم ایبکجی) ماوهیهکی زوڕ بهرپۆه بهر بووه، لهو

^{١٠٨} - بڕوانه: (اليهود الدونمة، ص ٤٤).

پۆستەدا مایەو ھەتا نەجمەدین ئەر بەکان بە ٲرپاریك دورى خستەو،
 سەرۆك كۆمار ٲەتى كردهو ڪە واژۆ لەسەر دورخستنهو ى ناوبراو
 بكات، بەلام وەزارەت ٲییداگرى لەسەر دورخستنهو ڪە دەكر، دواتر و بە
 ناچارى لە سالى "١٩٧٥" سەرۆك كۆمار واژۆى دورخستنهو ى كرد.

دووبارە بە حكومەتى سەربازى توركيا دەلیم: چاكتر وایە گەلى توركيا
 ٲەيوەست بكەنەو بە ئیسلامەكەیانەو، جارێكى تر بنەماكانى ئەم ئاینە
 لە بنیات نانەو دا بەكار بهێنن، لە برى ئەو ى بتهكانى ئەتا تورك لە
 گۆڤە ٲانەكاندا دا بەش بكەن.

لە كۆتایى دا ٲییم خوێشە ئامارە بە ٲاستییەك بكەم: ٲیش لەناو چوونى
 ئەتا تورك و مردنى، وەسیەتى كردبوو كە نوێژى مردوى لەسەر نەكەن، لەم
 بارەو ەكەسە نزیکەكانى خوێ ناكوكیيان تى كەوت، ھەندیكیان بوچونیان
 وەھا بوو كە دەستور ٲیگە نادات نوێژى لەسەر بكریت؟ ھەندیكى تریان بە
 ٲیویستیان دەزانى لەم بابەتەدا دەستور تى ٲەڤیئدریت و نوێژى مردوى
 لەسەر بكریت؟ لە كۆتاییدا یەك لە بەندۆلەكانى ...كەمال ئەتاتوركیان ٲیش
 خست و نوێژى لەسەر كردو، بەرپرسیاریەتى ئەو تاوانە قیژەونەى لە
 ئەستۆ گرت...!!

لە كۆنەو ە مۆتەننەبى وتوویەتى:

وكم ذا بمصر من المضحكات وإن كان في شأنه كالبكاء

منیش دەلیم: چەندین بابەت لە توركيا جیگای ٲیكەنین و ئازارو

لەناوبەرى میللەتن.

سهرنج بدهن و ورد بینه وه!!؟ په روهردگار چه ند جوانی فه رمووه: ﴿

وَمَكْرُوا مَكْرًا وَمَكْرًا مَكْرًا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٥٠﴾ فَأَنْظُرْ كَيْفَ كَانَ

عَقِبَةُ مَكْرِهِمْ أَنَّا دَمَّرْنَاهُمْ وَقَوْمَهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٥١﴾ فَتِلْكَ بُيُوتُهُمْ خَاوِيَةً بِمَا ظَلَمُوا

إِنِّي فِي ذَلِكَ لَآيَةٌ لِّقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٥٢﴾ وَأَنْجَيْنَا الَّذِينَ ءَامَنُوا وَكَانُوا

يَتَّقُونَ ﴿النمل: ٥٠-٥٣. واته: نه و تاوانبارانه فرت و فيليان نه جامدا،

نيمه ش پلانيكمان سازاند بو له ناو بردنيان، كه نه وان ناگايان لي نه بوو، سا

بنواړه و بير بكه روه! بزانه سهر نه نجامي پيلان و كه تن و فيله كه يان چوڼ

بوو؟ بي گومان نيمه به وانيشه وه هوزه كه يانمان پيكړا له ناو بردن، به هوې

زه مينله رزه وه؟! نه وه ش خانووه كانيان ده يان بيني كاوول و چولن له بهر

ستم و ناهه قبيان، به راستي له وه دا به لگه هيه له سهر ده سله لتي خوا، بو

كه ليك بزاني و پهنه و هر بگريت، نه وانه ش كه پروايان هينا بوو و پاريزكار

بوون، پزگارمان كردن. ١٠٩

١١٠ كوتايي

وَأَخِرْ دَعْوَانَا إِنَّ الْحَمْدَ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا وَبِحَمْدِكَ،

أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ، وَصَلَّى اللَّهُ وَسَلَّمْ وَبَارَكَ عَلَى

١٠٩ - ته فسيري پامان.

١١٠ - به پشتيواني خوي گوره له شوي شه مه "٢٠١٣/٦/١" ده ستم كرد به وهرگيړاني
نه م كتيبه و، سوپاس بو په روهردگار له پوځي هيني "٢٠١٣/٦/٧" دا كوتايي به
وهرگيړانه كم هات.

سیدنا محمد وعلى آله وصحبه وسلم. سبحان ربك رب العزة عما يصفون،
وسلام على المرسلين، والحمد لله رب العالمين..

ناونیشانی وەرگێڕ

کاروان پەشید محی الدین

karwanrasheed@yahoo.com

ژمارەى موبایل: ٠٧٥٠١١١٦٣١٨

سەرچاوهكان

- ١- حوار في أنقره (كشك).
- ٢- تاريخ الدولة العثمانية (علي حسون).
- ٣- الرجل الصنم (ضابط تركي سابق).
- ٤- تاريخ الدولة العلية (محمد فريد بك، تعليق إحسان حقي).
- ٥- مصطفى كمال الذئب الأغبر (آرمسترنج، ترجمة حلمي مراد).
- ٦- الصراع بين الفكرة الإسلامية والفكرة الغربية (أبو الحسن الندوي).
- ٧- أعمدة الحكمة السبعة (لورنس).
- ٨- الرجل الأوحـد -ثلاثة أجزاء- (شوكت ثريا آيدمير).
- ٩- جانقايا قصر مصطفى كمال في أنقرة (فالح رفقي).

لا پەرہیەك له میژووی

جولهكه (١١١)

پیشہ کی

ہر وہ چوں گشت پیغہمبہران (سہلامی خویان لی بیت) دوزمن و ناحہ زیان ہہبہ، ناوہاش پیغہمبہری خوشہویستمان ﷺ ہر لہیہکہم روژی ہاتنیہوہ دوزمن و ناحہزی بو پیدابوہ و بہہموو جوریک دوزمنایہتیاں کردہ، ساہلکو بہخہیالی خویان نووری خوا بہفو بکوژیننہوہ ... ہر وہک خوی گہورہ دہفرمویت: ﴿وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا مِّنَ الْمُجْرِمِينَ وَكَفَىٰ بِرَبِّكَ هَادِيًا وَنَصِيرًا﴾ (الفرقان: ۳۱).

یہکی لہدوزمنہ سہرسہختہکانی ئیسلام جولہکھیہ، کہ ہر لہکوئہوہ چی یان پیکرابی کردویانہ، جا ئہگہر پھیمانی خوا نہبویہ بہپاراستنی ئہم ئاینہ تا روژی قیامت، ئہوا ہر زو ئہم ئاینہ نہمابوو .
ئہم باسہش لاپہرہیہکہ لہمیژووی رہشی جولہکہ دژبہہق و راستی، بہوہیویہی فہرہنگی بانگخوزان مایہی بہرچاو پونی و هوشیاری بیت .

(۱)

لہسہردہمی پیغہمبہری خواوا: جوولہکہکان ئالای دژایہتی ئیسلامیان ہلکردو ریگا نہما نہیگرنہ بہر لہدوزمنایہتیہکہیاندا، لہلایہکہوہ چہن کہسیکیان بہسہر زارہکی و پووکہش موسولمان بوون لہبہرہی دوپوہکاندا کاریان دہکرد و پیلانیان دادہنا ... لہلایہکی دیکہوہ ہانی کافرہکانیان دہدا و پشتگیریان لی دہکردن، لہکاتیکدا کہ ﴿الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ أَبْنَاءَهُمْ وَإِنَّ فَرِيقًا مِّنْهُمْ لَيَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ﴾ (البقرة: ۱۴۶).

ههروهك چۆن منالهكهى خۆيانيان دهناسى و دهيانزانى كهمنالى
خۆيانه ئاوههاش دهيانزانى كه (محمد) ﷺ پيغه مبهرى خوايه، بههوى ئه
بهلگه و نيشانانهى كهلهته ورتدا هاتبوون، بۆيه قورئان پييان دهفهرمويت:

﴿يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَأَنْتُمْ تَشْهَدُونَ﴾ (٧٠) يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ

تَلْسُوكَ الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْفُرُونَ بِالْحَقِّ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٧١﴾ آل عمران: ٧٠

واته: (ئهى ئههلى كتاب (مه بهست گاورو جوله كهيه) بۆ كوفر دهكه
به ئايه تهكانى خوا، لهكاتيكدان و نيشانى پيغه مبهرى ﷺ (محمد) له
پهراوانه دا هاتوو كه خوتان به پاستى دهزانن).

قورئانى پيروز زوريك له فروفيل و پيلانهكانى جولهكهى ئاشكرا دهكرد
و مسوولمانانى لى ئاگادار دهكرده وه ههروهك ئه پيلانهيان كه قورئان
دهفهرمويت: ﴿وَقَالَتْ طَائِفَةٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ ءَامِنُوا بِالَّذِي أُنْزِلَ عَلَى الَّذِينَ ءَامَنُوا

وَجْهَ النَّهَارِ وَآكُفُّوا ءَاخِرَهُ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ﴾ (٧٢) وَلَا تَزِمُوا إِلَّا لِمَنِ تَبِعَ دِينَكَ قُلْ إِنَّ

الْهُدَىٰ هُدَىٰ اللَّهِ أَن يُؤْتَىٰ أَحَدٌ مِّثْلَ مَا أُوتِيتُمْ أَوْ يُحَاجُّوكُمْ عِنْدَ رَبِّكُمْ قُلْ إِنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ

اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَاءُ وَاللَّهُ وَسِيعٌ عَلِيمٌ﴾ (٧٣) يَخْنُصُ بِرَحْمَتِهِ مَن يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ

الْعَظِيمِ ﴿٧٤﴾ آل عمران: ٧٢ - ٧٤

واته: (دهستهيهك له خاوهن نامه بهيه كترىيان ووت: سه رهله بهيانيان
(به فيل) بهروا بيئن بهو قورئانهى كه نيرواوه ته خواره وه بۆ ئه وانهى
كه موسوولمان بوون، وه ده مه و ئيوارى لى په شيمان ببه وه، بهلكو
ئه وانيش په شيمان بكه نه وه، وه نه قسهيه بانهينى ناو خومان بيت و گهس
ليتانى نه بيسيتيت مه گهر هاودينه كانمان).

به‌ئى مه‌به‌ستى جوله‌كه ئه‌وه‌بوو تازه موسولمانه‌كان تىك بدهن و چه‌اشه‌يان بكه‌ن، كاتى به‌يانيان جوله‌كه‌كان موسولمان ده‌بوون، موسولمانان به‌گشتى و تازه‌كانيش زور دلخوش ده‌بوون و ده‌يان ووت: دياره ئاينه‌كه‌مان زور پاست و ته‌واوه بۆيه ئه‌وه‌تا جوله‌كه‌كانيش موسولمان ده‌بن، وه‌كاتى ئىواران په‌شيمان ده‌بوونه‌وه گومان ده‌كه‌وته دلى تازه‌كانه‌وه و وده‌يان ووت: دياره ئاينه‌كه‌مان كه‌م و كو‌پى و نات‌ه‌واويه‌كى هه‌يه، بۆيه جوله‌كه‌كان په‌شيمان ده‌بنه‌وه ...

ئەى (محمد) پىيان بلى به‌پاستى پىنموني هه‌ر پىنموني خوايه وه‌ئو فروفىله‌ى كه‌ ده‌ى كه‌ن له‌به‌ر ئه‌وه‌يه كه‌پىتان گرانه هاوشىوه‌ى ئه‌وه‌ى دراوه به‌ئىوه له‌نامه و پىغه‌مبه‌رىتى بدريت به‌كه‌سانى دىكه، يان موسولمانان كيشه‌وده‌مه‌قالىتان له‌گه‌ل بكه‌ن و بو‌رتان بدهن به‌هوى ئه‌و نامه‌يه‌ى كه‌لاى خواوه بو‌يان هاتوه .

پىيان بلى: به‌پاستى فرستاده‌يى به‌هره‌يه و خوا په‌حمه‌تى بى‌پايانه و دانايه، ده‌يدا به‌هه‌ركه‌سىك بيه‌وى، وه‌خوا خاوه‌نى فه‌زلى گه‌وره و بى‌ئهنه‌دازه‌يه .

بوژىك له‌سه‌ره‌تاي سالى چوارده‌هه‌مى كوچيدا، پىغه‌مبه‌رى خوا ﷺ له‌گه‌ل ده‌كه‌س له‌هاوه‌لانى ده‌چن بو‌گه‌ره‌كى (بنى النضير) بو‌كارىك، به‌پرواله‌ت جوله‌كه‌كان پيشوازيه‌كى گه‌رم و گو‌ريان لى‌ده‌كه‌ن و پىغه‌مبه‌رى خوا ﷺ داواى چيان لى‌ده‌كات، ئه‌وان به‌لىنى پى‌ده‌ده‌ن و پازى ده‌بن به‌لام له‌ژىريشه‌وه راويژى كوشتنى ده‌كه‌ن و ده‌لىن: هه‌رگىز هه‌لى وامان بو‌هه‌لناكه‌وي‌ت، يه‌كىكيان ده‌نيرن له‌سه‌ربانه‌وه به‌ردىكى گه‌وره بدات به‌سه‌ريدا، له‌وكاته‌دا خواى په‌روه‌ردگار به‌سروش پىغه‌مبه‌ره‌كه‌ى ئاگادار ده‌كاتوه و له‌ئهنجامى ئه‌مه‌دا پىغه‌مبه‌رى خوا له‌ناوچه‌كه‌ ده‌ريان ده‌كات .

فیلو پلانی جولەکه لەسەردەمی پیغەمبەردا ﷺ ئەوەندە زۆرە چەندەها
پەراوی دەویست، کە زۆریەکی لە پەراوەکانی ژياننامەکی پیغەمبەردا ﷺ
باسکراون .

(٢)

لەسەردەمی عومەری گۆری خەتتاب دا :

لەم سەردەمەشدا وەك پێشتر جوولەكە بەردەوام بوون لە ئاژاوە چیتى و
خراپە نەنەو، بۆنمونه (ابولؤلؤه) ی مەجووسی کە غولامى (مغیره) كۆپى
شعبه) بوو، لەمەدینەدا خەریكى ئاسنگەرى و دارتاشى بوو، پۆژىك
هاتەلای عومەر رەزای خۆای لىبیت و شکاتى کرد لە (مغیره) لەسەر
مەسەلەى پارەودەسکەوت ... عومەرىش پىی فەرموو: _ دەستت ڕنگینه
و دەستکەوتت باشە، لەخوا بترسە و چابە لەگەڵ (مغیره) دا ....

(ابولؤلؤه) بەتۆپەیی یەو پۆیششت و ووتى: (دادگەرێكەى هەموو
كەسیكى گرتۆتەوێ من نەبیت) .

پۆژىك (عومەر) ﷺ بە (ابولؤلؤه) گەیششت و لىی پرسى: تۆ نەت ووت
ئەگەر بمرەوى ئاشىك دروست ئەكەم بەرەشەبا ئیش بکات ... ئەویش بە
توورەیی یەو وەلامى دایەو و ووتى: ئاشىكت بۆ دروست ئەكەم خەلكى
هەموو باسى بکەن .

عومەر بەوانەى فەرموو کە لەگەڵى دابوون: ئەو عەبدە هەرەشەم ئى ئەکات،
سەرەنجام (ابولؤلؤه) و (هرمران) - کە بەدیلى هیئەرابوو بۆ مەدینە پاش
شکانى فارسەکان - وە (جفینە) کە گاوربوو، لەگەڵ (کعب الاحبار) کە
جوولەكەبوو بەسەرزارى موسلمان بوو، هەستان بەدانانى پیلانىك بۆ
كوشتنى (عومەر) ... وە ئەو بوو پاش ماوێەك لە نوێژى بەیانىدا
شەهیدیان کرد^(١). لەم کارەساتەشەو بە ئاشکرا دەستى تاوانى جوولەكە

ئاشكرا دەبىت كەھەردەم يان خۇيان يا خود بەبەشدارى لەگەل كەسانى
دىكەدا ھەولە زيان گەياندىيان داوہ بەئىسلام و موسولمانان .

(۲)

لەسەردەمى عوسمانى كۆرى عەففاندا : لەسەردەمى عوسماندا ﷺ شارى
كوفە ئازاۋەى تيا بەرپابوو بەھۆى (مالكى حارسى نخعى) يەوہ كە بە
(ئەشتەر) بەناوبانگ بوو . والى كوفە (سعيدى كۆرى عاص) و (معاويە) والى
شام بەرپك و پىكى چارەسەرى ئەو كىشەيەيان كرد .

لەشارى (بصرە) ش يەكك لە (بنى عبدالقيس) لەگەل كۆمەلىكدا كەوتنە
خراپەكارى، موسلمانان لاي (عوسمان) شكاتيان لى كرد و ئەويش
فەرمانىدا بەوالى (بصرە) كەدەست بەسەريان بكات و نەيەلى پەيوەندى
بكەن بەخەلكەوہ و خەلكى تىك بدەن . كاتى جوولەكەكانى يەمەن ئەم
دەنگ و باسەيان بىست، يەككىيان لەخۇيان نارد كە ناوى (عبدالله كۆرى
سبأ) بوو وە بە (ابن السوداء) بەناوبانگ بوو لە يەمەنەوہ بۆ لاي كابراى
(بنى قيس) لە (بصرە) وەبەيكەوہ كەوتنە بلاوكردنەوہى دووويرپا :

يەگەم : مژدەدان بەخەلكى كە محمد ﷺ دەگەرپتەوہ سەرزەوى،
وہدەيوت : سەيرە ئىوہ پىتان وايە عيسى سەلامى خواى لىبىت
دەگەرپتەوہ و محمد ﷺ ناگەرپتەوہ ... بەمەش بىروباوہرى خەلكيان
دەشيواند، ئەمەش زۆر بۇيان نەچوۋە سەر بۆيە كاريان لەسەر بىروپاي
دوۋەم كرد كەدەيان ووت : ھەموو پىغەمبەرىك (وصى) ھەيە وە (على) يش
(وصى) محمد ﷺ ، بۆيە دەبىت كاروبار بدرپتە دەست (على) وەكەوتنە
زەمى كاربەدەست و والى يەكانى (عوسمان) لەژىر پەردەى فەرماندان
بەچاكە و جەلەوگىرى لەخراپە ... پاشان (عبدالله ي كۆرى سبأ) چوو بۆ

(كوفه) و پهيوه ندى به ست له گهل (مالكى كورې حارسى نخعى) و پاشان چوو بۆ (مصر) و له ویش كهوته بلاو كړدنه وهى پروپاگنده خراپه كانى .

له سالى سى و پینجى كۆچيدا توانا و دهسه لاتى باشيان په يداكرد و ههرسى كۆمه لهى (مصر) و (كوفه) و (بصره) په يمانيان به ست كه بچنه سهر (مهدينه) كاتى گه يشتنه دهروروبهرى مهدينه، داواى لابردي (عوسمان) يان كړد، (عوسمان) يش ﷺ خه لكه كهى كۆكړدوه و ئه و پروپاگنده نهى كرابوون به دروى خستنه وه و يارانيش كه له وى ئاماده بوون گه واهى يان بوډا . ئينجا رايگه ياند كه يارانى پيغه مبر ﷺ ههرچى بلين له فهرمانيان دهرناچيت و خه لكه كه ش به مه پازى بوون و هر كۆمه له گه رايه وه شوينى خوى .

ئاژاوه چيان نامه يه كيان به ناوى (عوسمان) وه نووسى و خستiane ناو ئه و نامه نهى كه به پوښته دا دهنيران بۆ (مصر)، كه تياى دا نووسرابوو بۆ والى (مصر) كه سهرؤكى وه فده كان بكوژى له كاتى گه رانه وه ياندا .....

له پريگادا ئه و كۆمه لهى به ره و (مصر) ده گه رانه وه، پوښته چى يه كه يان گرت و نامه كانيان پشكنى و ئه و نامه يه يان به رچاو كه وت، به مه ش كۆمه له كهى (مصر) گه رانه وه به ره و (مدينه)، سهر له وه دابوو ههروهك پيلانيكى له وه و پيش هه بوو بيت بۆ ئه م كاره، دوو كۆمه له كهى (كوفه) و (بصره) ش له هه مان كاتدا گه رانه وه .....

پيشه وا (على) به مهى زانى و له ئه هلى (كوفه) و (به صره) ى پرسى :
چون به حالى ئه هلى (مصر) تان زانى له كاتيكدا له يه ك دور كه وتبوونه وه ؟
دياره ئه مه هه ر له (مهدينه) ريكتان خستبوو !؟

ووتيان: چوڼى ليك ده ده يته وه كه يفى خوته، ئيمه ده مانه ویت
پيشه وا (عوسمان) لاجى و له كار بخريت ...

هەندى له یارانى پیغه مبهەر ﷺ رایان وابوو كه شهپر له گهل ئاژاوه چى
یه كاندا بكریت به لام (عوسمان) ﷺ هه زى نه كرد خوین برژیت، تا
له ئه نجامدا هیرشیان برده سه رمالى پیشه وا (عوسمان) و شه هیدیان كرد و
ئاژاوه و پشیوی زۆر كه وته وه، ناچار پیشه وا (على) بووه خه لیفه و له سه ر
داواى زۆربه ی موسولمانان .

(٤)

ئه سه رده ی (على كورى ابى طالبدا) :

(عبدالله ی كورى سبأ) له ژیر په رده ی خوا شناسى دا خوى له پیشه وا
(على) و موسلمانان نزیک ده كرده وه، تاواى ای هات له پرزى پیشه وه دا لای
قادر مه ی مینه به ره كه ی پیشه وا (على) یه وه داده نیشیت و به رده و امیش
پروپاگهنده ی ژه هراوى بلژده كرده وه، وه ئه وه ی كه پیشه وا (على)
ده بوايه پیغه مبهەر بوايه، یان لای هەندى كه سى ساده و ساویلکه باسى
خوايه تى (على) ده كرد (په نا به خوا .....) به مه يش ده یویست چۆن كاتى
خوى ئایینى (مه سیحى) یان شیواند و هه زه تى (عیسى) یان به خوا دانا،
ئاوه هاش ئیسلامه تى بشیوینن ... كاتى پیشه وا (على) ئه مانه ی بیسته وه و
زانى سه رچاوه كه ی ئه و پیاوه خوا په یه - واته (عبدالله ی كورى سبأ) -
ویستی بیکوژى، به لام (عبدالله ی كورى عباس) نه یه یشت و ووتى :
نه كوژریت باشت ره .

پاش ئه وه ی به پیلانى جووله كه پیشه وا (على) یش شه هید كرا، ئینجا
كه وتنه ئه وه ی كه (على) نه كوژراوه وه كو (عیسى) به رزكراوه ته وه و
ده گه ریته وه سه رزه وى و ده یان ووت: (على) له ئاسماندا له گهل هه وردا دیت
و ده چى و هه وره گر مه ش دهنگى ئه وه !!! ؟ هه تا واى ای هات یه كى له

(سەبەئى يەكان) ئەگەر گۆۋى لەھەورە گرەمە بېوايە دەيووت: (عليك السلام يا أمير المؤمنين) !!

بەپراستى جىئى سەر سوپمانە پېئىش بېنى يەكەى پېغەمبەرى خوا ﷺ
ھاتە دى كە بە پېئىشەوا (على) فەرموو بوو: ئەى (على) تۆ وەك حەزەرتى
(عيسى) ت بەسەر دىت، كەھەندىك ئەوئەندە بەرزيان كەردەوہ بەخوایان
دەزانى، وەھەندىكېش ئەوئەندە نزمیان كەردەوہ كەبە (منالى زینایان)
لەقەلەم دەدا (پەنا بەخوا) .....

پېئىشەوا (على) ش ھەندى ئاوەھا زیادە پەريان تیاكرد وە لەلایەكى
دیکەشەوہ (خوارج) ە كان بەسووكى سەيرى پېئىشەوا (على) ﷺ (۲) يان
دەكرد .

(۵)

دروست کردنى كۆمەلەى نەینى:

لەسالى ۲۷۶ ى كۆچىدا جوولەكەيەك لە (كوفە) بەسەر زارەكى
موسلمان بوو بەئاوى (مېمون كۆپى قداح) وە كەكەوتە بلاوكردنەوہى
يېروباوہرى خراپ و لىك دانەوہى ئايەت و فەرموودە بەوشىوہىەى كە
قسەكانى خۆى پىئى بىسەلمىنىت .

لەئەنجامى ھەول و كۆششى (مېمون) و (حمدان قەرەط) كەپياوخراپىكى
تربوو، چەندەھا كۆمەلى نەینى وەك (قراطة) و (مزدگىة) پەيدا بوون كە
ھەردەم خەرىكى ئاژاوەچىتى و ئازاردانى موسولمانان بوون . بۆ نمونە:

لەسالى ۲۸۱ ى كۆچىدا (قەرەط) ى يەكان دەستيان گەياندە يەمەن و
خراپە و ئاژاوەيەكى زۆريان تيا دروست كرد ... وەلەسالى ۲۸۹ ى
كۆچىدا خراپە و ئاژاوە گەيشتە شام و عىراق و لەسالى ۲۹۰ دا گەمارۆى
شارى (دىمشق) يان داو خەلكىكى زۆريان كوشت .

لهسالی ۲۹۴ دا پرییان گرت له حاجی یه کانی مالی خوا و لهسالی ۳۱۱ ی
کوچیشدا هیرشیان برده سهر شاری مهککه و کهوتنه کوشتن و تالان
کردن.

ئهمه بیجگه له وهی چهندهها جار ئهو کومه له نهینی یه ئاژاوه گیرانه
دهستیان له گهل (صلیبی) یه کاندا تیکه لاو کردووه و چهندهها جار ههولی
کوشتنی (صلاح الدین) یان داوه به تایبیهت لهسالی ۵۷۱ ی کوچی دا

(۶)

خوگه یاندنه خوکم

یهگهم: (سعد الدوله کوپی صفی) ی جووله که توانی بگاته
پله و پایه یه کی بهرز له سهردهمی مهغولی یه کاندا لهسالی ۶۵۶ ی کوچی دا،
که ئه ویش سهرپهرشتکاریتی دیوانی عیراقی بوو، ئهو تاوانباره خوئی و یار
و یاوه ره جووله که کانی کهوتنه خراپه کاری و دهست دریرژی بو شهر
موسلمانان و چهندهها زانا و پیاو ماقولیان کوشت، ههتا گه یشته ئه وهی
خه لکی له دژیان راپه ری و توله ی بهرودوایان له وه دهسته و تاقمه کردووه

دووهم: له زهمانی (فاطمیه کان) دا (ابونصر صدقه کوپی یوسف
الفلاحی) توانی ببیته وه زیری خه لیفه ی فاطمی لهسالی (۱۰۴۴ تا ۱۰۴۷)
ی زاینی، وه ههروهک هه موو کاتیکی تریان کهوتنه چه وساندنه وهی
موسلمانان، خه لکی زور نارچه هت و بیزار بوون و به گشت شیوهیهک
نارهازایی خو یانیان دهرده بری، ته نانهت یه کی له شاعیره کانی ئهو زهمانه
ده لی:

یهود هذا الزمان قد بلغوا   غاية أمالهم وقد ملکوا
العز فيهم والمال عندهم   ومنهم المستشار والملك

سټېم: له ننه د لوسدا (ابن نغزاله) ی جووله که توانی ببی به و زیری
پادشای به به رینه کا که ناوی _ بادیس) بو، کوپی پاشا زور پقی له
جووله که به بو، و چه ند جار داوای له باوکی ده کرد که له سه رکار لای بدات،
بویه نه ویش کوپی پادشای دهرمان خوارد کرد و کوشتی . سه رهنجام
موسولمانانی شاری (غرناطه) به پرویدا ته قینه وه و کوشتیان .

چوارم: له دوا دواي سده ی نوزده همد (بنیامین دزرائیلی) جووله که
توانی بیته سه رک وه زیرانی (بریطانیا) و چی بو کرا بو جووله که
کردی^(۳).

هول و کوششی دیکه ی جووله که بو گه یشتنه حوکم و ده سلات زوره
به لام له نامیلکه یه کی وا کورتدا هه رته وه نده بو نمونه باس ده کړیت،
ناشکراشه که مشتی که نمونه ی خه رواریکه .

(۷)

ماسوڼیه ت:

ماسوڼیه ت کومه لیکی سه ربه جووله که ن له پیناوی ئامانجه کانی
جووله که دا هول نه دن، سه ره تای دروست بوونیان به ته واوی نه زانراوه و
له سالی ۱۷۱۷ ی زاینیدا بنکه یه کیان له (بریطانیا) کرده وه و ناوی
خویان نا (البنائین الاحرار) که دژایه تی هه موو ئاینه کانیان ده کرد (بیجگه
له ئاینی جووله که) وه هولی بلاو کردنه وه ی فساد و خراپه یان ده دا، پاشان
چه نده ها بنکه یان له (پاریس و ئلمانیا و سویسرا هولندا و پوسیا و
سوید و هند) دا کرده وه ... له سالی ۱۹۰۷ ی زاینیدا، ژماره ی بنکه کانیان
له (ئهریکا) دا گه یشته (۵۰) بنکه، که نزیکه ی (یه ک ملیون ئهریکی)
ئندام بوون تیایاندا، ماسوڼیه کان نه وکه سانه یان هله دېژارد بو
ئندامیتنی که پله و پایه یه کی به رزی کومه لایه تیان هه بوايه و بی باوه رپونايه

. پاش ئەوھى يەكك دەبۇە ئەندام سۆيىندى دەخوارد كەنھىيەكانيان
نەدركىنى و بۇ ھەتا ھەتا بىپارىزى ...

وئەگەر يەكك نەھىيەكانيانى بىركاندايە، دەيانكرده پەند و عىبرەت بۇ
خەلكانىتر و دەيان كوشت .

بۇ نموونە “ لە (بريطانيا) دا زۆر لەپۆلىسەكانى ئەو ولاتە ئەندامن لەو
كۆمەلەيەدا و ھەرچى لەپرى مەرامەكانى ماسۆنىيەتدا بوەستى دەيكوژن،
ھەروەك خوین پىژىكيان بەناوى (جاك) پىنج ئافرەتى تىرۆر كرد و لەسەر
لاشەكانيان نامەيەكى بەجى دەھىشت كەتيايدا نوسرابوو (ماسۆنىيەت تۆلە
دەستىنىت لەھەموو ئەوانەى كەبە خەيالىاندا بىت زيانى پى بگەيەنن). زۆر
لەسەركردهكانى ولاتان سەربەماسۆنىيەت بوون، وەك (جيسكار ديستان و
مىتران و پانزە سەرۆكى ئەمەرىكى). تەنانەت دۆلارى ئەمەرىكى لەسەر
ديوىكى (الختم الاعظم) ى ماسۆنىيەتى پىئوھىيە كە (قوچەككە و چاويكى
لەسەرە) ^(٤) !!

(٨)

ھەولى جوولەكە بۇ دەست گرتن بەسەر جىھاندا:

جوولەكە خويان بەگەلى ھەلبىژىراوى خوا دەزانن و گەلانىترىش وەك
خزمەتكار و ژىر دەستە سەير دەكەن، (تلمود) كەپەراوئىكى جولەكەكانە
ھەر لەكۆنە وە پىيان دەلى: (گيانى جولەكە جىاوازە لەگيانى خەلكانى
دىكە، چونكە گيانى جوولەكە بەشىكە لەخوا ھەروەك چۆن كۆر بەشىكە
لەباوكى بۆيە پىويستە جولەكە بەوپەرى توانايەو ھەولبەدات كە گەلانى
دىكە دەسەلاتيان نەبىت و خوى دەست بگىرت بەسەر جىھاندا و،
مروڤايەتى بكاتە خزمەتكارى خوى) .

لهزۆربهی ولاتاندا هەر لهکۆنهوه جوولهکه ئاژاوه و پشیوی ناوهتهوه و ههرکاتیکیش خهڵکانی ئهو ولاتانه بهتاوانکاریهکانیان زانیبن تۆلەیان لێکردونهتهوه بۆ نهوومه :

له (بریطانیا) کاتیک پادشا (هنری سیټهم) بوی دهرکوت جووله که زیږ و زیو ددزن لهدراوه کانی دهولت و دوايي له (سکه) ی ددهنه وه ... له سالی (۱۲۳۰) ی زاینی دا فهرمانی دهرکرد بو جووله که که دهیټ سیټه کی داراییه که یان بدن به دهولت .

(ئەدواردى يەكەم) يىش لەسائى ۱۲۷۳ ى زاينىدا فەرمانى دەرکرد
كەنايىت جولىكە سوخۇرى و پەھنى زەوى و زار بگەن، چونكە زۆربەى
پارە و سامانى دولەت دەجۈۋە گىرفانىانەۋە ...

وهله سالی ۱۲۸۱ زاینیدا فهرمانی له سیډاره دانی (۲۰۰) جووله که ی دا، دیسان له سالی (۱۲۹۸) دا گه ی (بریطانیا) سکالای زوریان کرد له ده ست جووله که بویه پادشا فهرمانی دهر کرد که له سی مانگدا جووله که (بریطانیا) به جیبه یلن، خه لکه که ش نه و نه ده داخ له دلبوون پیش ته و او بوونی مؤله ته که، که و تنه کوشتن و له ناو بردنی جووله که و له قه لایه کدا (۵۰۰) که سیان لی سوتاندن، به مهش بو ماوه ی سی سه ده (بریطانیا) له ده ست جووله که و خرایه کاریه کانیا ن رزگاری بوو .

جووله كەش لەتۆلەى ئەو ەدا سەر كرده كى ئىنگلىزى بەناوى (ئۆلىقەر كرۆمۆيل) ى كېرى و بەپارە شۆرشىكيان پى ھەلگىرساند و پادشايان پى لەناو برد .

لەسائى (١٦٤٩) ى زاینیدا (کرومۆیل) ھېرشى بىردە سەر ئۆزلەندە
بەفەرمانى جوولەكەكان، وەلەسائى ١٦٥٢ زاینیدا جەنگا لەگەل
ھۆلەندىەكاندا وناوى خۆى نا (لۆردى يارىزەرى ئىنگلتەرا) وەلسائى

۱۶۵۴دا چەند جەنگىكى دىكەي بەرپاكرد، ئىنجاكە كرۇمۇيل مرد،
(چارلسى دووهم) كوپرى (چارلسى يەكەم) فرسەتى هينا و بوو بەپادشاى
(برىطانيا) و پەردەي هەلمالى لەسەر تاوانەكانى حولەكە و زۆرى ئى
كوشتن.

لەفەرەنسادا:

لەسەردەمى (لويسى نۆھەم) دا بەھۆى جوولەكە وە بارى ئابورى
فەرنسا تىك چوو، بۆيە فەرمادىدا كە سىيەكى قەرزى جوولەكەكان كەلاى
فرنسىيەكان بوو پىيان نەدرىتەو، وەفەرمانى دا كە پەراو پىرۇزەكانيان
بسوتىنرى.

لەسالى ۱۳۲۱ زدا، فەرنسىيەكان هيرشيان برەد سەر جوولەكەكان و
ژمارەيەكى زۆريان ئى كوشتن، وە تا ناوەرپاستى سەدەي شانزەھەم
لەفەرنسادا سەريان هەل نەدايەو.

كابرايەكى جوولەكە كەناوى (ينكر) بوو خۆى لەپادشا نرىك كەردەو، تا
بوو وەزىرى دارايى و ئەوئەندەي بۆى كرا ئابورى فەرنساي پووئاند و
لەلايەكى دىكەشەو جوولەكە شوپشى بەرپاكرد و لەسالى ۱۷۸۹ دا
پادشايان لەسیدارەدا.

بەمەش هەقى لەپادشا و فەرنسىيەكان كەردەو !.

لەسەرەتاي سەدەي (۱۹) دا ناپليۇن وويستى سوديان لىئوەرگرى بەلام
خيانەتيان لىكرد و ئەويش كەوتە گيانيان وتى: (ئەمانە مىكرۇبى
مروفايەتىن) ...

لەرووسىادا:

لەرووسياش خەلكى لەجوولەكە بىزاربوون لەسالى ۱۸۸۱ و ۱۸۸۲ ز دا
ژمارەيەكى زۆر جوولەكەيان لەناوبرد، بۆيە جوولەكەش وەك تۆلەسەندن و

تيك دانى پرووسيا كەوتنە پلان دانان بۇ پوخاندنى قەيسەر و بانقى
جوولەكەكان لە (نيويورك) زياتر لە ۲۰ مليون دۆلارى بۇ ئەم كارە تەرخان
کرد .

بەھۆى (كارل ماركس و انجلن) كە ماسۆنى بوون، وە بەھۆى
ھاوکارەكانيانەو، شۆرشى ئۆكتۆبەر ھاتە دى و بەمليونەھا كەسيان
لەنەيارانيان كوشت و دەريەدەر كرد و زياتر لە (۳۰) ھەزار مەزگەوتيان
پوخاند^(۵) .

جوولەكە دەستييان گرت بەسەر ھۆكانى پاگەياندن و بلاوكردنەو وەدا و
پۇژنامەى (تايىس) كەگرنگترين و بلاوترين پۇژنامەيە، جوولەكە كەلەسالى
۱۷۸۸د لە برىطانيا دايان مەزئاند تا ئىستاش بەردەوامە .

لەئەمەريكا دا زياتر لە ۲۲۰ گۇقار و پۇژنامە لەژىردەستياندايە و
لەفەرەنساشدا زياتر لە ۳۶ پۇژنامە دەر دەكەن . وەلە ئاماريكدا دەرکەوت
كە زياتر لە ۸۱۹ گۇقار و پۇژنامە بەچەندەھا زمان لەجىھاندا دەر دەكەن
.كارگەكانى بەرھەم ھيئانى فيلم لەجىھاندا ھەر لەكۆنەو بەدەست
جولەكەوھن وەك كارگەى (الاخوان وارنر) كەھەر لەئەمەريكا دا خواھنى
(۵۳۰) شانۇن و ۳۵ وەكالەتى فيلميان ھەيە لەجىھاندا . ھەر وەھا كارگەى
(لويس المساممە) كە خواھنى زياتر لە ۲۲۷ مليون دۆلارە، وەكارگەى
(كولومبيا) ش بەھەمان شىوہ كەخواھنى زياتر لە ۳۹ مليون دۆلارە^(۶) .

وە دەسەلاتى تەواويان ھەيە بەسەر توپرى تەلەفزيۇنى ئەمەريكى
(C.B.S/ A.B. C/ N.B.C) كەخواھنى ئەو توپزانە بەپيۆبەرەكانى
جوولەكەن^(۷)

جوولەكە پەلى ھاويشتوتە زۆر لەكۆمەلە و پيخراوہ جىھانىيە
گەرەكانەوہ وەك (هيئة الامم المتحدة، يونسكو ..... ھتد) .

لەيەکی لەبلاوکراوە نەینیهکانی کۆمەڵەی (قبالا) ی جوولەکەدا هاتوو
کە دەئێت: (نابینن چۆن مەسەلەی ڕەش پێستەکانی ئەمەریکامان دروست
کرد، بۆ ئەوەی ڕەش پێست و سپی پێست سەرقالی یەکتەری و
نەیانپەرژێتە سەر ئیش و کار و بەرژەوێندی یەکانی ئێمە ...

هاوێی یان هەندێ لەسیاسیەکانی ئەمەریکا ووتیان: گوايه بۆیان
دەركەوتوو كە ئێمە دەستمان گرتوو بەسەر هەردوو حیزبەكە
ئەمەریكادا، لەبەرئەو وێستیان حیزبێکی دیکە دروست بکەن کە دەستی
ئێمە نەگاتێ، بزانن ئەو حیزبە تازەییەش هەر لەژێر دەسەڵاتماندا دەبێت .
برایان چاك بزانن ئەوێ دەست بخاتە کارمانەو وەكو (سناتۆر دیس)
و (سناتۆر ماکارثی) و (سناتۆر استلاند) و (سناتۆر والكر) و (سناتۆر
فۆرستال) ی ئی دەكەین كە لە پەنجەرەى مالهەكەىو لەناومان برد، ئەوێش
كە بە (ماكارثی) مان كرد پێویست ناكات باسى بكەین چونكە هەموو باش
دەزانن .

هاوێی یان ... دەست گرتنمان بەسەر هەلبژاردنەکانی ولاتە
یەكگرتووەکانی ئەمەریكادا بەناشكارەرى دەخات كەچەندە كارمان
كردۆتە سەر كۆمەڵگای ئەمەریكى، هەركەپشتى یەكی لە كاندیدەكانمان
گرت ئێتر هاوئیشتمانیەكان هەلى دەبژێرن .

لەوانەشە گەلى ئەمەریكى هەندێ دۆژمنايەتیمان لەگەڵدا بكات
لەداها تودا، بەلام هەر زال دەبین بەسەریاندا و دەستەمۆیان دەكەینەو،
بەهۆی دامەزراندنى (دەولەتى ئیسرايىلى جیهانى) یەو، وەبزانن كە ئێمە
زۆر نزیكىن لەهینانە دى ئەم ئامانجەماندا، وە لەداها توییەكى نزیكد
دەبینە گەرە و دەسەڵاتدارى زهوى و لەژێر سیبەرى ئالاکەماندا ناشتى
بلاو دەبێتەو، بۆیە لەگەڵماندا بیلێنەو “ هەربژى ئومەتەكەمان ”^(۸) .

لەم سالانەى دوایى دا گاورەكان ھۆشيار بوونەتەو و جم و جوولیان
تیكەوتوو چەند كۆمەلئىكى وەك (الميثاق، السيف، سلاح الله) یان دروست
كردو، ئەمانە ناپەزایى دەر دەبېن و خەلكى وریا دەكەنەو لەمەترسى
دەست گرتنى جوولەكە بەسەر حكومەتى ئەمەريكادا^(۹)

(۹)

روخاندنى خەلافەتى ئىسلامى:

ئەو جوولەكانەى دەچوونە تورکيا وەبەسەرزارى و پووكەش موسلمان
دەبوون پىيان دەوترا (دوئمە)، لەشەرى جیهانى یەكەمەو خەرىكى
گۆرپنى تورکیان بەرەو ژيانئىكى دور لەخواى و بەرەلایى، ئافرەتانیان
هاندا بۆ فرى دانی لەچك و دەیان ووت: (حجاب) لەئىسلامدا نىیە و داواى
تیکەل بوونى كۆپو كچیان دەكرد لەزانكۆكاندا ...

ئەمانە دەستیان گرت بەسەر ھۆكانى راگەیانندندا و (احمد امین یالمان)
یەككە لەپۆژنامەچىەكانیان كە چەندەھا گوڤار و پۆژنامەى دامەزراند وەك
رۆژنامەى (حریت) و پۆژنامەى (گون ایدن) .

لەسالى (۱۹۴۵) دا (صابحە سرتل) ى جوولەكەى رۆژنامەى (طنین) ى
شیوعى دامەزراند و كەوتە بلۆكردنەو ەى شیوعىەت لەتورکیادا، وەلە
سالى ۱۹۵۲ دا پرای كرد بۆ سۆڤیەت . ھەرودەھا گەلێك نووسەریان ھەبوو
وەك (خالدە ادیب) كەباوكى جوولەكەى (دوئمە) بوو، كەلەسالى ۱۹۶۴ دا
مرد و لەتورکيا پەيكەرى بۆ دروست كراو .

لەدواى یەكانى دەولەتى عوسمانىدا مەحفەلى ماسۆنى دامەزرا بەناوى
(محل الشرق العثمانى) و مامۆستای گەورەى مەحفەلەكە وەزىرى
ناوخبوو، وە ئەندامەكانىشى جوولەكە دەولەمەندەكان و كۆمەلەى (اتحاد
والترقى) بوو .

(قره‌صو) که جووله‌که‌یه‌کی (دونمه) بوو هاته لای سولتان (عبالحمید) ووتی: (من نی‌راوم له لایه‌ن کۆمه‌له‌ی ماسۆنیه‌کانه‌وه و داوا له‌به‌رێزتان ده‌که‌م که پینچ ملیۆن لیره‌ی ئالتون وه‌ک دیاریه‌ک بۆ خه‌زینه‌ی تایبه‌تی خۆت قبول بکه‌یت و سه‌د ملیۆن لیره‌ش وه‌کو قهرز بۆ خه‌زینه‌ی ده‌وله‌ت به‌بێ قازانج بۆ ماوه‌ی سالی‌ک به‌و مه‌رجه‌ی پیمان بده‌ن هه‌ندی (امتیازات) مان هه‌بی‌ت له (فه‌له‌ستین)، (قره‌صو) قسه‌که‌ی ته‌واو کرد سولتان سه‌یری یاوه‌ره‌که‌ی کرد و به‌توو‌ره‌یه‌وه ووتی:

(ده‌ترانی ئه‌م به‌رازه چی ده‌وێت؟!)

یاوه‌ره‌که‌ که‌وت به‌سه‌ر ده‌ست و قاچی سولتاندا و سویندی خوارد که‌نه‌ی زانیوه، ئینجا سولتان پ‌ووی کرده (قرصو) پ‌ی‌ی ووت: ب‌پ‌ۆ وون به‌ له‌به‌رچاوم ب‌ی‌ نرخ! ئه‌ویش به‌په‌له‌ چووه‌ ده‌ره‌وه و به‌پا‌پ‌ۆ‌چ‌و ب‌ۆ ئیتالیا و ئه‌م ب‌روسکه‌یه‌ی ب‌ۆ سولتان نارد: - (تۆ داواکه‌ی ئیمه‌ت ر‌ه‌ت کرده‌وه که‌ئه‌وه‌ش زۆر ده‌که‌وێت له‌سه‌ر خۆت و مه‌مله‌که‌ته‌که‌ت ... !

جووله‌که‌ هه‌ر ب‌ی‌ه‌یوا نه‌بوون ب‌ۆ دووهم جار (ه‌رتزل) و حاخام (موسا لیفی) چوونه‌وه لای سولتان له‌سالی ۱۸۹۷ ی زاینیدا زۆر به‌شان و با‌لی ده‌وله‌تی عوسمانیدا هاتن و سوپاسی سولتانیان کرد ئینجا داوایان ل‌یک‌کرد که پ‌ی‌گه‌یان بدات له‌فه‌له‌ستیندا نی‌شته‌ج‌ی ب‌ین به‌و مه‌رجه‌ی جووله‌که‌:

- ۱- که‌شتی گه‌ل‌یک‌ی ده‌ریایی ب‌ۆ عوسمانیه‌کان دروست بکه‌ن .
- ۲- پ‌شتگ‌یری سیاسه‌تی عوسمانی بکه‌ن له‌ولاتانی ده‌ره‌وه‌دا .
- ۳- یارمه‌تی سولتان بده‌ن ب‌ۆ چاره‌سه‌ر کردنی باری ئابووری .
- ۴- زانکۆیه‌کی عوسمانی له‌قودسدا دروست بکه‌ن تاوه‌کو قوتاییان له‌ویدا بخوێنن و پ‌ی‌وستیان به‌چوونه‌ ئه‌وروپا نه‌بی‌ت .

که سولتان گویى له مانه بوو ووتى: (واده زانم براجووله که کانتان له و
په ږى خوښ گوزهرانیدان، به هوى ئه و چاودیریه ی که ئوممه ته که م و
پادشایانى باوک و باپیرم کردویانن چ سته میکیان لیکراوه نه مان
زانیبیت؟!).

حاحام (موس لیفی) ووتى: استغفر الله ئه ی که وره مان، هیچ
سکالایه کمان نییه، ته نه ا ئه وه نده هیه ده مانه ویت جووله که
په رته وازه کانی جیهان کوږکه ی نه وه، نیشتمانیکیان بو دروست بکه ی
تاوه کو هه تا هه تایه دوعا بکه ی بو جه نابتان).

سولتان ووتى: (ئيوه له هه موو هاوالاتیان زیاتر سوود له بهر و بوومى ولات
وهرده گرن، حاحام واذییه ؟!).

ئینجا هه موو مات و بیډهنگ بوون (هرتزل) بیډهنگیه که ی ږى ووتى:
(بو نمونه ئه گهر مه ولامان قایل بوایه هه ندی زه وى و زارى له فله ستین پی
بفرؤشتینایه که ه ی که س نین و به ونرخه ش که دای ده نین).

سولتان تووږه بوو نه ږاندی به سه ریاندا ووتى:
(خاکى نیشتمان نافرؤشریت ئه و ولاته ی که به خوین ده سگیر بویت
نافرؤشریت مه گهر به هه مان نرخ).

ئینجا که جوله که بی هیوا بوون له سولتان (عبد الحمید) که وتنه پیلان
دانان بو پوځاندنی خه لافه تی عوسمانی.

پوژ به پوژ جووله که (دؤنمه) کان ده سه لاتیان په یدا ده کرد له ناو
ده ولته دا (جاویدای داقیت) که نه ندای (اتحاد والترقی) بوو، بوو
به وه زیری دارایی.

جووله که زوږبه ی پیاوانی ده وری سولتانیان هه لځه له تاند و بو مه رامی
خویان به کاریان هیان وهک (انور پاشا) و (جه مال پاشا) که نه م دوانه

پۆلئىكى گىرنگيان ھەبوو لە (انقلاب) ھە كەدا، ئەم دووانە پاش ماوھىەك ھاتنەو ھۆش خۆيان و ھەستيان بەتاوانى خۆيان كرد بەرامبەر گەل و نىشتىمان و ئاينەكەيان، جارىك (انور پاشا) بە (جمال پاشا) دەلئىت: (جەمال دەزانىت تاوانمان چى يە ؟!)

پاش داخ و ھەسرەتئىكى زۆر ووتى: (ئىمە سولتان عبدالحميد مان نەناسى و بوينە ئالەتئىك بەدەستى جوولەكەو، ماسۆنىەتى جىھانى بەركارى ھىناين، ئىمە ھەموو ھەولئىكمان بۆ جوولەكەدا كەئەو ھەش تاوانى راستەقىنەمانە).

پاشان كەوتنە پارچە پارچە كردنى دەولەتى عوسمانى، بۆنمونه (مەتر سالمى) جوولەكە كەلەپلەى (٣٣) ى ماسۆنىدا بوو چو بۆ ئىتاليا و چاوى كەوت بەسەرۆكى شارەوانى پۆما ئەوئىش لەھەمان پلەى ماسۆنىدا بوو نەخشەيەكيان دانا كەبەھۆيەو دەولەتى عوسمانى سوپاكەى لەليبيا بكىشئەو بەرەو يەمەن و ئىتالياش فرسەت بەئىنئىت و لىبيا داگىر بكات ئەو ھەبوو لەسالى ١٩١٢دا ئىتاليا لىبىيى داگىر كرد^(١١).

لەپاش سولتان (عبد الحميد) چەند سولتانئىكى لاوازيان ھىنا تا بارودۆخەكە لەباربوو بۆيان ئىنجا (كەمال ئەتاتورك) جەمھورىەتى راگەياندا و لەسالى ١٩٢٤ خەلافەتى بەيەكجارى پوخاند. جوولەكە توركيایان بەرەو توركايەتى برد و كەوتنە چەوساندنەو ھى كورد و عەرەبەكان بەرامبەر بەو ھەش كورد و عەرەب سەرقالى قەومايەتى كران و ئەو مەبەستانەى دوزمناى ئىسلام ھەيان بوو زۆربەى ھاتە دى.

(كەمال ئەتاتورك) كەبن و بنچىنەى نازانرى ھەندى لەوباو ھەردان كە زۆلە، و ھا زليان كرد كەھەر لەسەردەمى ژيانى خۆيدا ھەموو توركيایان پركرد لەپەيكەرى بپۆنزى كەلەولاتە بيانيەكان بۆيان دروست دەكرد، جا

ئەگەر بە پارەى ھەرىكەى لەوپەيگەرەنە تراكتۆرىك بىرپەردايە، ئەو تورکيا دەپوگەرەترىن دەولەتى گشتوکالى، يان ئەگەر بە پارەى ھەر دەپەيگەر و قوتابخانەيەك دروست بکرایە، ھەر لەپەنجاگانەو نەخویندەوارى لەتورکيادا نە دەما .

(۱۰)

پروٹۆکۆلەکانى جوولەكە:

لەسالى ۱۷۷۰ ى زاینى دا جوولەكە دەولەمەندەکان (كەلەپاشاندا دامەزراوہى روتشلىدى جوولەكەيان دروست كرد) ھانى (ادم وايزھاويت) يان دا كە مامۇستاي لاھوت و زاناي زانكۆي (انغولدشتات) بوو، وە بوو بوە جوولەكە، كە پروٹۆكۆلە كۆنەکانى جوولەكە پىك بختەوہ و بە شىوہيەكى تازە دايرپىژىتەوہ ئەويش بەوكارە ھەستا و لەسالى (۱۷۷۶) ز دا تەواوى كرد . ئىنجا كۆمەلەي (نورانى يەكان) دامەزرا، كەپىك ھاتبوو لەنزىكەي دوو ھەزار جوولەكەي ھەلكەوتوو لەبوارى وىژە و زانست و ئابوورى و پيشەسازى ... ھتد، ھەر لەم كاتانەشدا (محفل الشرق الاكبر) دامەزرىنرا، پاشان داواكرا لەنوسەرى ئەلمانى (تسفاك) كەدەست نوسەكانى (ادم وايزھاويت) لەپەراوێكدە كۆبكاتەوہ، ئەويش كۆي كەردەوہ و ناوى نا (المخطوطات الاصلية الوحيدة) .

لەسالى ۱۷۸۴ دا نوسخەيەك لەنوسراوہ نىردرا بۆ ئەو (نورانى يانەي) كە (ادم وايزھاويت) نارد بوونى بۆ فەرەنسا بۆ ھەلگىرساندنى شۆپش تيايدا، لە پىگادا ھەورە بروسكەيەك داى لەھەلگىرى نووسراوہكە و كوشتى، نوسراوہكە كەوتە دەست پياوانى ميرى (باقارىيا)، جا حكومەتى (باقارىيا) كەوتە لىكۆلىنەوہى نووسراوہكە و (محفل الشرق الاكبر) يان داگىر كرد و كەوتنە پشكنينى، بەمەش چەند بەلگە نامەي دىكە يان بەردەست

كەوت، بۆيە حكومەتى (باقارىيا) مەحفەلەكەي داخست و لەسالى ۱۷۸۵دا كۆمەلەي (نوورانى يەكان) لەياسا دەرچو لەقەلەم دا و پىلانە نەيىنەكانى ئاشكرا كردن و لەناو خەلكدا ريسواي كردن .

لەسالى ۱۸۹۲ زدا (نوورانى يەكان) كۆنفراسيىكيان لە (نيويورك) بەست، پاشان لەسالى ۱۸۳۴ دا شۆرشگىرى ئىتالى بەناوبانگ (مازىنى) يان ھەلبژارد كەبە كارى بەيىن بۇ ھىنانە دى پىلانەكانيان، پاشان جەنرالى ئەمەريكى (البرت بايك) يان پاكىشاىە ناوپرەزەكانى خۇيانەو و ئەويش زۆر بەچالاکانە كەوتە پىلان دانان لەسالى ۱۸۵۹ ز تاوەكو سالى ۱۸۷۰ ز ئەويش بەوھى كە چەند جەنگىكى جىھانى ھەلگىرسىيىن و لاىەكى مروقاىەتى بەقېردەن بۇ مەرامى گلاويان .

زۆربەي پىلانەكانى (البرت بايك) جىبەجىكرا، ئەو بو شەپرى جىھانى يەكەميان ھەلگىرساند بەوھۆيەو ھوكمى قەيسەرى روسيايان لەناوبرد و مۆلگە و بنكەي ئەو شىيوەتەي كەبەفەرمانى جوولەكە بنەماكانى داپرېژابوو .

پاشان شەپرى جىھانى دووەمىشيان ھەلگىرساند و بەوھۆيەو پىيان بۇ خوش بوو (كيان) يك لەفەلەستىندا دامەزىيىن . كە ئاشكرايە بەمليۇنەھا كەسى تيا كوژرا و جەرگى مليۇنەھا دايكى تىدا سووتا و مالى مليۇنەھا كەسى تيا كاول بوو .

بنكەي سەرکردايەتى جوولەكە تا كۆتايى سەدەي ھەژدەھەم لە شارى (فرانكفورت) ي ئەلمانيا بوو، تا (اسرة روتشلد) دروست بوو، پاشان كە حكومەتى (باقارىيا) ئاپرووى بردن، بنكەيان گواستەو بۇ (سويسرا) لەسالى (۱۷۸۶) زدا، پاشان لەكۆتايى شەپرى جىھانى دووەمدا بنكەي سەرکردايەتيان گواستەو بۇ شارى (نيويورك) لەئەمەريكا .

سەرکردایەتی جوولەکە چالاکانە کاری دەکرد بۆ بەئەنجام گەیاندنی پیلانەکانیان بۆیە لەسالی ١٨٩٧ ز هەتا سالی ١٩٦٠ زیست و پینج کۆنفرانسیان بەست، کە یەکەمیان لەشاری (بازل) بوو لەسويسرا بە سەرۆکایەتی (هەرتزل) لەسالی ١٨٩٧دا، لەم کۆنفرانسەیاندا (٣٠٠) سەرکردە ی جوولەکە کە نوێنەری پەنجا رێکخراوە بوون بەشداریان کرد و جەختیان کردە سەر بە دیھیتانی ئامانجەکانیان و دەست گرتن بە سەر جیھاندا ...

ئافەرەتێکی فەرەنسی توانی هەندی لە بەلگەنامە نھیتی یەکانی ئەو کۆنفرانسە بدزیت لە سەرکردە یەکی جوولەکە، لە یەکی لە بنکەکانی ماسۆنیەت لە فەرەنسا، لە سەرەتای سەدە ی بیستەدا، نوسخە ی ئەو بەلگە نامانە لە (پاریس) ھوہ گەیشتە (روسیا) پاشان کەوتە دەست ئەفسەری رووسی (سەرجی نیلوس) کە ئەویش تا سالی (١٩٠٣) ز ھەری گێڕایە سەر زمانی رووسی ولیکوئینە ھە ی لە سەرکرد، پاشان نوسخە رووسی یەکی لە ھووسیا لە چاپ درا و ھەر بەکەوتنە بازاری ھوہ، لە لایەن جوولەکە ھوہ ھەمووی کوکرای ھوہ و سووتینرا، (نوسخە یە ک نە بییت کە گەیشتە (مۆزەخانە ی بریطانی) ... لەویش کەس نەبوو لای ئی بکاتە ھوہ، تا ھوہ کو شوێرش ی رووسی بەرپا بوو لەسالی ١٩١٧ ز، لەوکاتەدا نوسخە کە ھەرگێردرایە سەر زمانی ھەرەبی، جوولەکە کە دەستی تاوانی ئاشکرا بوو بۆ جیھان، کەوتنە خۆیان و بە ھەموو لایە کدا بلایان دەکردە ھوہ کە ئەوان بی بەرین لەو (پروٹوکۆلات) ھ گویا بە دەم ئەوانە ھوہ ھەلبەسرا ھ ... بەلام پوژگار سەلماندی کە ئەوانە ھەمووی پیلانی ئەوانە، دژ بە مروقاییەتی یە و زۆریشی ھاتنە دی . ھەک ھەلگیرساندنی دووشەری جیھانی و

هه‌لگیرساندنی شوپرسی فهره‌نسی و پروخاندنی قه‌یسهری پروسی و پروخاندنی خه‌لافه‌تی ئیسلامی ... هتد^(۱۲).

دوا و ته

به‌کورتی و به‌کوردی ئه‌وه لاپه‌ره‌یه‌که له‌میژووی ره‌شی جووله‌که، که ئاوینه‌یه‌کی بالانمایه و ئه‌مپۆ زۆر راستی تیدا ده‌بینن، ئه‌وه‌ش که ئه‌مپۆ جووله‌که داوای ناشتی ده‌کات، پیلانیکه بو‌خه‌له‌تانندن و چه‌واشه‌کردن ... ئه‌گینا جووله‌که له‌سالی ۱۸۹۷ ز دا که بریاریان دا به‌ په‌نجا سال ده‌وله‌تی جووله‌که له‌فه‌له‌ستین دابمه‌زینن له‌سالی ۱۹۴۷ دا دایان مه‌زرا‌ند، وه‌له‌ هه‌مان سال دا که بریاریاندا به‌سه‌د سال ده‌وله‌ته‌ گه‌وره‌که‌یان دابمه‌زینن که ده‌کاته ۱۹۹۷ ز .... تا ئیستا و له‌مه‌وداش کاریان به‌رده‌وامه‌ و کاری بو‌ ده‌که‌ن ...

جا ئه‌م راستی یانه‌ بر‌وادار بی‌ هیوا ناکات چونکه‌ کۆبوونه‌وه‌ی جووله‌که له‌ شوینی‌کدا و خراپه‌ نانه‌وه‌یان له‌سه‌رتاسه‌ری جیهاندا به‌ره‌و له‌ناو‌چوونیان ده‌بات که‌خو‌شیان ئه‌مه‌ باش ده‌زانن، مامۆستا (راشد) له‌ محاضره‌یه‌کی دا ده‌لێت: (پیری‌ژنیکی جووله‌که‌ی دراوسیمان هه‌بوو له‌سالی ۱۹۴۸ دا له‌به‌غدا، که جووله‌که ده‌وله‌ته‌که‌یان دامه‌زرا‌ند هه‌موو جووله‌که‌کان دلخۆش بوون، که‌چی ئه‌و ده‌هاته‌ مالی ئی‌مه‌ و ده‌گریا و لی‌مان ده‌پرسی بۆچی؟ ده‌یوت: (ئیمه‌ له‌په‌راوه‌کانماندا باس کراوه‌، کاتی که‌ کۆبووینه‌وه‌ له‌فه‌له‌ستین له‌ناوده‌بریین؟!).

خوای په‌روه‌ردگاریش له‌سوره‌تی (الاسراء) دا باسی زیاده‌ ره‌وی خراپه‌کاری جووله‌که ده‌کات، کاتی که‌ ده‌گه‌نه‌ ئه‌و په‌ری، په‌روه‌ردگار

لهنا ویاں دهبات ههروهك دهفه رمویت: ﴿وَقَضَيْنَا إِلَىٰ بَنِي إِسْرَءِيلَ فِي الْكِتَابِ لِنُفْسِدَنَّ فِي الْأَرْضِ مَرَّتَيْنِ وَلِنَعْلُنَّ عُلُوًّا كَبِيرًا﴾ ٤ ﴿فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ أُولَاهُمَا بَعَثْنَا عَلَيْكُمْ عِبَادًا لَّنَا أُولِي بَأْسٍ شَدِيدٍ فَجَاسُوا خِلَالَ الدِّيَارِ وَكَاتَ وَعْدًا مَّفْعُولًا﴾ ٥ ﴿ثُمَّ رَدَدْنَا لَكُمُ الْكُرَّةَ عَلَيْهِمْ وَأَمْدَدْنَاكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَيْنَتٍ وَجَعَلْنَاكُمْ أَكْثَرَ نَفِيرًا﴾ ٦ ﴿إِنْ أَحْسَنْتُمْ أَحْسَنْتُمْ لِأَنفُسِكُمْ وَإِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ الْآخِرَةِ لِيَسْتَوْسُوا وُجُوهَكُمْ وَلِيَدْخُلُوا الْمَسْجِدَ كَمَا دَخَلُوهُ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَلِيُتَبِّرُوا مَا عَلَوْا تَتِيرًا﴾ ٧ ﴿عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَنْ يَرْحَمَكُمْ وَإِنْ عُدتُمْ عُدتُمْ وَعَدْنَا وَجَعَلْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ حَصِيرًا﴾ ٨ ﴿

الإسراء: ٤ - ٨ واته: (لهتهوراتدا بهبهنی ئیسرائیلمان راگه یاندوه که ئیوه دووجار لهزهوی دا فهساد و خراپه دهئینه وه و دهگه نه دوا پلهی سهرکهشی و خو بهزل زانین، جا کاتی وادهی توله سهندنمان هات لهیه کهم جاری خراپه تان، ئەوا کۆمه لئ له بهندهی خو متان بو دهئیرین که وهکو ئاگری پوژی ره شهبا هه موو کون و قوژبنیک بسوتینن و تهفر و توناتان بکهن . ئەم توله سهندنهش فهرمانی پهروهردگاری له سهر دهرچوو بوو بویه هه دهبویه بیته دی . ئینجا جاریکی دی موله تمان دانه وه و نه وه و مال و دارایی زورمان پی دان سا به لکو چاکه بکهن بوخوتانه و خراپهش بکهن سزا کهی وهرده گرن . جا کاتی وادهی توله سهندنی خراپه کاری دووه متان هات ئەوا به هه مان شیوهی جاری یه کهم سوپایه کتان بو دهئیرین که پروتان رهش بکهن و په رستگا و تهخت و تاراجتان تیک بدن . ئەگه ر چاک نه بن و نه گه رینه وه سهر خراپه کاری په نگه خوا په حمتان پی بکات، وه نه گه ر نا که گه رانه وه سهر خراپه ئیمهش دووباره ده گه رینه وه سهر سزا ناردن و دۆزه خیش سزای قیامه تیانه ناتوانن لئ پی دهر باز بین) . زانایان ده لئین که

جاری یه کهم (بختصری بابلی) له ناو بردن و جاری دووهم هیشتا ماوه، هه‌رچه‌نده زۆر جاری دیکه خراپه‌یان ناوه‌ته‌وه به‌لام ﴿وَلتعلن علواً کبیراً﴾ ی له‌گه‌ل نه‌بووه، بۆیه له‌وه‌ده‌چی خراپه‌ی ئەم سه‌رده‌مه‌یان ئەو (علو) هی له‌گه‌ل بی‌ت و په‌روه‌ردگار به‌ده‌ست موس‌لمانان له‌ناویان به‌ری‌ت . جاری دووهم جیاوازه له‌ناو‌بردنی نزیک قیامه‌ت که له‌فه‌رمووده‌دا باس ده‌کری‌ت، چونکه له‌نزیک قیامه‌ت‌تدا (قودس) به‌ده‌ست موس‌لمانانه‌وه ده‌بی‌ت و جووله‌که‌ش له‌گه‌ل (دجال) دا دینه سه‌رموس‌لمانان و ئەو جه‌نگه‌ پروده‌دات که بۆ جاریکی دیکه جووله‌که‌ی تیا به‌ق‌رده‌چی‌ت ^(۱۳). به‌ئێ به‌فه‌زێی خوا موس‌ولمانان ده‌گه‌رینه‌وه بۆ ئیسلامه‌تی و رابوونی ئیسلامی سه‌رتاسه‌ری جیهانی گرتۆته‌وه، که ئاشکراشه سه‌ره‌نجام بۆ چاکه کارانه و به‌پی‌ی ئەو مژدانیه‌ی که پی‌غه‌مبه‌ری خوا ﷺ پی‌ی داوین جاریکی دی له‌ ژێر سایه‌ی حوکمی ئیسلامی‌دا م‌رو‌ق‌ایه‌تی به‌خته‌وه‌ر ده‌بی‌ته‌وه ... که ئەمه‌ش بۆ خوا زۆر ئاسانه ...

به‌هیوای دوعای خیرتان تا به‌یه‌ک گه‌یشتنه‌وه‌یه‌کی‌تر، ئەگه‌ر عومر باقی بی
به‌خواتان ده‌سپێرم، هه‌رشاد و سه‌رفرازین.

ناوەرۆك

۳	پیشەکی
۵	لەناویردنی خەلافەت
۷	مستەفا کەمال ئەتاتۆرک
۷	رەچەلەکی مستەفا کەمال ئەتاتۆرک
۸	کەسایەتی مستەفا کەمال
۹	ئەتاتۆرک لە ژيانی خویندن و سەربازیدا
۱۳	دەستبەکاربوونی وەك سەرۆکی بەرەوی فەلەستین
۱۴	بەلگەکان سەبارەت بەخیانەتی ئەتاتۆرک و ....
۲۴	جەنگی سەقاریا
۲۵	جەنگی ئەفیون
۲۶	جەنگی ئەزمیر
۲۸	رێکەوتننامەی سیفەر
۳۰	پیلانیکی وێرانکەر
۳۵	لە بەلگەنامەیە کەدا کەمال ئەتاتۆرک، داوا لە بالیۆزی ...
۴۲	لە (۳) ی مارس (۱۹۲۴) دا خەلافەتی ئیسلامی ..
۴۴	پەيوەندی مستەفا کەمال ئەتاتۆرک بەجولەکەو
۵۶	بەلگەنامەی بالیۆزی بەریتانی (لاوزەر) .....
۶۲	فەرمانرەوایی کەمال ئەتاتۆرک بۆ تورکیا
۷۱	ژيانى تايبەتى کەمال ئەتاتۆرک
۷۴	نەخۆشکەوتن و مردنی ئەتاتۆرک
۷۸	تورکیای پاش ئەتاتۆرک

منتدى اقرأ الثقافي

www.iqra.ahlamontada.com

إن الإسلام الذي يريده الأمريكان وحلفاؤهم في الشرق الأوسط، ليس هو الإسلام الذي يقاوم الاستعمار، وليس هو الإسلام الذي يقاوم الطغيان، ولكنه الإسلام الذي يقاوم الشيوعية، إنهم لا يريدون للإسلام أن يحكم.

إنهم يريدون إسلاماً أمريكانياً، إنهم يريدون الإسلام الذي يُستفتى في نواقض الوضوء، ولكنه لا يُستفتى في أوضاع المسلمين السياسية والاقتصادية والاجتماعية والمالية، إنها لمهزلة بل إنها لمأساة.

سيد قطب

له بديعة مؤلفات في كبرى المسائل الإسلامية
وإماره في مجلدات (١٦٠) في مجلدات ٢٠١٣

